

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

На правах рукопису

СОЗАНСЬКИЙ ТАРАС ІВАНОВИЧ

УДК 343.238

КВАЛІФІКАЦІЯ СУКУПНОСТІ ЗЛОЧИНІВ

Спеціальність: 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Науковий керівник –
Навроцький Вячеслав Олександрович
доктор юридичних наук, професор

Львів - 2009

ЗМІСТ

	Стор.
ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ КВАЛІФІКАЦІЇ СУКУПНОСТІ ЗЛОЧИНІВ.	11
1.1. Стан дослідження проблеми кваліфікації сукупності злочинів у кримінально-правовій літературі.....	11
1.2. Зарубіжний досвід регламентації сукупності злочинів	26
РОЗДІЛ 2. ЗМІСТ ТА ОБСЯГ ПОНЯТТЯ СУКУПНОСТІ ЗЛОЧИНІВ	37
2.1. Зміст поняття сукупності злочинів.	37
2.2. Види сукупності злочинів та їх характеристика.....	56
РОЗДІЛ 3. СПІВВІДНОШЕННЯ СУКУПНОСТІ ЗЛОЧИНІВ ЗІ СУМІЖНИМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИМИ ЯВИЩАМИ	109
3.1. Сукупність злочинів та одиничні злочини.	109
3.2. Сукупність злочинів та конкуренція	128
3.3. Сукупність злочинів та інші прояви множинності.	138
РОЗДІЛ 4. ПРАВИЛА КВАЛІФІКАЦІЇ ПРИ ВЧИНЕННІ ДЕКІЛЬКОХ ЗЛОЧИНІВ	146
4.1. Кваліфікація злочинів, передбачених однією і тією ж частиною статті.	146
4.2. Кваліфікація злочинів, передбачених різними частинами однієї статті.....	157
4.3. Кваліфікація злочинів, передбачених різними статтями.	175
ВИСНОВКИ	188
ДОДАТКИ	195
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	202

ВСТУП

Актуальність теми. Незважаючи на те, що поняття «повторність злочинів», «сукупність злочинів» та «рецидив злочинів» уже давно використовуються у науці кримінального права та отримали належну увагу з боку науковців, їх закріплення у чинному Кримінальному кодексі України (далі – КК) не є досконалим. Внутрішня неузгодженість між нормами, які визначають такі поняття, породжує багато запитань, на які не знайдено однозначних відповідей ні наукою кримінального права, ні провозастосовною практикою. До таких питань належить насамперед кримінально-правова оцінка вчинення особою декількох посягань, кожне з яких містить ознаки самостійних злочинів.

Окрім цього, у чинному кримінальному законодавстві України правила кваліфікації злочинів взагалі, і кваліфікації сукупності злочинів, зокрема, не передбачені. Однозначно, що такі правила існують, вони вироблені кримінально-правовою наукою і апробовані практикою. Проте, пропозиція про доцільність закріплення в КК самостійного розділу, в якому такі правила були б зафіксовані, яка висловлювалась неодноразово в юридичній літературі, так і залишилась не сприйнятою законодавцем.

Не отримала комплексного вирішення проблема кваліфікації сукупності злочинів і в юридичній літературі. В Україні на монографічному рівні вона не досліджувалась. У той же час немає підстав стверджувати, що такі питання не досліджувались взагалі. Окремі аспекти цієї проблеми піднімалися українськими та зарубіжними вченими при розгляді декількох блоків кримінально-правових проблем. Зокрема, І.Б. Агаєв, Н.Б. Алієв, М.І. Бажанов, М.І. Блум, А.С. Горелік, В.К. Грищук, П.С. Дагель, І.О. Зінченко, Ю.О. Красіков, Г.Г. Криволапов, В.П. Малков, Д.М. Молчанов, Н.Д. Дурманов, А.С. Нікіфоров, Р.Б. Петухов, А.А. Піонтковський, Ф.Р. Рагімов, М.М. Становський, А.А. Стрижевська, Н.А. Стручков, Г.Т. Ткешеліадзе, В.І. Тютюгін, П.Л. Фріс, Ю.Н. Юшков, А.М. Яковлев, Н.Ф. Яшинова частково розглядали питання

кваліфікації при дослідженні сукупності як виду множинності злочинів у межах питань Загальної частини кримінального права.

У межах вчення про кримінально-правову кваліфікацію в цілому, окремі питання кваліфікації сукупності злочинів досліджували: В.Г. Беляєв, С.В. Бородін, Ф.Г. Бурчак, Л.Д. Гаухман, А.А. Герцензон, А.Ф. Зелінський, Л.В. Іногамова-Хегай, М.Й. Коржанський, В.М. Кудрявцев, О.К. Марін, В.О. Навроцький, С.І. Тишкевич, С.Ф. Сауляк, Н.М. Свідлов, С.А. Тарарухін, М.І. Хавронюк та ін.

Звертались до проблем кваліфікації певних злочинів за сукупністю майже всі науковці, праці яких присвячені дослідженню питань кримінальної відповідальності за окремі склади злочинів. Однак, такі положення розкривають лише окремі питання кваліфікації сукупності злочинів.

Детальніше ці положення викладені у працях сучасних українських вчених, які досліджували питання кримінальної відповідальності за певні групи злочинів, а саме: П.П. Андрушко, В.І. Борисов, О.О. Дудоров, В.М. Куц, С.Я. Лихова, А.А. Музика та інші.

Не оминають увагою питання кваліфікації сукупності злочинів і автори підручників та навчальних посібників з Загальної частини кримінального права, а також науково-практичних коментарів до КК. Проте такі положення у названих джерелах мають фрагментарний характер.

Безпосередньо проблеми кваліфікації сукупності злочинів розглядалися Л. Андрєєвою, М.А. Єфимовим, С. Кипенем, Е.А. Фроловим, проте лише на рівні наукових статей та доповідей на конференціях.

Така доволі незначна увага до проблеми кваліфікації сукупності злочинів є наслідком існування різних підходів до визначення поняття сукупності злочинів, використання різних критеріїв при поділі сукупності на види, відсутність єдиних, чітко сформульованих правил кваліфікації сукупності злочинів тощо.

Судова практика намагається частково заповнити відсутність законодавчого регулювання цих питань. Проте, роз'яснення Пленуму Верховного Суду України з цього питання часом суперечливі та непослідовні.

Отже, ситуація, яка склалася у законодавстві, науці та правозастосовній практиці, засвідчує необхідність та своєчасність проведення ґрунтовного теоретичного дослідження проблем кваліфікації сукупності злочинів та розробки на основі такого дослідження правил кваліфікації таких випадків.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота була виконана на кафедрі кримінального права та кримінології Львівського державного університету внутрішніх справ у межах досліджень, які проводяться кафедрою з теми «Актуальні проблеми вдосконалення українського законодавства та практики протидії злочинності» (Державний реєстраційний номер 0106U003641).

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розробка правил застосування кримінального закону при кваліфікації сукупності злочинів.

Для досягнення вказаної мети ставились такі завдання:

- оцінити ступінь розробки проблем сукупності злочинів у юридичній літературі, виділити питання, щодо яких вчені є одноставними, які вирішуються по різному та яким науковці не приділяли увагу;
- дослідити зарубіжний досвід регламентації сукупності злочинів та правил її кваліфікації;
- визначити необхідні і достатні ознаки сукупності злочинів за кримінальним правом України та сформулювати її поняття;
- встановити юридично значимі критерії поділу сукупності злочинів на види та провести класифікацію за цими критеріями;
- провести відмежування сукупності злочинів від суміжних кримінально-правових явищ;

– проаналізувати практику застосування кримінального закону при кваліфікації сукупності злочинів, виявити типові помилки, що трапляються при вирішенні цих питань у слідчій та судовій практиці;

– розробити правила кваліфікації сукупності злочинів;

– сформулювати пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення кримінального закону та правозастосовної практики у вирішенні питань кваліфікації сукупності злочинів.

Об’єктом дослідження є кримінально-правова оцінка випадків вчинення особою декількох злочинів.

Предмет дослідження – кваліфікація сукупності злочинів.

Нормативну основу дослідження склали Конституція України, чинне кримінальне законодавство України та ряду іноземних держав. Науково-теоретичною базою дисертації є наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених з питань кримінального права, логіки, філософії, енциклопедично-довідникова література. У роботі проаналізовано постанови Пленуму Верховного Суду України, в яких вирішуються питання кваліфікації сукупності злочинів.

Емпіричну базу дослідження становлять матеріали судової практики та узагальнення деяких апеляційних судів України. Всього вивчено матеріали понад 300 відповідних кримінальних справ.

Методи дослідження. У процесі проведення дисертаційного дослідження використовувалися такі наукові методи: метод історичного аналізу, який допоміг з’ясувати причини появи у кримінальному законодавстві такої правової конструкції, як сукупність злочинів, та її поділу на види; метод функціонального аналізу, на основі якого кваліфікація сукупності злочинів розглядається як явище динамічне; метод моделювання – для визначення видів сукупності злочинів та місця сукупності у кримінальному праві України, побудови алгоритму кваліфікації ідеальної сукупності злочинів; метод догматичного аналізу чинного кримінального законодавства, який дав можливість встановити ознаки сукупності злочинів та її видів, а також запропонувати нову редакцію

ст.ст. 32, 33 КК та доповнити КК новим розділом і відповідною статтею; метод аналогії – при формулюванні висновків стосовно виділення конкретних правил кваліфікації видів сукупності злочинів; метод системного аналізу, який допоміг встановити природу сукупності злочинів та її місце у системі кримінального права. Ці та інші методи наукового дослідження використовувалися у взаємозв'язку.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим в Україні цілісним монографічним дослідженням питань кваліфікації сукупності злочинів.

На основі проведеного дослідження сформульовано нові наукові положення, які запропоновані здобувачем особисто та виносяться на захист:

вперше:

– розроблено алгоритм розмежування сукупності злочинів та суміжних кримінально-правових явищ, як набір послідовно виконуваних команд для почергового вирішення конкретних питань;

– запропоновано кваліфікувати випадки сукупності злочинів виходячи не з класичного підходу до виділення видів сукупності (ідеальна та реальна), а з врахуванням результатів кримінально-правової оцінки кожного зі злочинів, які утворюють сукупність: передбачені однією і тією ж частиною статті (статтею) Особливої частини КК; передбачені в різних частинах однієї статті Особливої частини КК; передбачені в різних статтях Особливої частини КК;

– доведено, що як сукупність злочинів повинні розглядатися і випадки вчинення особою декількох злочинів, відповідальність за вчинення яких передбачена однією і тією ж частиною статті (статтею) Особливої частини КК, та визначені ситуації, коли така сукупність злочинів має місце:

а) у випадках, якщо у статті, яка встановлює відповідальність за вчинення цих злочинів, відсутня кваліфікуюча ознака «вчинення злочину повторно»;

б) у випадках, якщо у статті, яка встановлює відповідальність за вчинення цих злочинів, наявна кваліфікуюча ознака «вчинення злочину повторно»;

удосконалено:

– поділ множинності злочинів на види. Пропонується ділити множинність злочинів на сукупність злочинів та рецидив злочинів. Сукупність, своєю чергою, – на ідеальну та реальну. Отже, поділ множинності на види проведено за одним критерієм, що не порушує правил логіки при його проведенні і водночас він повністю охоплює поняття, які поділено;

– поняття сукупності злочинів;

– визначення обсягу поняття «реальна сукупність злочинів». Доводиться, що реальна сукупність включає в себе усі випадки вчинення двох або більше злочинів, які розірвані між собою в часі і передбачені не лише різними статтями (частинами статей) КК, а також однією і тією ж частиною статті (статтею) Особливої частини КК;

набули подальшого розвитку:

– положення, що кожен із злочинів, які утворюють сукупність, повинен отримувати самостійну кримінально-правову оцінку і доцільність закріплення цього правила в окремому розділі КК серед інших правил кваліфікації злочинів;

– положення про недоцільність виділення як окремого виду ідеально-реальної сукупності злочинів. Обґрунтовується, що в межах ситуації, яка підлягає кримінально-правовій оцінці, можуть мати місце два види сукупності злочинів одночасно – ідеальна та реальна сукупність злочинів. Це залежить лише від кількості злочинів та варіантів їх вчинення;

– відмежування сукупності злочинів від одиничного злочину та конкуренції кримінально-правових норм.

З урахуванням викладених положень запропоновано внесення змін до КК з метою удосконалення нормативного регулювання вирішення питань кваліфікації сукупності злочинів.

Практичне значення одержаних результатів. Одержані в ході виконання дисертації результати мають як практично-прикладне, так і теоретичне значення. Використання наукових результатів дослідження може здійснюватися при подальшому удосконаленні кримінального закону.

Відповідні пропозиції та законопроект про внесення змін до КК надіслані до профільного Комітету Верховної Ради України, який визнав їх слушними (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження № 04-19/14-2236 від 30 липня 2009 р.). На практиці положення, які викладені у дисертації, можуть бути використані безпосередньо при правозастосуванні, а також Пленумом Верховного Суду України при формулюванні рекомендацій щодо застосування кримінального закону. Результати дослідження можуть використовуватися також і у навчальному процесі при викладанні курсу Особливої частини кримінального права України та спецкурсу «Проблеми кримінально-правової кваліфікації» (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження №11 від 22 травня 2009 р.).

Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані при вирішенні наукою окремих питань кваліфікації суспільно небезпечних посягань. Крім того, висновки, які зроблені у дисертації, можуть стати основою подальших досліджень кваліфікації сукупності злочинів, а також інших ситуацій нетипового правозастосування.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційного дослідження доповідались на таких наукових форумах: науково-практична конференція «Теорія та практика застосування чинного кримінального та кримінально-процесуального законодавства у сучасних умовах» (25 квітня 2002 р. м. Київ), дванадцята регіональна конференція «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (9–10 лютого 2006 р., м. Львів), міжнародні науково-практичні конференції «Актуальні питання реформування правової системи України» (2–3 червня 2006 р., 29–30 травень 2009р., м. Луцьк), міжнародні науково-практичні конференції «Кримінальний кодекс України 2001 року: проблеми застосування і перспективи удосконалення» (4–5 квітня 2003 р., 7–8 квітня 2006 р. та 13–15 квітня 2007 р., 11–13 вересня 2008 р., м. Львів).

Публікації автора. Основні результати дисертаційного дослідження опубліковані у 3 наукових статтях, одноособово підготовлених дисертантом,

які надруковані у фахових юридичних журналах і збірниках наукових праць, та 8 публікаціях, які додатково висвітлюють результати дослідження.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, які вміщують десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

Загальний обсяг дисертації становить 222 сторінки, з них 194 – основний текст, 7 – додатки, 20 – список літератури (253 найменування). Література та законодавство використані станом на 1 червня 2009 року.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ КВАЛІФІКАЦІЇ СУКУПНОСТІ ЗЛОЧИНІВ

1.1. Стан дослідження проблеми кваліфікації сукупності злочинів у кримінально-правовій літературі

Одним із чи не найскладніших та найбільш дискусійних у кримінальному праві був і залишається інститут множинності злочинів. Найсуперечливішими в цьому аспекті є питання розмежування ускладнених одиничних злочинів та множинності, виділення форм множинності, питання кваліфікації діянь особи з урахуванням форми множинності тощо. Беззаперечним у цьому вченні є лише те, що, розглядаючи проблеми множинності злочинів, розглядають і поняття сукупності злочинів.

Разом з тим її дослідженню в юридичній літературі приділено не достатньо уваги. У науці кримінального права питання кваліфікації сукупності злочинів не досліджувались на монографічному рівні. Ці проблеми підіймались лише в окремих наукових статтях, а також частково висвітлені в роботах, присвячених дослідженню загальних положень кваліфікації злочинів, та працях, у яких вивчались загальні питання поняття та видів сукупності злочинів.

Про важливість вирішення проблеми кваліфікації сукупності злочинів свідчить той факт, що йому доволі давно законодавець надавав істотного значення. Так, першою згадкою про сукупність злочинів можна вважати окремі статті Соборного Уложение 1649 року. Наприклад, у ст. 21 гл. XXV сказано: «А которые разбойники будут изыманы на разбое или на станех, и в расспросе и с пыток учнут сами на себя и на товарещев своих во многих разбоях и смертном убийстве и во дворовом пожеге, иза то их ... казнити смертию» [148, с.387].

Майже два століття назад проблема сукупності злочинів отримала відображення і в науковій літературі. Перші наукові праці, в яких згадується про вчинення однією особою двох або більше злочинів, передбачали поняття «збіг злочинів», яке з часом трансформувалось у поняття «сукупність злочинів» [9, с.26]. Зокрема, П.Д. Калмиков під збігом злочинів розумів такі випадки, коли суд в один і той самий час повинен визначити покарання за декілька злочинів[51, с.382].

Вважається, що вперше термін «сукупність злочинів» у науковій літературі з'явився у 1868 році. Це поняття А. Лохвицький визначав як вчинення кількох злочинів, за які слід було нести відповідальність[117, с.181].

А.Ф. Кістяківський, визнаючи тотожність понять «сукупність злочинів» і «збіг злочинів», вважав, що ці поняття вказують на випадки, коли одним і тим самим суб'єктом вчинено декілька однорідних або різнорідних злочинів, одночасно або в різний час, за які при цьому той, хто їх вчинив, ще не поніс покарання[59, с.592].

Таке широке поняття сукупності злочинів у подальшому було дещо звужено.

Так російський криміналіст М.С.Таганцев розглядав сукупність злочинів як послідовне вчинення винним декількох злочинних діянь, що включало поняття реальної сукупності та повторності злочинів, а деколи випадки вчинення нового злочину після засудження за попередній або під час відбування покарання (рецидив злочинів) [192, с.395]. Поряд з цим він виділяв і «неоднорідну ідеальну сукупність» – випадки, коли одне вчинене винним діяння підпадає під різні положення КК, не об'єднані в одне ціле. Проте сукупність злочинів він вважав складовою саме інституту призначення покарання, тому, розглядаючи випадки призначення покарання за вчинення одиничних злочинів та ідеальної сукупності злочинів, дійшов висновку, що ідеальну сукупність слід вважати одиничним злочином, а діяння кваліфікувати за тяжчою з порушених норм[192, с.378].

Особливого розвитку дослідження сукупності злочинів набуло в радянський період. На початку 20-го століття радянськими вченими було визнано, що вчинення двох або більше злочинів, за які особа раніше не піддавалась кримінальній відповідальності, називається сукупністю злочинів.

Узагальнення наукових праць цього періоду дозволяє констатувати, що дослідження сукупності злочинів проводились у таких основних напрямках:

- місце сукупності злочинів серед інших кримінально-правових інститутів;
- поняття сукупності злочинів, виділення її ознак та видів;
- окремі питання кваліфікації сукупності злочинів.

Стосовно питання про місце сукупності злочинів серед кримінально-правових інститутів, то в тогочасній радянській науці не викликало суперечності те, що сукупність злочинів є складовою множинності злочинів. Водночас радянські вчені висловлювали дві протилежні позиції щодо шляху дослідження сукупності злочинів у кримінально-правових інститутах.

Прихильники першої позиції досліджували сукупність злочинів як складову проблеми вчення про призначення покарання. Так, Я.М. Брайнін вказував на те, що дана проблема тісніше пов'язана з призначенням покарання і застосуванням кримінально-правових санкцій[21, с.204].

Розглядаючи питання кваліфікації сукупності злочинів через призму призначення покарання, більшість науковців погоджувались, що сукупність злочинів – це два або більше різнорідних злочини, а видами сукупності злочинів є реальна та ідеальна.

М.І. Бажанов, досліджуючи положення про призначення покарання за сукупністю злочинів і сукупністю вироків вказує, що поняття сукупності злочинів визначено в статті 42 КК УРСР 1960 р. «Призначення покарання при вчиненні кількох злочинів»[10, с.88]. На його думку, викладене в цій статті положення стосується винятково умов призначення покарання за вчинення двох і більше злочинів, хоча і називає ознаки сукупності злочинів, які вказують на умови застосування цієї норми.

У науці зустрічалися й інші випадки ототожнення понять «сукупність злочинів» і «призначення покарання за сукупністю злочинів», наприклад, в колективній статті «Назначение наказания по совокупности преступлений» вказано, що нове законодавство вдосконалило інститут сукупності злочинів, чітко визначивши порядок і принципи призначення покарання винним [76, с.133], хоча поняття «сукупність злочинів», на той час, законодавчого закріплення не мало, у КК було передбачено лише призначення покарання за сукупністю злочинів.

Ю.Н. Юшков, досліджуючи процедуру призначення покарання, вважав, що питання сукупності злочинів є невід'ємною складовою призначення покарання. У праці «Назначение наказания по совокупности преступлений и приговоров» [243, с.5] питанню сукупності злочинів та її кваліфікації він відвів окремий параграф, де вказав, що сукупність поділяється на реальну та ідеальну, зазначивши, що ґрунтовнішого дослідження вимагає ідеальна сукупність, а саме її відмінність від одиничного злочину, та запропонував окремі правила для вирішення спірних питань кваліфікації сукупності злочинів.

Як і в монографіях, у дисертаційних дослідженнях, розглядаючи питання призначення покарання за сукупністю злочинів, питанню сукупності злочинів приділяють, щонайменше, окремий розділ Ф.Р. Рахімов [164, с.17], М.М. Становський [185, с.2]. У першому розділі дисертаційних досліджень названі вчені розкривають поняття сукупності, ознаки, відмінність її видів від інших видів множинності та одиничних злочинів.

А.С. Горелік, обґрунтовуючи предмет свого дослідження, вказав на дві сторони проблеми сукупності злочинів – перша стосується кваліфікації декількох злочинів, тобто підстави для притягнення до кримінальної відповідальності за двома чи більше статтями Особливої частини КК, друга ж стосується правил призначення покарання особам, що вчинили декілька злочинів [37, с.272]. Досліджуючи проблему призначення покарання, автор вважав, що призначення покарання за сукупністю злочинів є самостійним

інститутом кримінального права і може досліджуватись окремо від інших частин проблеми, зокрема, від питань кваліфікації. Він також закликав й інших науковців обмежуватись дослідженням лише питань призначення покарання за сукупністю злочинів і не вдаватись у дискусії щодо кваліфікації сукупності злочинів»[37, с.5].

Прихильники іншої позиції, відповідно до якої сукупність злочинів розглядалась як складова вчення про злочин, вважали, що сукупність злочинів входить до поняття «множинність злочинів» і дослідження повинно базуватись на вченні про злочин, з якого виходить інститут множинності злочинів, складовою якого є сукупність злочинів.

А.А. Піонтковський [154, с.619], А.М. Яковлев [246, с.36] вважали, що сукупність злочинів це перш за все питання вчення про злочин, а не про призначення покарання.

Водночас, А.С. Нікіфоров [144, с.133], досліджуючи питання поняття, ознак та видів сукупності злочинів, також піднімав насамперед питання призначення покарання за сукупністю злочинів. Він обґрунтовував такий підхід тим, що метою його роботи є комплексне дослідження питань сукупності злочинів, яке неможливе без положень про призначення покарання.

В.П. Малков також розглядав сукупність злочинів як вид множинності злочинів і виділяв множинність злочинів у окремий інститут Загальної частини, не вказуючи на те, що дані питання повинні розглядатись у контексті вчення чи то про злочин, чи про призначення покарання[124, с.26]. Однак зміст його роботи дає підстави вважати, що В.П. Малков розглядає питання сукупності злочинів, як складову вчення про злочин, а питання призначення покарання в роботі, розглядаються для забезпечення комплексності дослідження.

Все вищевказане свідчить про тісний взаємозв'язок понять сукупності злочинів та призначення покарання за сукупністю злочинів. Але ці дослідження, як правило, не були достатньо глибокими стосовно питань

поняття та сутності сукупності злочинів, бо насамперед були спрямовані на вирішення питань призначення покарання.

Законодавче закріплення поняття сукупності злочинів у КК України 2001 року вирішило одне зі спірних питань у науці кримінального права, а саме про приналежність інституту сукупності злочинів до вчення про злочин. Проте це не означає, що проведені дослідження питань кваліфікації сукупності злочинів, через призму інституту призначення покарання, не повинні братись до уваги при дослідженні питань кваліфікації сукупності злочинів. Висловлені в цих працях позиції, безперечно, заслуговують на увагу і повинні враховуватись у подальших дослідженнях кваліфікації сукупності злочинів.

Вирішивши одне зі спірних питань про приналежність сукупності злочинів до інституту множинності злочинів, що є складовою вчення про злочин, законодавець обмежився законодавчим закріпленням лише поняття сукупності злочинів, тобто вказав на її ознаки, проте не визначив обсягу цього поняття, оскільки не вказав, на які види поділяється сукупність злочинів.

Як видається, така ситуація певною мірою обумовлена тим, що питання про місце сукупності злочинів в інституті множинності так і не отримало однозначного наукового вирішення. А питання про поділ сукупності на види є неможливим без визначення місця сукупності злочинів у інституті множинності злочинів.

У різних наукових джерелах висловлювались часто діаметрально протилежні позиції щодо місця сукупності злочинів в інституті множинності злочинів, поділу множинності злочинів на види тощо. Залежно від запропонованого варіанту поділу множинності злочинів на види мінялися місце в ній сукупності злочинів, а також обсяг поняття «сукупність злочинів». Єдиної позиції щодо поділу множинності на види вченим виробити так і не вдалося. Висловлені ж у літературі підходи до вирішення цього питання можна об'єднати в такі групи.

Перший підхід полягав у виділенні трьох видів множинності злочинів: повторність, сукупність і рецидив злочинів. Такий поділ одним з перших

обґрунтував А.М. Яковлєв [246, с.119]. Він провів ґрунтовне дослідження сукупності злочинів, у якому виділив і зробив спробу розмежувати поняття сукупності, повторності, рецидиву злочинів.

Такої ж позиції щодо поділу множинності злочинів на види дотримувались П.С. Дагель [39, с.3], М.І. Бажанов [9, с.10] та ряд інших авторів. Цей поділ можна назвати найзастосовуванішим, адже в абсолютній більшості підручників зазначено поділ множинності на види саме в такий спосіб [181, с.252].

У юридичній енциклопедії, даючи визначення множинності злочинів, автори також вказують на її три види, а саме повторність, сукупність і рецидив [241, с.741].

Різновидом цього поділу є підхід запропонований Т.М. Кафаровим: він вважав, що до форм множинності слід віднести рецидив, повторність, реальну й ідеальну сукупність злочинів [55, с.8-9].

Наведені позиції неодноразово піддавались критиці в науці кримінального права, з огляду на те що такий поділ множинності проведено відразу за декількома критеріями, які виключають можливість одночасного застосування.

Другий підхід щодо поділу множинності на види зводився до виділення двох її видів залежно від обраного критерію поділу. Так, однакову позицію щодо поділу множинності злочинів на види відстоювали Ю.А. Красиков [69, с.95] та В.П. Малков [124, с.307]. Вони ділили множинність злочинів за кількістю вчинюваних особою діянь на повторність і ідеальну сукупність злочинів.

Проте, поняття повторності кожен розумів по-своєму. В.П. Малков повторність поділяв на таку, що не пов'язана з засудженням особи, котра вчинила злочин, і таку, що передбачала наявність судимості за раніше вчинений злочин. В свою чергу, повторність, що не пов'язана з засудженням особи, котра вчинила злочин, на його думку, має свої форми прояву, яким

відповідають юридичні поняття: неодноразовості, систематичності, вчинення злочинів у вигляді промислу і реальної сукупності злочинів [124, с.21].

Ю.А. Красіков під повторністю розумів повторність, передбачену Загальною частиною КК (вчинення злочину особою, яка раніше вчинила злочин, реальну сукупність), і повторність, передбачену Особливою частиною КК (повторність, систематичність, спеціальний рецидив) [69, с.8].

Р. Галіакбаров, М. Єфімов, Е. Фролов також виділяли за характером діянь, що її утворюють, дві форми множинності: повторність і сукупність злочинів. Рецидив, на думку цих учених, повинен охоплюватись поняттям «повторність злочинів»[33, с.5-6]. Такої ж точки зору дотримувались Б. Курінов [111, с.160] і Н. Алієв [3, с.27].

Представником третього підходу можна вважати Г.Г. Криволапова, який поділяв множинність злочинів за ознакою наявності судимості за попередній злочин на дві форми – повторення та рецидив [72, с.17]. Сукупності злочинів, як окремої форми множинності, в цьому випадку не передбачалось. Але повторність за характером вчинених злочинів поділялась на такі види: повторність тотожних злочинів, повторність однорідних злочинів, повторність різнорідних злочинів [72, с.19].

Жоден із запропонованих варіантів поділу множинності не отримав абсолютного визнання як такий, що відповідає всім ознакам множинності, правилам поділу і визначає обсяг поняття.

Можливо, у зв'язку з цим законодавець і закріпив у кримінальному законі окремо поняття повторності, сукупності і рецидиву, не об'єднуючи їх єдиним поняттям «множинність злочинів», що вимагає досліджувати ознаки та обсяг кожного з понять окремо.

Серед поставлених наукою питань щодо сукупності злочинів не викликає сумнівів те, що сукупність повинні утворювати два і більше злочини, проте науковці сперечаються і сьогодні щодо якісної характеристики злочинів, які можуть утворювати сукупність злочинів. У науці обґрунтовуються дві основні позиції з цього приводу.

Прихильники першої вказують на обов'язкову наявність такої ознаки, як різнорідність злочинів, що утворюють сукупність. Так, А.М. Яковлев, даючи визначення сукупності злочинів, називав різнорідність злочинів обов'язковою ознакою, яка відрізняє сукупність злочинів від повторності злочинів, тлумачачи термін – різні статті кримінального закону, який вживає законодавець, як такий, що позначає різнорідні злочини [246, с.46]. Таку ж позицію займає Ф.Г. Бурчак, даючи визначення сукупності злочинів, під якою розуміє вчинення однією особою декількох різнорідних за складом злочинів [24, с.113].

Прихильники іншої позиції стверджують, що сукупність можуть утворювати не тільки різнорідні, але і однорідні склади злочинів. Хоч поняття однорідних злочинів не є чітко визначеним.

Так, В.М. Кудрявцев, вважає, що при ідеальній сукупності злочинів ознака різнорідності відрізняє її від одиничного злочину. Ідеальну сукупність не можуть утворювати злочини з одним і тим же складом, наприклад, з альтернативними ознаками. Такі випадки слід розглядати, як одиничний злочин. Це ж стосується і випадків вчинення злочинів, що є різновидом одного складу злочину [107, с.246-247]. На відміну від ідеальної сукупності злочинів, яку можуть утворювати тільки різні склади злочину, реальну сукупність злочинів, на думку В.М. Кудрявцева, утворюють також випадки вчинення злочинів з одним і тим же складом злочину. Поряд з цим автор наголошує, що не утворюють реальної сукупності злочинів тільки однакові склади злочинів з альтернативними ознаками [107, с.255-256].

А.С. Нікіфоров вказує, що питання однорідної сукупності стосується обох видів. При ідеальній сукупності це питання виникає стосовно можливості кваліфікувати як сукупність злочинів випадки, коли однією дією одночасно вчинюється декілька діянь, які підпадають під ознаки одного і того ж складу злочину. При цьому ідеальну сукупність можна порівнювати і відмежовувати від складених злочинів, злочинів що кваліфікуються за наслідками, а також від конкуренції норм. При реальній сукупності злочинів питання виникає щодо

розмежування її і повторності злочинів та продовжуваних злочинів [144, с.63]. Подібну позицію в цих дебатах займає С.А. Тарарухін, який, даючи визначення ідеальної сукупності, вказує на можливість її утворення при вчиненні як різнорідних злочинів, передбачених різними статтями КК, так і однорідними діяннями, які відносяться до різних частин (пунктів) одної і тої ж статті [193, с.40].

М.І. Бажанов, погоджуючись з позицією науковців, які вважають, що сукупність злочинів утворюють різнорідні і однорідні склади злочинів, зазначав, що сукупність не може утворюватись лише при вчиненні двох або більше тотожних злочинів, коли мова повинна йти про повторність [9, с.30].

В.П. Малков підтримуючи позицію, що сукупність злочинів можуть утворювати не тільки однорідні і різнорідні злочини, вважає, що в окремих випадках сукупність злочинів утворюють і тотожні злочини [123, с.116].

Позиція Б.А. Курінова стосовно характеру складів злочинів, що утворюють сукупність, полягає в тому, що сукупність злочинів охоплюється не тільки злочинами, котрі передбачені різними статтями КК, але і злочинами, які охоплюються різними частинами однієї і тієї ж статті. Головне, щоб кожен з цих злочинів містив характер самостійного злочинного діяння і не охоплювався повністю поняттям повторності [111, с.170].

Таку ж позицію щодо утворення сукупності злочинів підтримує правозастосовна практика. Що стосується однорідних злочинів, то на практиці вони майже завжди кваліфікуються за правилами сукупності злочинів. Наприклад, вироком Талалаївського районного суду Чернігівської області засуджено О. за ч. 2 ст. 307 та ч. 2 ст. 309 КК України за те, що 12 січня 2006 року з макової соломки виготовив 20 мл наркотичної сировини, частину якої вжив особисто, а іншу частину збув своєму знайомому С. А 20 січня 2006 року О. знову виготовив наркотичну сировину, яку вживав сам, а частину збув С. [83].

Таким чином, дії О. було кваліфіковано за сукупністю злочинів при вчиненні однорідних злочинів.

У практиці зустрічаються випадки, коли за правилами сукупності злочинів кваліфікуються і тотожні злочини. Так, вироком Барановського районного суду Житомирської області Б. засуджено за ч. 2 ст. 185 та ч. 3 ст. 185 КК України за те, що 13 грудня 2003 року Б. таємно викрав з велосипедної стоянки ВАТ «Барановський фарфоровий завод» велосипед вартістю 265 гривень, 17 вересня 2005 року Б. таємно проник у приміщення телятника ПСП «Дубрівське» і викрав теля вартістю 630 гривень, 27 вересня 2005 року року Б. знову таємно проник у приміщення телятника ПСП «Дубрівське» і викрав теля вартістю 840 гривень, 1 жовтня 2005 року Б. разом з М. таємно проникли у приміщення телятника ПСП «Дубрівське» і викрали трьох телят загальною вартістю 1295 гривень [78].

Отже, не викликає сумнівів те, що сукупність утворюють різнорідні злочини. У суперечці щодо того, чи утворюють сукупність злочинів однорідні і тотожні злочини, більш обґрунтованою є позиція, що однорідні і тотожні злочини також утворюють сукупність злочинів. Адже кожен вчинений злочин потребує самостійної кримінально-правової оцінки. Таку характеристику дає сукупність злочинів, у якій, на відміну від повторності злочинів, кожен злочин знаходить у формулі кваліфікації кримінально-правову оцінку.

Дискусії також розгортаються стосовно моменту визнання особи такою, що була засуджена. Момент визнання особи засудженою за кожен конкретний злочин впливає на визнання вчиненого як сукупності злочинів, адже сукупність утворюють лише ті злочини, за які особу не було засуджено.

У літературі висловлювалась позиція, що моментом визнання особи такою, що засуджена, є винесення (постановлення) вироку [247, с.49; 124, с.35; 162 с.23; 185, с.129-130; 9, с.30]. Свою позицію з цього приводу В.П. Малков пояснює тим, що при вирішенні цього питання треба враховувати не формальні ознаки (вступив чи не вступив вирок у законну силу), а матеріальні ознаки (чи збільшиться ступінь суспільної небезпечності винної особи при вчиненні нового злочину після винесення вироку за першою справою). Не формальна, а матеріальна ознака робить розумним правило, в відповідності з яким особа

може бути піддана більш суворому покаранню, якщо вона злісно не піддається виправленню і перевихованню. Отже, сукупність злочинів передбачає, що злочині діяння, які її утворюють, вчинені до винесення (оприлюднення) вироку [124, с.37].

Проте більш прийнятною є позиція, згідно з якою особа може вважатись засудженою тільки після набрання вироком законної сили [55, с.218-219; 151, с.44-45; 3, с.16]. Зокрема, К.А. Панько пише, що момент вступу вироку в законну силу, з одного боку, є точкою відліку часу для судимості, а з другого – поєднаний з настанням усіх наслідків, обумовлених наявністю обвинувального вироку. Саме з цього моменту вирок набирає таких властивостей, як обов'язковість, преюдиційність, і стає єдиною підставою відбуття кримінального покарання. Тільки вступивши в законну силу вирок може виконуватись. До вступу в законну силу, вирок такими правовими наслідками не наділений і може бути оскаржений і опротестований [151, с.44-45].

Прихильником цієї позиції є також І.Б. Алієв, на думку якого проголошення вироку не дає підстав вважати особу судимою, оскільки особа вважається такою, що була судима, з моменту вступу обвинувального вироку в законну силу, адже відміна судом вищої інстанції обвинувального вироку, винесеного судом першої інстанції, означає, що судимості не було [3, с.16].

Дослідження питань сукупності злочинів мають безпосередній вплив на вирішення питання про кваліфікацію злочинів. М.Й. Коржанський писав, що «найбільше практичне значення теорія і практика сукупності злочинів має для кваліфікації злочинів, оскільки дає відповідь на найскладніше питання правозастосовної практики – кваліфікувати ці діяння як один злочин, чи як сукупність (два чи більше) злочинів» [66, с.51]. Проте поставлене питання, як уже зазначалось, не є новим для науки, його намагалась вирішувати більшість науковців, що досліджували питання множинності злочинів чи кваліфікації злочинів. Єдності підходів у цьому питанні також не досягнуто, висунуті теорії не завжди достатньо обґрунтовані, або чітко не сформульовані, наприклад, у вигляді певних правил, які б визначали варіанти кваліфікації діянь за

сукупністю та забезпечували реалізацію принципу законності у кримінальному праві України [35, с.208]. Дискусійним залишається також питання щодо формули кваліфікації при вчиненні однорідних та тотожних злочинів.

Так, позиція В.П. Малкова [124, с.124] про поглинання злочинів потребує додаткової аргументації у зв'язку з розвитком науки кримінального права та змінами кримінального закону. Висловлена ним пропозиція про створення в кримінальному законі окремої норми, де могли б бути сформульовані правила поглинання злочинів, сформульована недостатньо чітко, щоб отримати нормативне закріплення. Та і сама теорія поглинання викликає низку запитань щодо можливості поглинання одного злочину іншим.

Запропоновані Л.Д. Гаухманом [34, с.294] загальні і часткові правила кваліфікації сукупності злочинів не враховують усіх можливих випадків, що виникають перш за все при кваліфікації таких злочинів, і не завжди є достатньо обґрунтованими теоретично, оскільки містять посилання в основному на положення постанов Пленуму Верховного Суду СРСР.

Практично в кожній з монографій, що розкривали питання кваліфікації, робилися спроби вирішити окремі питання кваліфікації сукупності злочинів, зокрема, в роботах Ф.Г. Бурчака [24, с.5], Л.Д. Гаухмана [34, с.5], В.М. Кудрявцева [107, с.5], М.Й. Коржанського [66, с.5], Б.А. Курінова [110, с.5] та ін.

У науці зустрічаються і менш об'ємні праці, що стосуються безпосередньо дослідження лише питань кваліфікації сукупності злочинів. Проте їх небагато і не завжди обсяг проведеного дослідження відповідає назві.

Так, Л. Андреева в статті «Спорные вопросы квалификации совокупности преступлений» [6, с.18-20] проводить доволі детальне дослідження і пропонує певне правило кваліфікації яке стосується, однак, лише ідеальної сукупності, хоча в назві статті йдеться про сукупність злочинів у цілому, а не конкретно про такий її вид, як ідеальна сукупність злочинів.

Таким чином, наукою кримінального права вироблено окремі правила кваліфікації сукупності злочинів, проте вони переважно стосуються або

певного виду злочинів, або певної ситуації і не охоплюють вирішення питання кваліфікації сукупності злочинів у всіх можливих проявах.

Отже, узагальнення наукових джерел з досліджуваної проблематики дозволяє зробити висновок, що питання кваліфікації сукупності злочинів відноситься до таких які не отримали належного вирішення.

За таких обставин питання кваліфікації сукупності злочинів повинні стати предметом самостійного наукового дослідження. Для вироблення загальних правил кваліфікації сукупності злочинів слід:

- узагальнити пропонувані правила кваліфікації сукупності злочинів;
- провести аналіз обґрунтованості висловлених правил;
- розробити алгоритми кваліфікації злочинів залежно від виду сукупності злочинів.

Таке дослідження повинно проводитись на основі вивчення поняття, ознак та видів сукупності злочинів. Слід визначити закономірності утворення сукупності злочинів та виробити правила її кваліфікації.

Однак слід враховувати, що кваліфікація сукупності злочинів є складовою кримінально-правової кваліфікації, яка повинна складатися з трьох структурних частин:

1. Концептуальні основи теорії кримінально-правової кваліфікації.
2. Типологія кримінально-правової кваліфікації.
3. Теорії кваліфікації окремих видів діянь, передбачених кримінальним законом»[138, с.38].

Одним із питань типології кримінально-правових норм є кваліфікація сукупності злочинів, яка підлягає самостійному дослідженню, адже вона стосується не тільки одного конкретного виду злочину, а типу злочинів, чи типу правових норм, на підставі яких здійснюється кваліфікація»[138, с.42].

Визначаючи типологію як проміжну категорію між загальним та одиничним, можна зробити висновок, що вирішення питання кваліфікації сукупності злочинів повинно стати складовою загальних положень кримінального закону (принципів), і в той же час всі одиничні питання повинні

вирішуватись за загальним правилом. У кримінальному праві України такої єдності в теоретичних положеннях учених, що досліджували питання кваліфікації сукупності злочинів, немає.

Тому дослідження кваліфікації сукупності злочинів повинно складатися з двох частин:

1. Встановлення поняття ознак та видів сукупності злочинів.
2. Узагальнення існуючих правил кваліфікації сукупності злочинів та її видів і вироблення системи загальних правил кваліфікації сукупності злочинів та її видів.

Таким чином, з викладеного в цій частині роботи можна зробити наступні висновки:

1. Поняття сукупності злочинів не є новим для науки кримінального права. Воно зародилось у сімнадцятому столітті, отримало визначення в кінці дев'ятнадцятого та було розвинуто в середині двадцятого століття.

2. Вченими радянського періоду сукупність злочинів досліджувалась у двох аспектах, які вважались визначальними: в межах вчення про призначення покарання і в межах вчення про злочин. Перевагу отримала позиція про розгляд сукупності злочинів як складової вчення про злочин.

3. Наукою кримінального права запропоновано низку підходів щодо поділу множинності на види. Проте назва розділу ІV КК України засвідчує, що жоден з них не одержав підтримки у законодавця.

4. Узагальнення висловлених у літературі позицій засвідчує, що найбільш прийнятними є такі підходи до визначення ознак сукупності злочинів:

а) стосовно кількості злочинів у науці побутує єдина думка – сукупність утворюють два і більше злочини;

б) якісну характеристику сукупності злочинів складають різнорідні, однорідні та тотожні злочини. Отже, сукупність можуть утворювати будь-які злочини;

в) сукупність можлива при вчиненні злочину до моменту засудження за інший злочин.

5. Питання кваліфікації сукупності злочинів у науці є не вирішеним, тому потребує окремого дослідження, яке включає в себе як встановлення поняття ознак та видів сукупності злочинів, так і узагальнення існуючих правил кваліфікації сукупності злочинів та її видів і вироблення системи загальних правил кваліфікації сукупності злочинів та її видів.

1.2. Зарубіжний досвід регламентації сукупності злочинів

Питання сукупності злочинів та кваліфікації сукупності злочинів не часто знаходять закріплення у кримінальному законодавстві зарубіжних держав.

Деякі держави взагалі не передбачають у кримінальному законодавстві поняття сукупності злочинів. Наприклад, Кримінальний кодекс Австрії визначення сукупності злочинів не дає, та і при призначенні покарання про сукупність злочинів тут не згадується. А Кримінальний кодекс Данії передбачає порядок призначення покарання, але тільки в тих випадках, що стосуються рецидиву злочинів.

У більшості держав західної Європи питання про поняття сукупності злочинів та кваліфікацію сукупності злочинів вирішується в рамках інституту призначення покарання.

Так, у КК ФРН мова йде про призначення покарання за вчинення кількох порушень закону. Причому описані випадки ідеальної сукупності злочинів та повторність злочинів в одному параграфі як один злочин, за який призначається покарання, а реальна сукупність – у іншому, як сукупність злочинів[222]. Це свідчить про те, що під сукупністю злочинів у Кримінальному кодексі ФРН слід розуміти лише вчинення декількох злочинів, передбачених різними статтями кримінального закону.

У КК Швеції про сукупність злочинів згадується як про ситуацію, якій повинно бути надано особливе значення, аналізується, зокрема, час, який минув між злочинами, чи є попередній і новий злочини схожими за природою, чи має злочин надзвичайний характер[224].

У КК Іспанії про сукупність злочинів йдеться при призначенні покарання. Зокрема, ст. 73 цього кодексу зазначає, що особі, винній у вчиненні двох або більше злочинів чи проступків, призначаються покарання, передбачені за різні правопорушення, для їх сукупного виконання, якщо це є можливим через їх характер і наслідки[210].

КК Італії містить ряд статей, що стосуються сукупності злочинів. Проте поняття і види сукупності злочинів у ньому не регламентовано, натомість визначено питання призначення покарання за сукупністю злочинів.

У КК Італії згадується про продовжуваний та складений (комплексний) злочини. Їхнє визначення більше нагадує правило відмежування суміжних понять. Так, ст. 81 КК Італії передбачає відмінність продовжуваного злочину від сукупності злочинів, а саме, приписи про сукупність не застосовуються до того, хто кількома діями чи неодноразовою бездіяльністю, в яких проявляється той самий злочинний намір, вчинить хоча б і в різний час кілька порушень, хоча б і різної тяжкості тієї самої норми закону. Відмінність складеного злочину від сукупності злочинів визначає ст. 84 КК Італії, припис про сукупність не застосовується, якщо закон розглядає як складні елементи чи обтяжуючі обставини єдиного злочинного діяння дії, які самі по собі могли б скласти злочинне діяння.

У КК Голландії передбачено окремий розділ, який називається «Сукупність кримінальних правопорушень». Проте у цьому розділі визначено правила призначення покарання за сукупністю злочинів, а також поняття продовжуваного злочину[208].

КК Франції – один із не багатьох, що визначають поняття сукупності злочинів. Так, ст. 132-2 КК Франції передбачає, що сукупність злочинних діянь

має місце лише тоді, коли яке-небудь злочинне діяння вчинене особою до того, як остання була остаточно засуджена за інше злочинне діяння[223].

Грунтовно до визначення сукупності злочинів підходить законодавець у Сан-Марино. КК Сан-Марино містить окрему главу «Сукупність злочинів», у якій дано визначення поняттям «реальна сукупність злочинів» та «формальна (ідеальна) сукупність злочинів». Цікавим є визначення формальної (ідеальної) сукупності злочинів, що дане у ст. 49 КК: особа, яка дією чи бездіяльністю порушує різні положення кримінального закону або кілька разів ті самі положення, піддається покаранню, встановленому для особливо тяжкого злочину, але не нижче третього ступеня[218].

У КК Болгарії та КК Албанії сукупність злочинів також розглядається через призму призначення покарання. Так, розділ четвертий глави другої Загальної частини КК Болгарії регламентує питання призначення покарання за сукупністю злочинів та за сукупністю вироків[214]. А ст. 55 КК Албанії передбачає порядок призначення покарання за сукупністю злочинів, де вказує, що за кожен злочин призначається судом окреме покарання[104].

Також не приділяє багато уваги питанням сукупності злочинів кримінальне законодавство Польщі. Разом з тим, КК Польщі передбачає поняття єдиного злочину та сукупності злочинів у ст. 11 та визначення продовжуваного злочину у ст. 12.

Вищевикладене дає підстави сказати, що у кримінальному законодавстві держав Європи питання сукупності злочинів вирішується неоднозначно. Зокрема, поняття сукупності злочинів у більшості кримінальних кодексів Європи не передбачено. Такого висновку дійшов М.І. Хавронюк, провівши дослідження кримінального законодавства європейських держав. Зокрема, він зазначає, що питання множинності злочинів (за винятком хіба що рецидиву) у більшості кримінальних кодексів держав Західної Європи розглядається лише у контексті призначення покарання[233, с.265].

Таким чином, для кримінального законодавства Європи доволі характерним є визначення процедури застосування такого явища, як сукупність злочинів.

Щодо процедури застосування сукупності злочинів, то у кримінальному законодавстві держав Європи вона проявляється трьома способами: перший – законодавець взагалі таку процедуру не регламентує; другий – законодавець частково передбачає правила призначення покарання за вчинення сукупності злочинів; третій – законодавець передбачає правила кваліфікації сукупності та регулює процедуру призначення покарання за вчинення сукупності злочинів.

Отже, для кримінального законодавства Європи не є принциповим визначення поняття сукупності злочинів. Важливішим є вирішення процедури її застосування, як правило, під час призначення покарання за вчинення декількох злочинів, або правил кваліфікації такого правового явища, як сукупність злочинів.

На наш погляд, без визначення поняття сукупності злочинів, складно говорити про правила кримінально-правової оцінки такого явища. Тому, ми вважаємо, що доцільним також є вивчення досвіду щодо сукупності злочинів у держав, які знаходяться з Україною в одній правовій сім'ї.

З прийняттям 5 квітня 2001 року Кримінального кодексу України поняття сукупності злочинів набуло законодавчого закріплення. Для науки кримінального права, в той час, це поняття не було новим, однак визначення йому давали різні. Законодавець у ч. 1 ст. 33 КК України визначив, що сукупність злочинів – це вчинення особою двох або більше злочинів, передбачених різними статтями або різними частинами однієї статті Особливої частини цього Кодексу, за жоден з яких її не було засуджено. При цьому не враховуються злочини, за які особу було звільнено від кримінальної відповідальності за підставами, встановленими законом.

Проте законодавче закріплення поняття сукупності злочинів у КК України не було новаторством у кримінальному законодавстві пострадянських держав. Саме тому, досліджуючи сукупність злочинів, важливо врахувати й те,

як розкрито поняття і основні положення сукупності злочинів у кримінальному законодавстві інших зарубіжних держав. Адже одним зі способів визначення ознак сукупності є порівняльно-правовий аналіз нормативного закріплення цього поняття. Для проведення такого аналізу перш за все звернемося до кримінального законодавства пострадянських держав. Це викликано двома обставинами: по-перше, система законодавства цих держав є найбільш схожою до системи законодавства України; по-друге, у більшості цих держав поняття «сукупність злочинів» має законодавче закріплення.

У сучасному кримінальному законодавстві більшості цих держав поняття сукупності злочинів визначається в окремій статті КК, зазвичай, у першій частині відповідної статті Загальної частини КК. Більшість із кримінальних кодексів визначають сукупність злочинів як вчинення двох або більше злочинів, передбачених різними статтями або частинами статей кримінального закону, за жоден з яких особу не було засуджено (ст.17 КК Азербайджану, ст. 42 КК Білорусії, ст. 20 КК Вірменії, ст. 12 КК Казахстану, ст. 15 КК Киргизстану, ст. 26 КК Латвії, ст. 33 КК Молдови, ст. 17 КК Росії, ст. 20 КК Таджикистану, ст. 18 КК Тукменистану, ст. 33 КК Узбекистану та ст. 33 КК України).

Проте в окремих кримінальних кодексах зустрічаються певні особливості щодо використання термінів, які застосовуються для характеристики сукупності злочинів. Зокрема, у кодексах Узбекистану, Таджикистану та Латвії замість поняття «злочин», яке вживається у більшості визначень, вживається поняття «злочинні діяння», а в кодексі Казахстану – діяння передбачені різними статтями або частинами статті. Така термінологія викликає певні непорозуміння, адже вчинення особою декількох діянь (злочинних діянь) не завжди кваліфікується за сукупністю злочинів. Наприклад, одиничний складений злочин може містити два злочинні діяння, що передбачені різними статтями кримінального закону, але кваліфікується як один злочин, або основний і кваліфікований склади злочинів передбачені різними частинами статті, але, як правило, кваліфікуються як один злочин.

Таким чином, вживання поняття «злочинні діяння» не вказує на обов'язковість кваліфікації вчиненого за сукупністю злочинів.

Визначення сукупності злочинів у КК Латвії передбачає обов'язковою її ознакою кількість діянь (одне або декілька), що відповідають ознакам двох або більше складів злочинів. Таке визначення вказує на родово-видове співвідношення між поняттям сукупності злочинів та ідеальною і реальною сукупністю злочинів. Вказівка на кількість діянь у понятті сукупності злочинів, видається недоречною, адже вона не вказує на особливість поняття, що визначається, а служить лише для розмежування видів сукупності, поняття яких даються в наступних частинах статті.

В окремих кодексах, крім загально визнаної ознаки – незасудження особи за жоден зі злочинів, що утворюють сукупність – зустрічаються й інші вимоги. Наприклад, у КК Азербайджану, Латвії та Молдови окремо вказано на необхідність дотримання строків давності притягнення до кримінальної відповідальності. Встановлення у визначенні сукупності злочинів цієї додаткової обставини видається зайвим, адже у випадках, коли після вчинення злочину минули строки давності притягнення до кримінальної відповідальності, особа не підлягає кримінальній відповідальності за вчинене нею діяння. При цьому вона звільняється не від покарання, а від кримінальної відповідальності, тобто кримінальним законом вже враховано вчинене нею діяння і визначено відношення держави до вчиненого особою. А сукупність злочинів включає в себе лише ті діяння, за які особу ще не було піддано державному осуду.

Якщо строки давності притягнення до кримінальної відповідальності не минули і немає інших підстав для звільнення від кримінальної відповідальності, то це означає, що особа буде піддана кримінально-правовій репресії на загальних підставах, а отже, підпадає під ознаку «не засуджена за даний злочин». Викладена позиція дає підстави вважати, що така ознака, як недотримання строків давності, чи недотримання будь якої іншої підстави для

звільнення від кримінальної відповідальності, є складовою частиною ознаки – «не засуджена за жоден зі злочинів».

В ч.1 ст.20 КК Вірменії визначення сукупності закріплено у двох пунктах. У першому пункті передбачено поняття сукупності злочинів, а в другому визначено поняття ідеальної сукупності. З вищенаведеного можна зробити висновок, що кримінальний закон Вірменії не вказує на відмінність між загальним поняттям і видом сукупності злочинів, тож, відповідно, не вказує на ознаки, що відрізняють сукупність злочинів від її видів, адже поняття сукупності злочинів і поняття ідеальної сукупності злочинів передбачено в одній і тій же частині статті як різні прояви одного поняття.

У КК Узбекистану та КК України взагалі немає законодавчої вказівки на види сукупності, вони вказуються лише в наукових працях, що стосуються положень сукупності злочинів.

В окремих кримінальних кодексах пострадянських республік, що входили до складу СРСР, законодавчо виділено лише один вид сукупності злочинів – ідеальну сукупність злочинів (ст. 17 КК Азербайджану, ст. 12 КК Казахстану, ст. 15 КК Киргизстану, ст. 17 КК Росії, ст. 20 КК Таджикистану, ст. 18 КК Тукменистану).

В більшості з цих кодексів немає прямої вказівки на те, що це визначення розкриває поняття ідеальної сукупності. Це стає зрозумілим зі змісту визначення, яке вказує, що сукупністю злочинів визнається і одна дія (бездіяльність), яка містить ознаки злочинів, передбачених двома або більше статтями даного КК.

Такі дефініції недосконалі, зокрема, частина друга цих статей, яка дає визначення ідеальній сукупності злочинів, вказує на окремий вид сукупності, не називаючи його, цим самим не дає можливості правильно зрозуміти місце цього виду в структурі сукупності злочинів. Постає питання: чи є це вид сукупності злочинів? Чи виняток із правила?

Для тих держав, де у кримінальних кодексах визначено, що однією з ознак поняття сукупності є вчинення двох або більше діянь (наприклад, КК

Казахстану) поняття, яке ми розуміємо як ідеальну сукупність, видається нам винятком із загального правила, адже за ідеальної сукупності особа вчиняє одне діяння, а не два або більше, що визначено в самому понятті сукупності злочинів.

Для держав, у яких ознакою сукупності є вчинення особою двох або більше злочинів, друга частина статті більше схожа на визначення виду сукупності. Така позиція законодавця є дещо непослідовною. Адже, визначивши поняття сукупності злочинів, яке охоплює всі випадки вчинення особою двох або більше діянь, передбачених різними кримінально-правовими нормами, та ідеальної сукупності злочинів, яке характеризується вчиненням одного діяння, передбаченого різними статтями КК, законодавець оминає випадки, коли особа декількома діями вчиняє кілька злочинів, передбачених різними статтями КК. Це питання вирішено в КК Латвії та КК Молдови, в яких чітко визначено поняття не лише ідеальної, але й реальної сукупності злочинів. Такий підхід видається обґрунтованим, оскільки, даючи законодавче закріплення поняттю сукупності злочинів, законодавець визначив лише загальне положення, але не вказав на окремі види цього явища. Законодавче закріплення лише одного з видів сукупності вносить певний дисбаланс у структуру сукупності, отож законодавче закріплення поняття сукупності злочинів та її видів є передумовою правильності розуміння і застосування сукупності злочинів при кваліфікації злочинів.

Певною новелою є передбачення в Кримінальному кодексі Молдови глави «Кваліфікація злочинів», у якій окремою статтею передбачено кваліфікацію сукупності злочинів. І хоча в цій статті передбачено лише загальне правило кваліфікації сукупності злочинів, яке застосовується також і в інших кодексах пострадянських республік у статті про сукупність злочинів, це не зменшує важливості законодавчого закріплення такого складного явища, як кваліфікація сукупності злочинів.

Подібні правила в окремих кримінальних кодексах доповнюють частину статті, що визначає окреме поняття. Наприклад, в ч. 2 ст. 12 КК Казахстану,

крім поняття ідеальної сукупності злочинів, вказується на випадки, коли ідеальна сукупність утворює один складений злочин, що можна вважати певним правилом кваліфікації ідеальної сукупності злочинів.

Також слід відмітити, що у деяких кримінальних кодексах (ст. 17 КК Азербайджану, ст. 42 КК Білорусії, ст. 12 КК Казахстану, ст. 15 КК Киргизстану, ст. 17 КК Росії, ст. 18 КК Тукменистану) статті, які визначають поняття сукупності злочинів, в окремій частині статті вказують на відмінність сукупності злочинів і конкуренції норм. Конкуренція норм і сукупність злочинів є суміжними поняттями, проте вказівка на відмінність сукупності злочинів від конкуренції норм повинна визначатись законодавчо за наявності законодавчого закріплення обох понять і, за необхідності, окремою статтею. Прикладом такого вирішення питання є КК Молдови, де дано законодавче закріплення поняттю «конкуренція норм» і запропоновано правила вирішення конкуренції.

Підводячи підсумок, слід зазначити, що поняття сукупності злочинів у кримінальних кодексах більшості пострадянських держав містить три основні ознаки:

- вчинення особою двох або більше злочинів;
- передбачених різними статтями, або частинами статті;
- за жодне з яких особа не була засуджена.

Це дає підстави стверджувати про те, що у кримінальному законодавстві більшості країн поняття сукупності визначають саме ці ознаки. Вони в повній мірі відображають поняття сукупності і є достатніми для того, щоб відмежуватись від інших понять. Такі ж ознаки впливають із нормативного визначення поняття сукупності злочинів, передбаченого ч. 1 ст. 33 КК України.

Законодавча регламентація питань, пов'язаних зі сукупністю злочинів, як свідчить аналіз законодавства зарубіжних країн, проходить три етапи.

На першому відбувається нормативне закріплення поняття сукупності злочинів. Другий етап полягає у виділенні та нормативній регламентації видів сукупності злочинів. Заключний етап – третій – передбачає формулювання та

зазначення безпосередньо у законі правил кваліфікації злочину за їх сукупності. Україна пройшла перший етап такої регламентації, другий і третій етапи потребують міцного теоретичного підґрунтя.

Висновки до першого розділу.

1. Поняття сукупності злочинів не є новим для науки кримінального права. Воно зародилось ще у 17 столітті, отримало визначення у кінці 19-го та удосконалилось у середині 20 століття. Упродовж розвитку сукупність злочинів досліджувалась у двох напрямках:

- у межах вчення про призначення покарання;
- у межах вчення про злочин.

Аналіз наукових досліджень показав, що вивчення сукупності злочинів як складової вчення про злочин є більш обґрунтованим, про що свідчать наукові публікації, а також законодавче закріплення поняття сукупності злочинів у ст. 33 КК України.

2. Питання кваліфікації сукупності злочинів у науці є невирішеним, тому потребує окремого дослідження, яке включає в себе як встановлення поняття ознак та видів сукупності злочинів, так і узагальнення існуючих правил кваліфікації сукупності злочинів та її видів і вироблення системи загальних правил кваліфікації сукупності злочинів та її видів.

3. У кримінальному законодавстві держав Європи не приділяється багато уваги визначенню самого поняття сукупності злочинів. Для європейського кримінального законодавства є характерним визначення процедури призначення покарання за вчинення двох і більше злочинів, що утворюють сукупність злочинів.

4. Кримінальне законодавство пострадянських держав питанню сукупності злочинів приділяє значно більше уваги, ніж країни Західної Європи. У більшості кримінальних кодексів пострадянських держав достатньо чітко

визначено поняття сукупності злочинів, а в окремих передбачено і види сукупності та правила її кваліфікації.

5. Виділено три етапи, які проходить регламентація питань, пов'язаних з сукупністю злочинів, та встановлено, що кримінальне законодавство України перебуває на другому етапі такого розвитку.

РОЗДІЛ 2

ЗМІСТ ТА ОБСЯГ ПОНЯТТЯ СУКУПНОСТІ ЗЛОЧИНІВ

2.1. Зміст поняття сукупності злочинів

Дослідження питання кваліфікації сукупності злочинів неможливе без з'ясування поняття сукупності злочинів. Сукупність злочинів має важливе значення не тільки для розвитку теорії кримінального права, а і для практики його застосування.

Неоднозначність у вирішенні питань про поняття, види, а відтак і кваліфікацію сукупності злочинів справляє негативний вплив на правозастосовну практику. Судам доводиться вирішувати не тільки питання покарання, а перш за все питання кваліфікації злочинів, до числа найскладніших з яких належить відмежування сукупності від одиничного злочину та інших видів множинності злочинів.

Відправною точкою вирішення таких питань є, безумовно, встановлення поняття сукупності злочинів. У цьому понятті слід відобразити співвідношення сукупності злочинів та множинності як родового і видового понять. Сукупність злочинів потрібно відрізнити, за притаманними лише їй ознаками, від інших видів множинності злочинів.

Важливо звернути увагу і на ті ознаки, що відрізняють сукупність від випадків конкуренції норм та одиничного злочину, чим полегшити вирішення питань кваліфікації діянь, що посягають на два і більше об'єктів. Отже, поняття сукупності злочинів повинно охоплювати ті необхідні і достатні ознаки, що визначають його обсяг та відрізняють її від суміжних понять.

Саме поняття – це форма мислення, яка відтворює предмети і явища в їхніх істотних ознаках, тому для визначення поняття сукупності злочинів необхідно встановити саме такі ознаки. Встановлені ознаки предмета або явища формуються у визначення, яке призначене розкрити зміст поняття.

Як відомо, будь-яке поняття має зміст і обсяг. Зміст поняття полягає не лише у визначенні сукупності існуючих ознак предметів, відображених у понятті, але і в ознаках, які відтворюють якість предмета і відрізняють його від інших схожих предметів»[43, с.27-28].

Обсяг поняття – це відображена в свідомості множинність (клас) предметів (або явищ), кожний з яких має ознаки, зафіксовані в досліджуваному понятті»[63, с.403].

Але поняття не обмежується простим переліченням ознак явища чи предмета, обсяг поняття становить певне коло предметів, які до нього входять. Сукупність предметів, що становлять обсяг поняття, може складатися з одного або декількох елементів. У випадку, коли обсяг поняття включає декілька елементів, вони (елементи) утворюють групи, що мають певні властивості (ознаки), за якими ці групи розрізняються. Такі групи утворюють види поняття. Таким чином, обсяг поняття встановлюється шляхом поділу поняття.

Визначаючи зміст і обсяг поняття, слід пам'ятати про співвідношення між цими явищами: чим більший обсяг поняття – тим менший його зміст, і навпаки, чим менший обсяг поняття – тим більший його зміст»[43, с.29].

Враховуючи те, що кваліфікувати діяння, у логічному відношенні, означає співвіднести його до певного «свого класу» (сукупності) предметів, застосування до скоєного одного з кримінально-правових понять (статті закону), передбачених законом»[43, с.31], чіткого визначення потребує перш за все поняття сукупності злочинів. Визначивши чітко поняття сукупності злочинів, можна дати визначення поняттю кваліфікації сукупності злочинів, як процесу застосування поняття.

Обґрунтовані в науці кримінального права поняття сукупності злочинів повинні відповідати також загальним вимогам, що ставляться до поняття в науці. Проте не всі з поширених у науці способів визначення понять доцільно використовувати при визначенні поняття сукупності злочинів.

Одним зі способів визначення поняття є номінальне визначення. Це такий прийом, при якому зміст поняття розкривається через пояснення терміна – синонім, етимологічна чи топонімічна довідка» [163, с.48].

Слово «сукупність» означає неподільна єдність чого-небудь, загальна кількість, сума чогось, комплекс[145, с.475]. Слід звернути увагу на те, що будь-яка сукупність утворюється не хаотично, а повинна містити певні критерії її утворення. Широке застосування поняття «сукупність» накладає певний відбиток і на його тлумачення, термін «неподільна єдність» характеризує його як єдине ціле, разом з тим терміни «загальна кількість», «сума чогось», «комплекс» (від лат. *complexus* – поєднання, зв'язок) вказують на те, що сукупність може містити певні елементи, які об'єднуються в одне ціле.

Відповідно до семантичного значення, сукупність злочинів повинна тлумачитись як явище, що збирає в одне ціле певні прояви злочинів, які можна об'єднати за певними ознаками та згрупувати. Тобто виділення видів сукупності підтверджують єдність, водночас вказуючи на складові сукупності злочинів.

Проведений аналіз можна назвати лінгвістичним, під яким у діалектичному значенні цього терміна потрібно розуміти дослідження різних видів вживання мовних виразів природної чи штучної мови. Особливістю лінгвістичного аналізу є те, що тут мовні вирази, котрі означають явище і поняття, виступають і як об'єкти аналізу, і як його засоби[163, с.23].

В науці існують ще й так звані дескриптивні (описові) визначення, тобто такі, які будуються без з'ясування родового поняття за допомогою J-оператора – «той, який». Разом з тим, вчені справедливо відзначають, що перед тим, як створити і використати дескриптивне визначення, необхідно довести, що предмет існує і при тому тільки один, який відповідає цьому визначенню[163, с.42]. Такий спосіб визначення поняття сукупності злочинів зустрічається при вивченні наявної спеціальної літератури з теми дослідження. Але аналіз цих джерел приводить до висновку про недостатність дескриптивних визначень.

Науці також відомий генетичний підхід до визначення поняття, при побудові якого в характеристиці понять наводять ознаки, що вказують на виникнення або походження предметів чи явищ[163, с.37]. Тому, вивчаючи поняття сукупності злочинів, не можна оминати розгляд питання про походження сукупності злочинів.

Як уже зазначалось в підрозділі 1.1 цієї роботи, радянські вчені відстоювали дві протилежні позиції щодо походження поняття «сукупність злочинів». Представники першої вважали що сукупність злочинів походить з учення про злочин і є однією з його складових[154, с.619; 246, с.36], прихильники іншої позиції вважали, що сукупність злочинів є частиною вчення про призначення покарання[21, с.204; 243с.5]. З розвитком науки перша позиція здобула більшої підтримки та розвинулася. Об'єднання сукупності злочинів з іншими випадками вчинення особою двох або більше злочинів утворило в науці кримінального права поняття «множинність злочинів».

Виходячи з того, що проблеми сукупності злочинів традиційно розглядаються при висвітленні питань вчення про злочин, а також питань призначення покарання, зв'язок кваліфікації сукупності злочинів і правозастосування є загальноновизнаним, і в той же час характер цього зв'язку є невизначеним.

В науці відомі й інші способи визначення поняття, виявлення його істотних ознак, але найбільш поширеним є визначення поняття через родово-видове співвідношення. Тому при встановленні ознак сукупності злочинів необхідно визначити родові поняття для поняття сукупності злочинів, тим самим визначивши загальні ознаки цього правового явища.

Найпоширенішим у науці кримінального права є положення, згідно з яким сукупність злочинів разом з повторністю злочинів та рецидивом злочинів є складовою множинності злочинів[181, с.252; 107, с.304; 9, с.11].

Отже, для поняттю сукупності злочинів повинні бути притаманні всі родові ознаки множинності злочинів.

Окрім того, поняття сукупності злочинів характеризується ще й своїми специфічними – видовими ознаками. Найбільш поширеним і об'ємним за виділеними в літературі ознаками є поняття, дане В.П. Малковим. Автор вказує на наступні ознаки множинності:

- вчинення особою одночасно або послідовно декількох злочинів;
- до притягнення до кримінальної відповідальності, або знову вчинення злочину після засудження за попередній злочин;
- якщо при цьому хоча б за два з них не погашені (не зняті, або не минули) кримінально-правові наслідки;
- а також немає процесуальних перешкод для порушення кримінальної справи[122, с.12].

Перша з названих ознак, що характеризують множинність злочинів, є найхарактернішою для сукупності злочинів. Вона яскраво і в повній мірі відображає не тільки поняття сукупності, але і її види, адже складно уявити випадки одночасного вчинення злочину повторно, або одночасного вчинення рецидиву злочинів. Тому одночасне або послідовне вчинення особою декількох злочинів є ознакою, що вказує на сукупність злочинів, як поняття, що складається з окремих видів, ідеальної та реальної сукупності, які відповідно проявляються в одночасному, або послідовному вчиненні особою двох або більше злочинів. Ця ознака також вказує на родово-видове співвідношення між поняттям сукупності та її видами.

У другій ознаці лише її перша частина характеризує поняття сукупності злочинів. Вчинення злочину після засудження за попередній є ознакою рецидиву.

Що ж стосується притягнення до кримінальної відповідальності, то, згідно з рішенням Конституційного Суду України[168, с.14-17], воно має місце з моменту пред'явлення особі обвинувачення. Тому більш точним буде вести мову про незастосування кримінальної відповідальності. Проте і непритягнення до кримінальної відповідальності (незастосування кримінальної відповідальності) є ознакою, притаманною не тільки сукупності злочинів, а й

повторності злочинів, не пов'язаній зі засудженням. Тому ця ознака є такою, що не може встановлювати відмінність між поняттями сукупності та повторності злочинів. Вона лише вказує на певну особливість, характерну саме цим двом видам множинності.

Наступна ознака є складовою всіх видів множинності. Множинність злочинів має місце, коли принаймні два зі злочинів зберігають свої кримінально-правове значення. Наявність цієї ознаки забезпечує існування множинності злочинів як такої. Збереження злочином кримінально-правового значення вказує на те, що вчинене особою діяння ще містить суспільну небезпеку, особа, ще не виправилась, а значить ці обставини повинні бути врахованими при подальшій оцінці поведінки особи.

Четверта ознака, як і третя, також є загальною для всіх форм множинності. Проте вказівка на неї видається недоцільною в понятті множинності злочинів, відповідно і в поняттях її видів. Адже процесуальні перепони не є положеннями, які можна вирішити в кримінально-правовій площині, а ті з них, що стосуються кримінального права, можна віднести до правових властивостей і назвати їх такими, що мають кримінально-правове значення.

Отже, встановлюючи родово-видове співвідношення сукупності і множинності злочинів, можна визначити наступні обов'язкові для сукупності злочинів ознаки:

- вчинення особою декількох злочинів (одночасно або послідовно);
- непритягнення до кримінальної відповідальності за попередні злочини;
- збереження принаймні за двома злочинами кримінально-правового значення.

Поняття сукупності злочинів, як і будь-яке інше, повинно включати лише істотні ознаки, що притаманні саме цьому поняттю. Загалом ознаки будь-якого предмета чи явища можна поділити принаймні на два види: неістотні та істотні. Неістотні ознаки – це ознаки, які можуть належати, а за певних обставин і не належати предметові, але при цьому даний предмет не припиняє

існування як такий. Істотні ознаки – це ознаки, які властиві предметові за всіх умов, без яких даний предмет існувати не може і які виражають корінну природу предмета, що тим самим відрізняє його від інших предметів і родів[63, с.53].

Отже, для того щоб визначити поняття сукупності злочинів, необхідно встановити сукупність саме тих істотних ознак, які її характеризують як таку. Для визначення цього поняття можна використати різні підходи. Дослідження поняття сукупності злочинів передбачає аналіз праць учених, які приділяли увагу вивченню поняття сукупності злочинів.

Одним із перших, хто дав визначення поняттю «сукупність злочинів», був М.С. Таганцев. Він вважав, що сукупність злочинів – це вчинення декількох злочинних діянь, з яких кожне є окремим як за своєю суттю, так і з точки зору даного законодавства[192, с.394]. Однак таке визначення вказує лише загальний напрямок для визначення сукупності злочинів, тобто не вказує на конкретні ознаки і є надто загальним для застосування.

Термін «окремі за суттю», мабуть, правильно визначає діяння, які утворюють сукупність злочинів, проте його практичне застосування ускладнюється тим, що він не має чітко визначених меж. Які саме злочини слід вважати окремими за суттю, чи це злочини, які передбачені лише різними статтями кримінального закону, чи й склади злочину, передбачені різними частинами однієї статті (наприклад, ч. 1 і ч. 3 ст. 358 КК України), чи також різні склади злочинів, передбачені в одній і тій же частині статті (наприклад, ч. 1 ст. 300 КК України). Напевно, таким, що є «окремими за суттю», слід вважати склади злочинів у всіх перелічених випадках, адже в кожному з них мова йде про окремі склади злочинів, що різняться як за формою прояву (об'єктивною стороною злочинів), так і за внутрішнім ставленням до вчиненого (суб'єктивною стороною злочинів). Проте, це не дає підстави вважати цей термін прийнятним для законодавчого застосування, оскільки він є неконкретним.

Подальші визначення сукупності злочинів були більш конкретними. У них науковці намагались вказати конкретніші ознаки, що притаманні сукупності злочинів, водночас відокремивши її від інших видів множинності.

Поширеною в кримінально-правовій літературі з приводу визначення поняття сукупності злочинів є позиція М.І. Бажанова, який вказує на три основні ознаки сукупності злочинів:

- 1) особою вчинено два і більше злочинів;
- 2) кожен з цих злочинів кваліфікується за самостійною статтею Особливої частини КК України;
- 3) за жоден з них особа не була засуджена, тобто всі вони вчинені до винесення вироку хоча б за один із них[9, с.26].

Ця позиція видається в цілому прийнятною, хоч і має, на наше переконання, певні недоліки. Зокрема, беззаперечним, на нашу думку, є віднесення до ознак сукупності злочинів таких: сукупність має місце лише при вчиненні двох або більше злочинів; за жоден з цих злочинів особа не була засудженою.

Беззаперечною ознакою сукупності злочинів є вчинення однією особою двох і більше злочинів. Проте ця ознака передбачена також і в повторності злочинів, і в рецидиві злочинів, а отже, перш за все є ознакою множинності злочинів, бо притаманна всім її видам. Тому ця ознака, хоч і є необхідною ознакою сукупності злочинів, не може вважатись її специфічною ознакою, адже вчинення однією особою двох або більше злочинів не вказує на жодну відмінність між сукупністю злочинів та іншими видами множинності злочинів.

Водночас дискусійним видається формулювання про те, що такі злочини повинні кваліфікуватися за самостійною статтею Особливої частини КК України. Автором також упущено ознаку, яка притаманна родовому поняттю, – множинності злочинів, а відтак і сукупності злочинів як її виду – що принаймні два злочини повинні зберігати кримінально-правове значення.

Узагальнюючи вищевикладене, можна виділити моменти, які потребують вирішення для визначення дефініції сукупності злочинів:

- 1) характеристика цих злочинів;
- 2) правові наслідки.

Ці моменти є специфічними (юридично значущими) для визначення сукупності злочинів: визначення характеристики злочинів чи кримінально-правових норм, які встановлюють відповідальність за вчинені особою злочини і їх правові наслідки.

Розглядаючи питання характеристики злочинів чи кримінально-правових норм, які встановлюють відповідальність за їх вчинення, висловлені в юридичній літературі з цього приводу позиції можна поділити на декілька груп.

Першу групу складають визначення, в яких науковці вказують, що сукупність злочинів утворюють злочини, які повинні бути лише різнорідними. Так, А.М. Яковлєв та М.А. Стручков до сукупності відносять випадки вчинення винним двох та більше різнорідних злочинів до винесення вироку за будь-який із них[246, с.54; 189, с.15]. Цю позицію підтримав А.А. Піонтковський, який вважав, що сукупність злочинів завжди складається з двох або більше різнорідних злочинів[154, с.618].

Проте позиція щодо визнання сукупністю злочинів тих випадків, коли особа вчинила два або більше лише різнорідних злочинів, суперечить чинному законодавству (ч. 1 ст. 33 КК України) та судовій практиці, наприклад, у постанові Пленуму Верховного Суду України №5 від 26 квітня 2002 р. «Про судову практику у справах про хабарництво» в абз. 2 п. 14 зазначено, що послідовне одержання хабара у великому, а другого – в особливо великому розмірі належить кваліфікувати за сукупністю злочинів, тобто за частинами 2 і 3 ст. 368 КК України.

Це положення знайшло відображення і у практиці місцевих судів. Так, вироком Алуштинського міського суду АР Крим від 15 вересня 2006 року засуджено Б. за ч. 3 ст. 368 КК України за те, що він, обіймаючи посаду директора держпідприємства «Алуштинське ЖЕУ «Алуштабуд»», будучи службовою особою, протягом 2000-2005 років неодноразово одержував хабарі

від громадян за прописку в гуртожитках, що перебувають на балансі підприємства, а також за підписання документів на наступну реєстрацію кімнат.

Розглядаючи дану кримінальну справу, суд першої інстанції дійшов висновку, що дії винного за всіма епізодами отримання хабара охоплюються ч. 3 ст. 368 КК України як отримання хабара в особливо великому розмірі і повторно.

Суд апеляційної інстанції не погодився з такими висновками з наступних підстав. Відповідно до п. 14 постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. за №5 «Про судову практику у справах про хабарництво», послідовне одержання хабара у великому, а іншого – в особливо великому розмірі належить кваліфікувати за сукупністю злочинів, тобто за частинами 2 і 3 ст. 368 КК України.

Оскільки Б. було скоєно декілька епізодів отримання хабара, серед яких є хабарі у великому та особливо великому розмірах, то дії Б. потрібно кваліфікувати за сукупністю злочинів.

Тому вирок Алуштинського міського суду АР Крим від 17 лютого 2006 року було змінено, а дії винного перекваліфіковано з ч. 3 ст. 368 КК України на ч. 2 ст. 368 КК України і ч. 3 ст. 368 КК України[89].

Другу групу становлять визначення, в яких науковці вказують на те, що сукупність утворюють не лише різнорідні, а й однорідні злочини.

Зокрема, Р.Р. Галіакбаров, М.А. Єфімов, Є.А. Фролов вважають, що сукупність злочинів можуть утворювати однорідні та різнорідні злочини[33, с.5-6]. Під однорідними розуміються злочини, що мають спільний родовий об'єкт, але передбачені різними статтями Особливої частини КК України.

А.С. Нікіфоров також вважає, що сукупність злочинів можуть утворювати не тільки різнорідні злочини, а при наявності відповідних умов – і юридично однорідні, під якими він розуміє злочинні діяння, що охоплюють склад одного і того ж злочину[144, с.62-67]. Питання про можливість існування «однорідної» сукупності злочинів, на думку А.С.Нікіфорова є загальним для

обох видів сукупності, тобто допустима ідеальна «однорідна» сукупність злочинів, яка підлягає покаранню за правилами, встановленими для сукупності злочинів. Визнаючи реальну сукупність однорідних у юридичному розумінні злочинів, А.С.Нікіфоров говорить про особливу актуальність розмежування реальної сукупності однорідних в юридичному розумінні злочинів від повторних і продовжуваних злочинів. Він наголошує, що при «однорідній» реальній сукупності (як і при повторності) множинність дій відповідає множинності злочинів[144, с.72].

Отже, А.С.Нікіфоров вважає можливим застосування поняття «однорідної» в юридичному розумінні сукупності, яка нічим по суті не відрізняється від повторного вчинення одного і того ж злочину (за винятком випадків, коли законодавець виділяє повторне вчинення злочинів як кваліфікуючу ознаку), що суперечить думці про те, що сукупність злочинів утворюють тільки злочини, передбачені різними статтями.

Позиція вчених, котрі пропонують вважати сукупністю злочинів випадки вчинення особою двох або більше різнорідних і однорідних злочинів, є більш вдалою, проте не досконалою. Проблемою є визначення однорідності злочинів і відмежування їх від повторності злочинів, оскільки поняття повторності в науці визначається через ознаку «однорідні» злочини[74, с.69], що і спричиняє непорозуміння: в яких випадках однорідні злочини утворюють сукупність злочинів, а в яких повторність.

Так, вироком Червоноградського міського суду Львівської області від 13 жовтня 2005 року К. було засуджено, зокрема, за ч. 3 ст. 152, ч. 2 ст. 153 КК України за те, що він 30 травня 2005 року близько 15 год. 30 хв., знаходячись в с. Кам'яна Гора Жовківського району Львівської області, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, маючи намір на задоволення статевої пристрасті неприродним способом, погрожуючи неповнолітній Кр. вбивством за допомогою ножа та фізичною розправою, застосовуючи відносно неї фізичну силу, проти її волі, усвідомлюючи те, що вона є неповнолітньою, затягнув останню в яр з кущами, що біля польової дороги с. Кам'яна Гора Жовківського

району, де продовжував висловлювати погрози, долаючи із застосуванням фізичної сили опір потерпілої, всупереч її волі, К. вчинив умисно з нею задоволення своєї статевої пристрасті неприродним способом.

Після цього він в період з 15 год. 30 хв. до 16 год. в цьому ж місці, із застосуванням того ж насильства, всупереч волі тієї ж потерпілої, згвалтував останню.

Після цього він в цей же період часу, в цьому ж місці, відносно цієї ж потерпілої вчинив насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом.

Ухвалою апеляційного суду Львівської області від 4 квітня 2006 року вищевказаний вирок місцевого суду було змінено і з його мотивувальної частини при кваліфікації дій К. за ч. 3 ст. 152, ч. 2 ст. 153 КК України виключено вказівку на повторність. Приймаючи таке рішення, колегія суддів виходила з того, що не можуть кваліфікуватися за ознакою повторності випадки, коли особа одночасно із насильницьким задоволенням статевої пристрасті неприродним способом здійснює згвалтування щодо цієї ж потерпілої особи. Такі випадки кваліфікуються як сукупність цих злочинів. Крім того, якщо суб'єкт, діючи з єдиним умислом, без значної перерви у часі вчинив два або більше актів насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом з однією і тією ж потерпілою особою, то його дії потрібно розглядати як продовжуваний злочин [96, с.].

Третю групу становлять визначення, в яких науковці вказують на те, що сукупність утворюють злочини, які є різними за складом злочину. Відмовившись від понять однорідних та різнорідних злочинів при визначенні поняття сукупності злочинів, науковці акцентують увагу на тому, що такі злочини є «різними за складом». Тобто на перше місце ставиться не сам злочин як явище, а склад цього злочину, зафіксований у статті КК.

Приміром, М.І. Блум вважає, що для визначення сукупності злочинів взагалі не потрібно користуватись поняттями «різнорідні» і «однорідні»

злочини. Ці поняття неприйнятні для визначення поняття сукупності злочинів принаймні за двох обставин:

- в теорії кримінального права поки що немає єдиного підходу стосовно визначення та співвідношення понять «однорідні» та «різномірні» злочини;
- судова практика значно розширила поняття однорідності, чим фактично стерла межу між однорідними і різномірними злочинами[16, с.25].

Сукупність злочинів М.І. Блум визначає як одночасне або розірване в часі вчинення двох або більше різних за складом злочину діянь до винесення вироку хоча б за одним з них[16, с.36].

В.М. Кудрявцев також вважає сукупністю злочинів вчинення одною особою декількох різних за складом злочинів до винесення вироку хоча б за один з них і до погашення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності[107, с.244].

Наступну групу утворюють визначення, які умовно можна назвати синтетичними. Окремі науковці, підтримуючи вищевикладені позиції щодо визначення поняття сукупності злочинів як такої, що утворюється різними складами злочину, поряд з тим, як додатковий аргумент використовували поняття «однорідні» та «різномірні» злочини. Тобто для визначення поняття сукупності злочинів використовувались і поняття злочину, і його складу. Так, Г.Г. Криволапов, визначаючи поняття сукупності злочинів, наголошував, що для сукупності злочинів є характерним вчинення однією особою двох і більше діянь, передбачених ознаками різних складів злочинів. При цьому під різними складами злочинів слід розуміти основні склади злочинів, склади з обтяжуючими та пом'якшуючими обставинами (за винятком кваліфікованих складів злочину, де обтяжуючою ознакою передбачено повторне вчинення тотожного злочину), відповідальність за які передбачена нормами Особливої частини КК, що мають самостійні санкції. Інакше кажучи, сукупність утворюють лише однорідні і різномірні злочини[72, с.34].

Іншою є думка В.П. Малкова, який зазначає, що пропозиція про визначення сукупності злочинів за ознакою «вчинення особою двох або більше

різних за складом злочинів» є дискусійною. Він вважає, що при визначенні поняття сукупності злочинів більш точним є використання поняття «злочини, передбачені різними статтями кримінального закону». Сукупність злочинів, на його переконання, має місце тоді, коли предметом розслідування судово-слідчих органів є вчинення особою двох і більше злочинів, передбачених різними статтями кримінального закону, за жодне з яких вона не була засуджена і по яких не погашено юридичні наслідки або немає процесуальних перешкод для кримінального переслідування[124, с.42-45].

Позицію щодо поняття сукупності злочинів, висловлену В.П. Малковим, можна виділити в окрему – п'яту групу. Згідно з таким підходом, сукупність злочинів утворюють діяння, що передбачені різними статтями (частинами статей) Особливої частини КК України.

До цієї, п'ятої, групи слід віднести також визначення, запропоновані В.К. Грищуком, П.Л. Фрісом, М.М. Становським та А.А. Стрижевською.

Так, В.К. Гришук визначає, що сукупність злочинів – це вид множинності злочинів, при якому суб'єктом (суб'єктами) злочину вчинено декілька одиничних злочинів (два або більше), передбачених різними статтями або різними частинами однієї статті Особливої частини чинного КК України, за жоден з яких суб'єкта (суб'єктів) злочину не було засуджено[38, с.367].

П.Л. Фріс зазначає, що специфіка сукупності як форми множинності полягає у тому, що їй притаманні певні ознаки: діяння, яке вчинено особою, містить у собі склади декількох (двох і більше) різних за своєю кримінально-правовою характеристикою складів злочину; ці склади злочинів передбачені різними нормами КК; за жоден із злочинів, які утворюють сукупність, особа, що їх вчинила, не притягалась до кримінальної відповідальності[229, с.235]

М.М. Становський вважає, що сукупність злочинів – це вчинення особою одного або декількох діянь, які містять ознаки двох або більше складів злочину, що кваліфікуються за різними нормами кримінального закону, за які особу не було засуджено і які не втратили правові наслідки[185, с.131].

А.А. Стрижевська, дослідивши поняття сукупності злочинів, сформулювала ряд специфічних ознак сукупності злочинів: а) вчинення однією особою двох або більше злочинів, передбачених різними статтями або різними частинами однієї статті Особливої частини КК; б) скоєне охоплюється двома або більше складами злочинів; при цьому скоєне не може розглядатись як єдиний (одиничний) злочин; в) за жоден із злочинів за час вчинення останнього з них особу не було засуджено; г) не повинен розглядатись як елемент сукупності злочин, за який особу було звільнено від кримінальної відповідальності за підставами, встановленими законом[187, с.122].

Запропоновані визначення відрізняються від інших, котрі входять до п'ятої групи, тим, що використовують формулювання складу злочину поряд з поняттям злочинів передбачених різними статтями (частинами статей) Особливої частини КК. Крім цього, виділені А.А. Стрижевською ознаки частково збігаються за обсягом, так, ознака «а) вчинення однією особою двох або більше злочинів, передбачених різними статтями або різними частинами однієї статті Особливої частини КК» фактично виключає потребу у виділенні ознаки «б) скоєне охоплюється двома або більше складами злочинів; при цьому скоєне не може розглядатись як єдиний (одиничний) злочин». Адже вчинення однією особою двох або більше злочинів, передбачених різними статтями або різними частинами однієї статті Особливої частини КК, не може характеризуватись як один склад злочину, тому окреме виділення такої ознаки є зайвим, як і встановлення обмеження, при цьому скоєне не може розглядатись як єдиний (одиничний) злочин, оскільки воно суперечить ознаці, передбаченій пунктом «а» визначення, наведеного А.А. Стрижевською.

Таким чином, вищенаведені підходи до визначення сукупності злочинів, засвідчують розбіжність у визначенні, які ж злочини утворюють сукупність:

- різнорідні злочини чи різнорідні та однорідні злочини;
- злочини, які мають різні склади;
- злочини, передбачені різними кримінально-правовими нормами;

- злочини, передбачені різними статтями (частинами статей) кримінального закону.

Вирішення цього питання потребує з'ясування співвідношення між поняттями: різнорідні злочини; однорідні злочини; злочини, які мають різні склади; злочини, передбачені різними кримінально-правовими нормами; злочини передбачені різними статтями (частинами статей) кримінального закону. Для цього слід насамперед встановити, чи можна визначити поняття однорідного та (чи) різнорідного злочину без використання понять «склад злочину», «кримінально-правова норма», «стаття (частина статті) КК» та де передбачена відповідальність за певний злочин у «кримінально-правовій нормі» чи «статті (частині статті) КК».

У зв'язку з тим, що чіткого розмежування між цими поняттями в науці кримінального права так і не було проведено, окремі науковці запропонували взагалі відмовитись від понять «однорідні» та «різнорідні» злочини, а натомість вжити поняття «злочини різні за складом» [16, с.36; 107, с.244]. Проте і така позиція була піддана критиці. Так, В.О. Навроцький зазначає, що оскільки вчення про склад злочину з'явилося близько двохсот років тому, то не можна вважати, що до розробки вчення про склад злочину підставою кваліфікації були норми кримінального закону, а після його появи ним став склад злочину [138, с.171]. Зважаючи на те що в науці виділяють фактичну підставу кваліфікації (інформація про фактично вчинене діяння) і юридичну підставу кваліфікації (кримінально-правова норма), місце складу злочину в цьому процесі можна визначити як інструмент кримінально-правової кваліфікації [70, с.129]. Окрім цього, в ст. 11 КК, де визначається поняття злочину, про «склад злочину» не йдеться.

З'ясовуючи, де встановлена відповідальність за злочини, що утворюють сукупність, слід відзначити розходження у вирішенні цього питання. З цього приводу висловлювались три основні позиції, згідно з якими такі злочини передбачені:

- різними нормами кримінального закону [185, с.131];

- різними статтями кримінального закону[124, с.45];
- різними статтями і частинами статті Особливої частини КК[186, с.122].

На нашу думку, при вирішенні цього питання слід виходити з того, що кожна стаття (яка не має частин) і кожна частина статті містять окрему кримінально-правову норму чи навіть декілька таких норм. Разом з тим формула кваліфікації окремого самостійного злочину, в якій знаходиться відображення кримінально-правова оцінка вчиненого особою діяння, містить вказівку саме на статтю (частину статті) Особливої частини КК. Тому для з'ясування, які злочини утворюють сукупність, важливим є не те, де вони передбачені (в кримінально-правовій нормі чи статті КК), а те, чи отримують вони самостійну кримінально-правову оцінку як окремі злочини і чи відображається це у формулі кримінально-правової кваліфікації.

Окрім цього, сукупність злочинів, на нашу думку, утворюють самостійні злочини незалежно від їх характеру: різнорідні вони, однорідні чи навіть тотожні; передбачені різними статтями і частинами статті Особливої частини КК чи одними і тими ж. Важливо, щоб такі злочини, за наявності інших ознак сукупності злочинів, були окремими (самостійними) одиничними злочинами.

Третьою ознакою, що виділена у понятті сукупності злочинів, є збереження правових наслідків діяння. Під правовими наслідками науковці найчастіше розуміють відсутність судимості особи за злочини, що утворюють сукупність.

Більшість науковців, які давали визначення сукупності злочинів, вказували на обов'язковість такої ознаки як відсутність судимості особи за вчинені злочини, що входять до сукупності. Однак у науці є два підходи щодо того, з якого часу вважати особу засудженою.

Прихильники першої позиції вважають, що особа є засудженою з моменту винесення вироку суду[124, с.35; 162, с.22-24; 185, с.129-130; 9, с.31]. Вони обґрунтовують свою позицію тим, що особа, щодо якої винесено вирок, отримала осуд держави, а також вважають, що поняття засудження,

передбачене в статтях 70 та 71 КК України, означає винесення (проголошення) вироку.

Науковці, що підтримують другу позицію, вважають особу засудженою з моменту вступу вироку в законну силу [232, с.17; 242, с.69-70; 1, с.16]. Так, Ю.Н. Юшков писав, зважаючи на те що велика частина вироків, котрі виносяться судами першої інстанції, відміняється і змінюється, слід вважати вирок винесеним не з моменту його проголошення, а з моменту вступу в законну силу. Ця обставина є юридичним фактом, що продовжує всі юридичні наслідки вироку. З дня вступу вироку в законну силу винний вважається судимим, тобто з цього моменту виникає судимість [242, с.69-70]. Висловлена позиція частково підтримана в ч. 1 ст. 88 КК України, де сказано, що особа визнається такою, що має судимість, з дня набрання законної сили обвинувальним вироком і до погашення або зняття судимості. Друга позиція видається більш обґрунтованою. Проголошення вироку ще не дає підстав для остаточного визнання особи засудженою, доки не минув строк оскарження рішення суду. Адже рішенням апеляційного суду може бути змінено вирок, скасовано вирок та закрито справу, або відмінено вирок і направлено справу на нове розслідування або розгляд, що може змінити кваліфікацію.

Окремі науковці, даючи визначення сукупності злочинів, вводять ще одну додаткову ознаку, яку формулюють по-різному:

- не минули строки давності притягнення до кримінальної відповідальності [107, с.244];
- немає процесуальних перешкод для кримінального переслідування [124, с.45];
- немає обставин, що виключають кримінально-правове переслідування [1, с.20];
- злочини на момент розгляду справи не втратили правових властивостей [185, с.126].

Щодо доцільності введення таких ознак у поняття сукупності злочинів, то важко не погодитися з позицією М.І. Бажанова, який вважав, що введення

таких додаткових ознак є зайвим. Закінчення строків давності або амністія, наявність вироку, що вступив у силу або відсутність скарги потерпілого і т.п. – це загальні перешкоди, які виключають притягнення особи до кримінальної відповідальності не тільки при вчиненні сукупності злочинів, а й при вчиненні особою одиничного злочину. Вирішуючи питання притягнення особи до кримінальної відповідальності як за вчинення одиничного злочину, так і за сукупність злочинів, слідчий і суд керуються цими нормами (наприклад, вирішують питання про строки давності), внаслідок чого вводити якісь додаткові ознаки в саму дефініцію сукупності немає жодної необхідності[9, с.33].

Таким чином, ознакою сукупності злочинів слід вважати незасудження особи за злочини, що входять до сукупності, оскільки саме ця ознака вказує на певну особливість злочинів, що утворюють сукупність, та відрізняє її від одного з видів множинності злочинів – рецидиву.

Узагальнюючи вищевикладене, можна зробити висновок, що поняттю сукупності злочинів відповідає наявність у діяннях особи чотирьох ознак:

- вчинення двох і більше злочинів;
- такі злочини передбачені окремими статтями або частинами статей Особливої частини КК;
- жоден зі злочинів не втратив кримінально-правового значення;
- за жоден зі злочинів особа не була засуджена.

Донедавна поняття сукупності злочинів у Кримінальному кодексі не було визначено. Однак з прийняттям 5 квітня 2001 року Кримінального кодексу України поняття сукупності злочинів набуло законодавчого закріплення. В ч. 1 ст. 33 КК України відмічено, що сукупність злочинів визначається вчиненням особою двох або більше злочинів, передбачених різними статтями або різними частинами однієї статті Особливої частини цього Кодексу, за жоден з яких її не було засуджено. При цьому не враховуються злочини, за які особу було звільнено від кримінальної відповідальності за підставами, встановленими законом.

Вищевикладене дає змогу стверджувати, що поняття сукупності злочинів повинно містити всі основні ознаки і визначатися шляхом їхнього складання. Таким чином: **сукупність злочинів – вчинення особою одного або декількох діянь, що утворює два або більше самостійні злочини, кожен з яких не втратив свого кримінально-правового значення та за жоден з яких особу не було засуджено.**

2.2. Види сукупності злочинів та їх характеристика

Досліджуючи будь-яке поняття, необхідно пам'ятати, що визначення його змісту нерозривно поєднано зі встановленням обсягу. Розкрити обсяг поняття означає встановити, на які види воно поділяється[43, с.55]. Отже, встановлюючи обсяг поняття «сукупність злочинів», необхідно поділити його на види таким чином, щоб при складанні всіх видів утворювалось дане поняття у повному обсязі.

Поділити поняття на види означає класифікувати (від лат. classis –розряд, клас і facio – роблю, розкладаю). Наукова класифікація повинна виражати систему законів, які присутні у відображеному нею фрагменті дійсності, що обумовлюють зафіксовані в класифікації властивості і відношення об'єктів. Класифікація сприяє руху науки або галузі техніки зі ступеня емпіричного накопичення знань до рівня теоретичного синтезу, системного підходу. Такий перехід можливий лише за умови теоретичного осмислення багатогранності факторів, що визначають поняття[18, с.269].

Труднощі, які виникають при класифікації, полягають у виборі ознаки, за якою поняття розподіляються. Формально поняття можна поділити за будь-якою ознакою. Таку класифікацію називають умовною, коли критерії поділу на види не є значущими. І навпаки, якщо критерії поділу є значущими, з яких випливає максимум похідних і може служити джерелом значення об'єктів, що класифікуються, така класифікація називається природною[18, с.269].

Отже, для утворення природної класифікації сукупності злочинів необхідно підібрати критерій, що найяскравіше відображає властивості сукупності злочинів і чітко розмежує об'єкти класифікації. Також слід зважати на доцільність поділу, тобто, у чому буде користь такої класифікації для науки кримінального права чи практики.

Розкриваючи поняття сукупності злочинів науковці використовували різні критерії поділу на види.

Так, А.М. Шнайдер розрізняв два види сукупності злочинів. Перший вид складала два і більше злочинів, за жоден з яких особу не було засуджено, другий вид складала випадки, коли винний після засудження за один із вчинених злочинів, але до повного відбування покарання, вчинив будь-який інший злочин[180, с.273-274]. Такий поділ злочинів не може охоплюватись поняттям «сукупність злочинів», бо одна з його складових (другий вид) передбачає наявність судимості за перший злочин, а це суперечить положенням про сукупність злочинів, що викладені в наукових працях інших авторів, присвячених дослідженню сукупності злочинів та сучасному кримінальному закону. Цей варіант поділу (з певними уточненнями) краще застосовувати щодо множинності злочинів[182, с.120-123].

Інший спосіб поділу сукупності на види запропонував А.С. Нікіфоров. Стверджуючи, що критерієм поділу сукупності злочинів на види, відповідно до юридичної характеристики, служить не форма сукупності, а прояв у ній суспільної небезпеки[144, с.10-12], – він виступає проти поділу сукупності на ідеальну та реальну, натомість пропонує ділити сукупність злочинів на інші два основні види:

- перший – злочини, пов'язані між собою стійкістю виявлених у них однорідних негативних властивостей особи винного. Цей вид поділяється ще на два підвиди за ознакою пов'язаності злочинів між собою: яка форма, спосіб, наслідок одного щодо іншого і без такого зв'язку;

- другий – злочини, не пов'язані між собою внутрішніми зв'язками, вони абсолютно різні за характером тих негативних властивостей особи винного, які отримали в них своє об'єктивне відображення[144, с.16].

А.С. Нікіфоров вказує, що суспільно небезпечнішим є перший вид сукупності, бо включає в себе злочини, які складають однорідні негативні властивості.

Проте фактично критерієм такого поділу сукупності злочинів на види є суспільна небезпека особи, що вчинила одне або декілька діянь, які утворюють сукупність злочинів. Такий поділ є цікавим і для науки, і для практики стосовно вивчення особи злочинця та визначення шляхів попередження злочинів, адже він характеризує схильність особи до вчинення певного виду злочинів, або «байдужість» щодо вчинюваних злочинних діянь. Однак для вчення про злочин і сукупність злочинів така класифікація суттєвого значення не має. Натомість, реальна й ідеальна сукупність вказують на різницю в характері злочинної поведінки винного, визначаються різними об'єктивними ознаками і спрямовані на відмежування одиничного (єдиного) злочину від сукупності злочинів[124, с.50].

Розглядаючи поділ сукупності злочинів на ідеальну сукупність злочинів та реальну сукупність злочинів необхідно відмітити, що цей спосіб поділу є найпоширенішим, бо вказаний практично у кожному підручнику з Загальної частини кримінального права[205, с.159-160; с.366].

Одним з прихильників такого поділу сукупності є В.М. Кудрявцев, він називає такий критерій поділу сукупності «за характером зв'язку між вчиненими діяннями» [107, с.245]. Хоча більш тісний зв'язок спостерігається між злочинами, які знаходяться в ідеальній сукупності, аніж у реальній сукупності. Такий зв'язок залежить від поведінки суб'єкта, здатного однією або кількома діями викликати багато наслідків, тому вказівка на характер злочинної поведінки є більш точною і таку позицію поділяє більшість криміналістів[111, с.170; 9, с.34].

Можна назвати і ряд інших ознак, за якими сукупність злочинів можна поділити на ідеальну та реальну: за кількістю діянь, за часом вчинення діянь та ін.

Ще однією ознакою поділу сукупності на види може бути суспільна небезпечність видів сукупності, хоча в цьому питанні у науці немає єдиної позиції. [1, с.84] На думку В.М. Кудрявцева, суспільна небезпека злочинів, вчинених в ідеальній сукупності і реальній сукупності, як правило, одна і та ж [107, с.253]. Таку ж позицію відстоює Г.Т. Ткешеліадзе, він вважає, що для суспільної небезпеки не має значення, коли вчинено злочини – у різний час чи одночасно [201, с.19].

Прихильники іншої позиції вважають, що залежно від виду сукупності по-різному повинна оцінюватись і особа винного. Як правило, суспільна небезпека особи, діяння якої становлять реальну сукупність злочинів, вища, ніж вчинені діяння при їх ідеальній сукупності. Це пояснюється тим, що при ідеальній сукупності особа вчиняє одне діяння, яке порушує одразу дві кримінально-правові норми, а при реальній розірвано в часі цілий ряд самостійних діянь, кожне з яких порушує відповідну кримінально-правову норму. Таким чином, у особи кожного разу виникає умисел вчинити наступний злочин, що свідчить про стійкість її злочинних намірів, а відповідно більшу суспільну небезпечність.

Таку позицію відстоює В.П. Малков, вважаючи, що коли злочини вчинені не одночасно, а через певний проміжок часу, це може свідчити про стійку антисуспільну спрямованість особи [123, с.26].

Але порівнювати такі позиції не можна, адже в першому випадку мова йде про оцінку суспільно небезпечного наслідку діяння (діянь), що утворюють сукупність злочинів, а в другому – про суспільну небезпечність особи, котра вчинила сукупність злочинів. Тому з обома позиціями можна погодитись, адже вони не суперечать одна одній, бо вказують на різні властивості поняття.

Крім того, поділ сукупності злочинів на реальну та ідеальну сукупність враховується при розрахунку строків давності притягнення та звільнення від кримінальної відповідальності і покарання, реєстрації злочинів у кримінальній статистиці і т.п.

Проте у сучасній літературі зустрічаються випадки виділення, крім ідеальної та реальної сукупності злочинів, третього її виду – реально-ідеальної сукупності злочинів[140, с.63; 38, с.369]. Прихильники такого поділу сукупності вказують, що це поєднання ідеальної та реальної сукупності, звідси і назва виду. Однак такий поділ порушує принаймні два логічні правила поділу: поділ повинен бути співрозмірним (тобто всі члени поділу, разом узяті, повинні дорівнювати обсягу поділюваного поняття) і члени поділу мають виключати один одного (кожен окремий предмет, мислимий у родовому понятті, повинен входити тільки до обсягу одного члена поділу) [43, с.56-57]. Виділення третього виду сукупності злочинів[99, с.292] покликано дати відповідь на питання, як назвати випадки, коли особа вчинила спочатку діяння, що утворює ідеальну сукупність, при цьому ідеальна сукупність злочинів вчиняється двома діями, а потім ще один злочин, який теж вчиняється двома діями, одна з яких є другою дією, з тих, що утворили ідеальну сукупність злочинів. Отже, ідеально-реальна сукупність злочинів повинна складатися з принаймні трьох діянь, з яких два входять до ідеальної сукупності злочинів і два до реальної сукупності, таким чином одне діяння повинно бути спільним, тобто входити і до ідеальної сукупності злочинів і до реальної сукупності злочинів. Але таке твердження суперечить поняттю ідеальної сукупності злочинів, відповідно до якого ідеальну сукупність злочинів утворює одне діяння, а не два, в цьому і полягає особливість даного виду сукупності злочинів. Виділення С.Д. Шапченком двох діянь при вчиненні ідеальної сукупності злочинів ставить під сумнів саме розуміння цього поняття, адже вчинення ідеальної сукупності злочинів двома діяннями є неможливим.

Наведені С.Д. Шапченком приклади ідеально-реальної сукупності злочинів[140, с.63; 99, с.291] не відповідають запропонованому ним

схематичному відображенню[99, с.292] цього поняття. Адже на схемі показано, що при вчиненні ідеально-реальної сукупності злочинів вчиняються три діяння, одне з яких входить до складу обох злочинів. У наведених С.Д. Шапченком[140, с.63; 99, с.291] прикладах умисного вбивства потерпілого під час незаконного заволодіння транспортним засобом або умисного знищення майна потерпілого шляхом підпалу при вимаганні складно виділити три діяння, які характеризують ідеально-реальну сукупність.

Також не можна погодитися з А.А. Стрижевською, яка, наводячи приклад ідеально-реальної сукупності злочинів, називає такий випадок з практики. Вироком Печерського районного суду м. Києва Р. визнано винним у вчиненні незакінченого замаху на відкрите викрадення чужого майна (грабіж), поєднане з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілої, за попередньою змовою групою осіб, поєднане з проникненням у житло, що завдало значної шкоди потерпілій; відкритому викраденні чужого майна (грабежі), поєднаному з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілої, за попередньою змовою групою осіб, що завдало значної шкоди потерпілій, та засуджено за ч. 3 ст. 15, ч. 3 ст. 186 КК України 2001 р. і ч. 2 ст. 141 КК Укаїни 1960 р. З матеріалів кримінальної справи вбачається, що Р. на початку жовтня 1999 року, володіючи інформацією про те, що в одній із квартир у місті Києві знаходиться велика сума грошей, вступив у попередню змову з П. та Ц. Впевнившись у наявності готівкових коштів у мешканців квартири, дізнавшись, що мешканці мають намір орендувати квартиру, що розташована поблизу, Р., П. та Ц. розробили план, згідно з яким необхідно було вивести потерпілу з належної їй квартири нібито для огляду іншої квартири під оренду, утримати потерпілу там, і за цей час вчинити викрадення майна з квартири потерпілої. Реалізуючи свій план, Р., П. та Ц. у жовтні 1999 року взяли в оренду на декілька днів квартиру, яку в подальшому представили потерпілій як власну, зателефонували потерпілій та запросили у вказану квартиру. Коли потерпіла увійшла до вказаної квартири, П. закрив їй рота та повалив на підлогу, на допомогу йому прийшли Р. та Ц., і

утрьох почали утримувати потерпілу, зв'язавши їй руки та ноги. Після цього Р. і П. із сумки потерпілої забрали ключі від квартири і направились у квартиру потерпілої, а Ц. залишився разом із потерпілою. Потерпілій вдалося розв'язати руки та ноги, однак Ц. намагався її утримувати. Між потерпілою і Ц. виникла бійка, під час якої потерпіла стала голосно кричати і кликати на допомогу, після чого Ц., злякавшись, залишив квартиру і побіг на вулицю, де наздогнав Р. та П., яким повідомив, що потерпіла звільнилася і здійняла крик, після чого вони утрьох, не довівши свій намір до кінця, з місця події втекли. Крім того, Р. при вчиненні замаху на відкрите викрадення майна, що належить потерпілій, діючи за попередньою змовою групою осіб разом з П. та Ц. відкрито викрали індивідуальне майно потерпілої на загальну суму 1950 грн. 00 коп., чим завдали значної шкоди потерпілій.

З матеріалів кримінальної справи вбачається, і вказані обставини не оспорювалися учасниками судового засідання, що Р., П. та Ц. не виконали всіх дій, які вважали необхідними для доведення злочину до кінця, тобто не скористалися ключами для проникнення у квартиру потерпілої, і, власне, виконали лише частину із запланованих дій, що свідчить про те, що замах на злочин був незакінченим. При чому мало місце насильство, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілої, попередня змова групи осіб, намір проникнути у житло та викрасти грошові кошти, що належали потерпілій, завдавши їй значної шкоди. Тому зазначені ознаки були інкриміновані при кваліфікації дій Р.

Відповідно до положень ст. 5 КК України, враховуючи принципи чинності закону про кримінальну відповідальність у часі, на підставі досліджених та перевірених у судовому засіданні доказів, суд визнав доведеною вину Р. у вчиненні незакінченого замаху на відкрите викрадення чужого майна (грабежу), поєднаного з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілої, за попередньою змовою групою осіб, поєднаного з проникненням у житло, що завдало значної шкоди потерпілій[188, с.86-87].

Вказані С.Д. Шапченком приклади швидше характеризують ідеальну сукупність злочинів, проте слід відрізнити діяння від фізичних рухів, які входять до поняття діяння, про що буде викладено у наступному розділі цього дослідження.

Що стосується ідеально-реальної сукупності злочинів, то вона може утворюватися у випадках, якщо особа вчинила після ідеальної сукупності інший різнорідний злочин, але якщо особа вчинила ідеальну сукупність, а потім злочин, що є повторним для одного з тих злочинів, що утворили ідеальну сукупність, такий випадок треба б було назвати так, щоб відобразити і повторність злочинів, і ідеальну сукупність. Наявність в обох видах спільного діяння не дає підстав для виділення таких випадків у окремий вид, адже виділений вид сукупності злочинів не вносить жодних змін у тлумачення понять ідеальної сукупності злочинів чи реальної сукупності злочинів, а лише ускладнює їх розуміння.

Визначення окремого виду сукупності злочинів у випадках, коли накладаються два види, є недоцільним, воно не має ніякого практичного значення. Адже для правильної кваліфікації чи розмежування злочинів буде використовуватись поняття «ідеальна сукупність злочинів» та «реальна сукупність злочинів». Третій вид сукупності злочинів швидше ускладнює поділ сукупності на види. Він не встановлює меж визначеності, тобто скільки злочинів, вчинених особою до засудження, може увійти до ідеально-реальної сукупності. Такого обмеження немає і при реальній сукупності, і, теоретично, при ідеальній сукупності злочинів. Проте ідеальна сукупність злочинів – це, як правило, оцінка разового діяння суб'єкта, реальна ж сукупність злочинів не обмежена максимальною кількістю злочинних діянь, тут важливо, щоб злочини були різними, а при ідеально-реальній сукупності є незрозумілою подальша оцінка вчинюваних особою злочинів: чи вони повинні входити в дане поняття, чи вони утворюють новий вид сукупності злочинів.

Звичайно, виділяючи види поняття, необхідно пам'ятати про те, що вони повинні відповідати ознакам родового поняття. Але чи доцільно змішувати

існуючі види поняття, щоб отримати новий вид? Мабуть, ні, адже така процедура не збільшує обсягу поняття, а існуючі види (реальна сукупність злочинів і ідеальна сукупність злочинів) утворені дихотомічним поділом (злочини, вчинені одним діянням, чи злочини, вчинені двома і більше діяннями), тому повністю охоплюють обсяг поняття сукупності злочинів.

Отже, виділення третього виду сукупності злочинів – ідеально-реальної – видається зайвим з декількох причин:

1. Таке виділення не має практичного значення.
2. Порушує правила поділу (члени поділу повинні виключати один одного).
3. Цей вид не може бути самостійним, адже він утворюється шляхом складання двох інших видів сукупності і не характеризує нові прояви сукупності, а швидше виправдовує синтетичне об'єднання вже існуючих видів сукупності злочинів.

Вирішити питання про вид сукупності злочинів при вчиненні особою послідовно реальної сукупності та ідеальної можна, вказавши, що в такому випадку є два види сукупності, які не потрібно об'єднати в один лише заради того, щоб охопити одним поняттям певну ситуацію.

У науці кримінального права зустрічаються й інші випадки визначення виду сукупності злочинів залежно від поділу множинності злочинів на види. Так, М.С. Таганцев, виділяючи сукупність злочинів, розумів під нею вчинення двох і більше будь-яких злочинів, кожен з яких є окремим за суттю і положеннями закону, а ідеальну сукупність розумів як одиничний злочин, оскільки покарання в таких випадках призначалось як одне, найтяжче з покарань, що передбачались [192, с.378]. Такий підхід суперечить положенням, що в подальшому були розроблені наукою кримінального права, та чинному кримінальному закону. Зокрема, сукупність злочинів отримала самостійне законодавче закріплення, а покарання за вчинення двох і більше злочинів, у тому числі і вчинених у ідеальній сукупності, призначається у відповідності до ст. 70 КК України «Призначення покарання за сукупністю злочинів».

Ю.О. Красиков, поділяючи множинність злочинів, називав два її види: ідеальна сукупність і повторність, а одним з підвидів повторності – реальну сукупність[69, с.8]. Такий спосіб поділу множинності не вказує на всі ознаки, необхідні для ідеальної сукупності, наприклад, відсутність судимості за раніше вчинений злочин як обов'язкову ознаку сукупності злочинів. Та і сам термін у даному випадку вживати недоцільно, адже якщо виділено ідеальну сукупність, значить, повинна бути ще якась, автор про неї згадує лише як про різновид підвиду повторності.

Вищевикладене дає підстави стверджувати, що оптимальним поділом сукупності є поділ на ідеальну сукупність злочинів і реальну сукупність злочинів. Створення нових видів сукупності тільки ускладнює її застосування і призводить до непорозумінь у систематизації видів. Достатність такого поділу підтверджується практикою застосування кримінального закону, коли під час проведення кваліфікації важливим питанням для з'ясування є відмежування ідеальної сукупності від одиничного складеного злочину та конкуренції і реальної сукупності від продовжуваного злочину та повторності злочинів.

Видається, що при поділі сукупності на види за критерій класифікації слід брати ознаки, що є значущими для такого поділу. Ці ознаки доцільно виділяти з понять, що характеризують ті явища, які слід класифікувати. Таким чином, поділяючи сукупність на види, потрібно використати ознаку, яка характеризує кількість діянь, що утворюють відповідний підвид множинності злочинів.

Виходячи з поняття ідеальної сукупності злочинів, слід зазначити, що особливість конструкції цього виду сукупності злочинів полягає в тому, що два або більше злочини виконуються одним діянням, тобто вони вважаються вчиненими водночас. Відповідно до такої конструкції, ідеальну сукупність як вид сукупності злочинів потрібно визначати одразу після вчинення такого діяння.

Натомість реальна сукупність злочинів характеризується розривом у часі між вчиненням злочинів, що її утворюють. Реальна сукупність – це два або більше злочинів, що розірвані між собою у часі. Але це не означає, що кількість діянь повинна відповідати кількості вчинених злочинів, а розірваність у часі повинна

бути між усіма злочинами. Тобто, якщо особа вчиняє одне діяння, що утворює два злочини, то вчинене визнається ідеальною сукупністю, якщо ж після цього особа вчиняє інший злочин і між першим діянням і наступним злочинним діянням є розрив у часі, вчинене повинно утворювати реальну сукупність, адже наявні всі її (реальної сукупності злочинів) формальні ознаки.

Враховуючи вищевикладене, можна запропонувати таку схему поділу множинності на види: множинність, пов'язана з засудженням, і множинність, не пов'язана з засудженням. Множинність, не пов'язана з засудженням, в свою чергу, можна поділити на: реальну сукупність злочинів та ідеальну сукупність злочинів (за ознакою кількості діянь), а реальну сукупність – на сукупність різнорідних злочинів та сукупність однорідних і тотожних злочинів (за ознакою характеру діяння). Множинність, пов'язана з засудженням, – тобто рецидив – можна поділити на пенітенціарний і не пенітенціарний (за часом вчинення злочину), а не пенітенціарний на рецидив загальний і рецидив спеціальний (за ознакою характеру діяння) (див. додаток А).

Такий поділ дасть можливість уникнути підміни поняття повторності як підвиду множинності і повторності як кваліфікуючої ознаки злочину.

Висловлена позиція була викладена у публікації дисертанта [182, с.120-124] та піддана критиці у дисертаційному дослідженні А.А. Стрижевської, зокрема, дисертантка вважає, що класифікація проведена по двох ознаках (наявність чи відсутність засудження та кількість вчинених діянь) [188, с.47]. Якщо слідувати логіці висловленої критики, то варто вказати не на два критерії, а три, до вже названих треба додати час вчинення злочину, адже він класифікує множинність, пов'язану з засудженням, так як і кількість діянь класифікує множинність, не пов'язану з засудженням. Але ж множинність злочинів, власне, і поділяється на два види – пов'язану з засудженням, яку можна назвати рецидивом злочинів, і не пов'язану з засудженням, яку можна назвати сукупністю злочинів. У свою чергу, ці види множинності поділяються на інші підвиди за окремими ознаками: множинність, не пов'язана з засудженням (сукупність злочинів), за ознакою кількості діянь, а множинність, пов'язана з засудженням, за ознакою часу вчинення

злочину. Тому вказане зауваження нами не сприймається, проте задля наочності на схемі (див. додаток А) внесено певні доповнення.

Наступне зауваження А.А. Стрижевської стосувалось того, що в класифікації виділені явища (поняття) різного ступеня узагальнення (систематизації), оскільки рецидив охоплюється поняттям повторності злочинів[188, с.47]. Питання про те, що рецидив – це вид повторності злочинів, у науці кримінального права є дискусійним, про це йшлося вище (класифікація, запропонована Ю.О. Красіковим), крім цього, визначення рецидиву передбачено в окремій статті КК України, як і визначення повторності, що знаходяться у розділі під назвою «Повторність, сукупність та рецидив злочинів», а це свідчить про те, що ці поняття є самодостатніми і не підпорядкованими одне одному. Проте при співставленні положень ч. 4 ст. 32 та ст. 34 КК України виникають певні непорозуміння щодо визначення обсягу даних понять, оскільки в ч. 4 ст. 32 КК України йдеться про злочини, що характеризуються ознаками, частково передбаченими ст. 34 КК України; подібна ситуація складається і при співставленні ч.ч. 1 і 2 ст. 32 та ч. 1 ст. 33 КК України, коли поняття повторності злочинів і сукупності злочинів частково накладаються.

Все це свідчить про недосконалість поняття повторності злочинів і положень, викладених в ст. 32 КК України щодо суміжних понять, а також про необхідність розмежування поняття повторності – як виду множинності, повторності – як кваліфікуючої ознаки і повторності – як обтяжуючої обставини. Тому в запропонованій класифікації повторність злочинів вказується лише як кваліфікуюча ознака. Від повторності як виду множинності пропонується відмовитись, оскільки складно практично розмежувати поняття повторності як виду множинності і повторності як кваліфікуючої ознаки, при кваліфікації між цими двома поняттями «ставиться знак рівності», тобто практичне значення повторності як виду множинності злочинів полягає у визначенні повторності як кваліфікуючої ознаки певного злочину, таким чином, ці поняття при практичному застосуванні збігаються. Отже,

застосування двох однакових за назвою термінів, що позначають одну і ту ж функцію, але мають різні похідні, є непрактичним. Оскільки повторність за характером діянь найбільш споріднена з реальною сукупністю, було запропоновано реальну сукупність злочинів поділити на три підвиди: реальну сукупність тотожних злочинів; реальну сукупність однорідних злочинів; реальну сукупність різнорідних злочинів.

Відповідно до вищевикладеного, пропонується статтю 32 КК назвати не «повторність злочинів», а «вчинення злочину повторно», та викласти її у новій редакції. Таким чином, положення статті 32 КК вже не визначатимуть повторність злочинів як вид множинності злочинів, а врегульовуватимуть випадки повторного вчинення нового злочину, як кваліфікуючої ознаки.

Проте такий поділ не узгоджується з положеннями п. 1 ч. 1 ст. 67 КК України, де йдеться про вчинення особою злочину повторно. Це положення характеризує так звану загальну повторність, якою визнається вчинення особою будь-яких двох або більше злочинів, що фактично накладається за обсягом на поняття сукупності злочинів (ст. 33 КК України) та повторності злочинів (ст. 32 КК України). Але в п. 1 ч. 1 ст. 67 КК України названо термін «повторність» (а не загальна повторність), який повинен узгоджуватись з поняттям «повторність», що дано в ст. 32 КК України, адже поняття повторності, що передбачено в ст. 32 КК України значно вужче за поняття повторності, зазначене в п. 1 ч. 1 ст. 67 КК України. Останнє не містить жодних вимог до вчиненого повторно злочину, тому в теорії кримінального права прийнято вважати, що ця повторність включає в себе вчинення будь-яких двох або більше злочинів[136, с.347; 74, с.35]. Таке положення суперечить змісту поняття повторності злочинів і створює зайві непорозуміння щодо того, в якому випадку повторність слід вважати загальною, а в якому – спеціальною. Але повторністю можна назвати лише спеціальну, адже вона вказує на ознаки, що відрізняють її від інших видів множинності.

Враховуючи значення обтяжуючих обставин при призначенні покарання, слід погодитися з необхідністю існування п. 1 ч. 1 ст. 67 КК України, проте не можна погодитися з його змістом. Дане положення в чинній редакції, крім

суперечності між поняттями, також виключає зі свого обсягу певну групу злочинів, зокрема, це стосується випадків вчинення одного необережного злочину, за який особа відбула або відбуває покарання, і строки давності притягнення до кримінальної відповідальності не минули, і вчинила умисний злочин, або навпаки. Проте питання рецидиву злочинів не охоплюється предметом цього дослідження.

Таким чином п. 1 ч. 1 ст. 67 КК України доцільно викласти у такій редакції: «Вчинення особою нового злочину (нових злочинів), якщо попередній (попередні) не втратив (не втратили) кримінально-правове значення».

Запропонований п. 1 ч. 1 ст. 67 КК України узгоджується з поняттям реальної сукупності злочинів, що виділено в схемі поділу множинності на види і не створює суперечності між кримінально-правовими поняттями.

Одже, реальна сукупність злочинів може утворюватися вчиненням будь-яких двох або більше злочинів, якщо за жоден з них особа не була засуджена, адже воно повністю охоплюється поняттям «реальна сукупність злочинів», що є складовою сукупності злочинів, передбаченої у ст. 33 КК України.

2.2.1. Ідеальна сукупність злочинів. Поняття ідеальної сукупності не є новим для науки кримінального права, його застосування прослідковується з дев'ятнадцятого століття. Однак науковці цьому поняттю надавали різний зміст. Так, М.С. Таганцев розглядав ідеальну сукупність злочинів як різновид одиничного злочину. Ідеальна сукупність злочинів, на його думку, повинна була розглядатись як одиничний злочин, адже відповідальність у цих випадках наставала за найсуворіший із включених в це діяння злочинних проявів, а якщо притягнути до відповідальності за найсуворіший з проявів не можна, то відповідальність повинна наставати за іншим злочинним посяганням, що входить в це діяння. Випадками неможливості застосування найсуворішого покарання вважались ситуації, коли за найтяжчий зі злочинів не могло бути порушено кримінальної справи з формальних причин, а також коли звинувачення у найтяжчому зі злочинів не було доведено в судовому порядку[192, с.378]. Таке розуміння ідеальної сукупності злочинів створює ситуацію, коли визначення не відповідає змісту

поняття. Навіщо називати ідеальною сукупністю злочинів випадки, які тлумачаться як один злочин? Такий підхід тільки ускладнює розуміння сукупності злочинів. Проте позицію М.С. Таганцева підтримали інші вчені. Зокрема, М.Д. Сергієвський вважав, що одне діяння людини можна подумки розділити на дві окремі частини, кожна з яких включає в себе елементи складу будь-якого злочинного діяння, тобто ідеальна сукупність – це подумки розділений одиничний злочин, тому ідеальна сукупність і повинна розглядатись як одиничний злочин[175, с.326].

Отже, вчені дорадянського періоду ідеальну сукупність злочинів вважали певним проявом одиничного злочину і пропонували кваліфікувати такі випадки (коли одним діянням вчинено два або більше злочинів) за найтяжчою зі статей, що порушені. Така позиція не відповідає принципам кваліфікації злочинів, зокрема, принципу повноти кримінально-правової кваліфікації.

Вчені радянського періоду пропонували два підходи до розуміння ідеальної сукупності. Відповідно до першого, ідеальна сукупність – це вид множинності злочинів, прихильники другого вважали, що ідеальна сукупність – це різновид одиничного злочину, намагаючись обґрунтувати, що ідеальна сукупність злочинів може існувати лише в уяві.

Так, Н.Ф. Яшинова відстоювала позицію про те, що ідеальна, або, іншими словами, подумки уявлена сукупність, є по суті одне діяння і, відповідно, один злочин, хоча і містить ознаки декількох злочинів[250, с.13].

На підтримку цієї позиції виступили й інші дослідники, зокрема, деякі науковці вважають, що ідеальна сукупність злочинів – це не більше ніж чисто юридична конструкція, службова роль якої – забезпечити повноту оцінки вчиненого діяння, показати, які норми кримінального закону одночасно порушені винним. Але в подібних випадках саме діяння є одиничним, а не повторним, на підставі цього вони пропонують не визнавати сукупністю злочинів випадки, коли в одному діянні містяться ознаки двох і більше злочинів. Відповідальність за таких обставин настає за злочин, що є найбільш тяжким[184, с.33].

Подібна позиція висловлюється і в окремих дисертаційних дослідженнях. Так, Д.М. Молчанов стверджує, що одним діянням можна порушити закон лише один раз, а відповідно, і вчинити лише один злочин. Передбачення одного діяння в декількох статтях не може утворювати в дійсності множинності діянь. Тому ідеальна сукупність лише по ідеї, а не в дійсності, утворює множинність. Для наявності множинності в дійсності потрібна множинність діянь, кожне з яких є необхідною ознакою об'єктивної сторони злочину[132, с.73]. Таким чином, прихильники цієї позиції переконані, що сукупність злочинів може бути утворена лише декількома злочинними діяннями, кожне з яких відповідає окремому злочину, а відтак ідеальної сукупності взагалі не існує. Порушення одним діянням одночасно декількох кримінально-правових норм слід вважати одиничним злочином.

Протилежну позицію з цього питання займають М.І. Бажанов, Ю.О. Красіков, В.М. Кудрявцев, М.П. Малков, А.С. Нікіфоров, А.А. Піонтковський, В.І. Пінчук, С.А. Тарарухін, А.М. Яковлев та інші. Таку позицію можна назвати загальноприйнятою, оскільки більшість науковців на сучасному етапі розвитку науки кримінального права погоджуються з тим, що ідеальна сукупність є складовою множинності злочинів і передбачає одне діяння, внаслідок якого вчиняються два і більше злочинів. Ця позиція видається правильнішою не тільки тому, що її підтримує більшість, а й тому, що відображає реальний стан речей.

Безпідставність вищенаведеної позиції про те, що ідеальна сукупність злочинів – це різновид одиничного злочину, вже неодноразово піддавалась критиці в юридичній літературі. Так, А.М. Яковлев зазначає, що подумки можна розділити будь-яке ціле, але від цього воно не перестає бути цілим, і найголовніше – така операція буде не так відображати сутність цього цілого, як його спотворювати[246, с.56].

Недоцільність вважати ідеальну сукупність різновидом одиничного злочину обумовлена ще й тим, що поняття одиничного складеного злочину вказує на випадки, коли особою вчинено два злочинні діяння, що оцінюються

кримінальним законом як один злочин, тобто вони можуть бути вчинені двома діями або однією дією. Для визначення цього поняття кількість вчинюваних дій не має значення, важливо, що все вчинене охоплюється однією статтею або частиною статті КК України, а отже, порушує одну статтю (частину статті), якщо ж діяння не охоплюється однією статтею (частиною статті), як у випадку з ідеальною сукупністю, то про одиничний злочин не може бути й мови, такий випадок утворює сукупність злочинів.

А.А. Піонтковський вказує на певні особливості в конструкції злочинів, що утворюють ідеальну сукупність. У випадках вчинення ідеальної сукупності злочинів, як і реальної сукупності злочинів, в дійсності є два або декілька різнорідних злочинів, але вони виникли у результаті одного діяння особи[154, с.617].

Не погоджується з твердженням про ідеальну сукупність злочинів як одири злочин і В.П. Малков. Він вважає, що ідеальна сукупність злочинів не є штучно створена юридична конструкція, вона відображає специфіку реальної дійсності, коли в результаті одного діяння особа вчинила два або більше різнорідних злочинів[124, с.146].

Отже, науковці, що визнають два види сукупності злочинів (ідеальну та реальну), вважають, що два або більше злочинів можуть бути вчинені як однією дією, так і двома або більше, і саме ця ознака є визначальною при поділі сукупності на види, тому існування ідеальної сукупності злочинів є беззаперечним фактом. Таким чином, під ідеальною сукупністю злочинів слід розуміти всі випадки вчинення одним діянням двох або більше злочинів.

З цим положенням не погоджується С.І Тишкевіч, який вважає, що ідеальна сукупність – це надумана правова конструкція, яка існує фактично лише тому, що положення кримінального закону є недосконалими і її існування лише тимчасове, до усунення певних невідповідностей[197, с.65]. Він вважає, що ідеальною сукупністю злочинів можна визнавати лише ті випадки, коли одним діянням порушено кримінально-правові норми, в яких при конструюванні законодавцем не було враховано типові наслідки, що

характеризують об'єктивну сторону єдиного злочинного діяння, а також встановлення за схожі злочини. не узгоджених між собою санкцій[197, с.64].

Таким чином, ідеальна сукупність злочинів буде існувати доти, доки у КК не буде усунуто невідповідності, про які було вказано вище. Усунення цих невідповідностей повинно призвести до того, що у випадках, коли одним діянням спричинено шкоду двом або більше об'єктам кримінально-правової охорони, вчинене буде кваліфікуватись лише за однією кримінально-правовою нормою. Але така позиція є утопічною, адже всіх варіантів злочинної поведінки передбачити неможливо, і тому заперечувати об'єктивне існування ідеальної сукупності злочинів недоцільно.

Ототожнення ідеальної сукупності злочинів з одиничним злочином пов'язане, перш за все, з тим, що, крім спільної ознаки – суб'єкта злочину, при ідеальній сукупності накладається одна з ознак об'єктивної сторони злочинів – суспільно небезпечне діяння, тобто одне спільне діяння. Це є певною особливістю ідеальної сукупності злочинів, тому потребує додаткового уточнення.

Злочинна діяльність, як одна із форм усвідомлюваної діяльності людини, характеризується, як правило, тим, що перед учиненням злочину особа створює в своїй уяві модель вчинюваного злочину, уявляючи собі характер і результат вчиненого. Здатність особи відображати в уявленні можливу поведінку є природною, це дає можливість усвідомлювати зміст вчинюваного і передбачати ймовірні наслідки. Цим можна пояснити, чому не кожна особа може вчинити злочин, наприклад, вбивство з особливою жорстокістю. Адже окремі особи не можуть навіть уявити, що вони вчиняють вбивство з особливою жорстокістю.

Однакові за зовнішнім проявом діяння особи залежно від вольового змісту можуть означати різні вчинки і бути направлені на досягнення різних результатів. Водночас і різні за формою діяння можуть означати один і той же вчинок[169, с.15]. Враховуючи таку особливість, коли діянню надається певний вольовий зміст, оцінка діяння повинна проводитись після з'ясування

вольового ставлення особи до вчиненого. Тим паче що одне і те ж діяння може дати декілька результатів[169, с.541-542].

Особа не зобов'язана чітко усвідомлювати можливості одним діянням вчинити два або більше злочинів, також не важливо, чи використовувала особа таку особливість діяння для досягнення декількох бажаних наслідків, чи взагалі не передбачала, скільки злочинів буде вчинено її діянням. Наприклад, Новотроїцьким районним судом С. засуджено за ч. 3 ст. 186 та ст. 304 КК України за те, що 25 лютого 2008 року близько 01.00 години умисно з корисливих мотивів за попередньою змовою зі своїм неповнолітнім сином вона проникли у приміщення нежитлової літньої кухні своєї односельчанки, звідки відкрито викрали чуже майно на суму 56 гривень[92].

У таких випадках особа повинна усвідомлювати суспільну небезпечність діяння, а те, що воно викликало два чи більше самостійно передбачених в окремих статтях чи частинах статей КК України наслідків, має бути оцінено як сукупність злочинів.

Хоча не можна заперечити, що в таких випадках слід говорити про одночасне вчинення однією особою одним діянням двох вольових вчинків[124, с.153].

Учені радянського періоду не тільки піддавали критиці саме поняття «ідеальна сукупність», але й наголошували на невдалому його формулюванні, однак вигадати кращого терміна науковцям не вдалося. Спроба болгарського криміналіста Д.Н. Михайлова замінити поняття ідеальної сукупності на «сукупність злочинів, вчинених одним діянням», а реальної сукупності на «сукупність злочинів, вчинену окремими діяннями»[130, с.119], не здобула загального визнання. В.П. Малков пояснював невдалість такої заміни об'ємністю терміна, тому, зазначав він, немає великої шкоди в тому, що теорія кримінального права буде використовувати поняття «ідеальна» та «реальна сукупність», даючи їм правильне матеріальне тлумачення[124, с.146]. З висловленою позицією слід погодитися ще й тому, що введення нового терміна зі старим змістом не вирішує практичних завдань щодо розуміння ідеальної

сукупності злочинів, її відмежування від суміжних понять та особливості кваліфікації, а є лише косметичним прийомом.

Сам термін «ідеал» (від грецького *ἰδέα* – ідея, первообраз) означає – уявлення про найвищу досконалість, що, як взірець, норма і найвища мета, визначає певний спосіб і характер дії людини чи суспільного класу; найвищу мету, до якої прагнуть люди[179, с.332]. Таке визначення терміна «ідеал» та похідного від нього «ідеальний» вказують на дещо інше значення, ніж те, яке надається поняттю ідеальна сукупність злочинів у теорії кримінального права. В кримінально-правовому розумінні ідеальна сукупність злочинів не є взірцем бездоганності вчинення злочину, цей термін використовується для характеристики самого діяння як такого, що одночасно порушує принаймні дві кримінально-правові норми.

Термін «діяння», що включає в себе дію і бездіяльність, потребує особливого з'ясування при кваліфікації ідеальної сукупності злочинів, оскільки однією з ознак ідеальної сукупності є вчинення особою одного діяння, що утворює два склади злочину. Бездіяльність, як один з проявів діяння, тобто невчинення особою протягом певного часу певних дій, не викликає суперечок щодо його прояву і кримінально-правової оцінки стосовно єдності бездіяльності, бо фактичне розірвання бездіяльності в часі не утворюватиме ідеальної сукупності злочинів.

Стосовно дії виникає ряд питань щодо її цілісності. Енциклопедичне визначення поняття «злочинна дія» характеризує його як активну суспільно небезпечну, протиправну поведінку винної особи[240, с.214]. Але термін «поведінка» вживається стосовно тварин[252, с.46], для людини характерна дія як усвідомлений вольовий акт. Отже, говорячи про дію, як усвідомлений вольовий акт, слід зазначити, що він безпосередньо проявляється в конкретних рухах людини. Дія може складатися з одного руху, або з декількох рухів. Отже, необхідно визначити, скільки і які рухи утворюють одну дію.

Якщо дотримуватись позиції, що одна стаття, або частини статті вказує на вчинення одного злочину, а один злочин вчиняється одним діянням, то для

вчинення одного діяння необхідно вчинити один рух або таку кількість рухів, що є достатніми для виконання дій, котрі передбачені у диспозиції статті. Достатніми будуть рух чи та кількість рухів, які призведе до задоволення вольової спрямованості винного і виконання умов, описаних у кримінально-правовій нормі.

Проте ідеальна сукупність злочинів передбачає, що цей рух або сукупність рухів описані в декількох статтях (частинах статті) Особливої частини КК України і повинні кваліфікуватись окремо, за кожною з цих кримінально-правових норм.

Отже, за фізіологічною ознакою (кількістю рухів) діяння при ідеальній сукупності розмежувати неможливо. Тому для з'ясування поняття «діяння» необхідно проаналізувати його внутрішні, суб'єктивні фактори, адже сам термін «діяння» означає певну поведінку людини, обумовлену її волею і свідомістю[252, с.5].

Необхідно з'ясувати, коли особа усвідомлює, що вчинене нею діяння утворюватиме два злочини. Відповідь на це питання ускладнює конструкція кримінально-правових норм, яка не утворює єдиної логічної системи.

Тому злочин можна поділити щодо способу опису діяння в законі на два види коли: 1) вчинення одного злочину вимагає виконання однієї дії, наприклад, вбивство, 2) вчинення одного злочину не обмежується вчиненням однієї дії, наприклад, порушення недоторканності житла.

Усвідомлення особою того, що вчинене нею діяння порушує одночасно декілька об'єктів кримінально-правової охорони, не означає, що особа повинна знати, скільки кримінально-правових норм вона порушила. Для визнання діяння таким, що утворює ідеальну сукупність злочинів, недостатньо порушити принаймні два охоронювані кримінальним законом об'єкти – ці об'єкти повинні підлягати самостійній кримінально-правовій охороні, тобто кожен з цих об'єктів має бути основним саме у випадку вчинення такого діяння. Неусвідомлення вчиненого діяння особою, а у випадку ідеальної

сукупності і частини діяння, тобто певного руху, виключає відповідальність за таке діяння або частину діяння.

Усвідомлення та вольове ставлення особи до вчиненого може проявлятися у різних формах вини[155, с.5], що не виключає ідеальної сукупності злочинів. Іншої позиції дотримується С.А. Тарарухін, який вказує на необхідність збігу форми вини, мотивів та мети при вчиненні ідеальної сукупності злочинів[193, с.42], але, наводячи приклад ідеальної сукупності злочинів яку утворює умисний злочин і необережний (злочинець бажає вбити одну особу, стріляє в неї, але попадає в іншу особу, що вибігла з-за рогу), – фактично заперечує висловлену ним же позицію.

Вольовий прояв повинен характеризуватись не тільки діянням, а й і наслідками, що фактично настали або можуть настати. Відношення особи до вчиненого не завжди є достатньою підставою для кваліфікації діяння за сукупністю злочинів, тому настання певних наслідків відіграє важливу роль у вирішенні питання, чи утворює певне конкретне діяння ідеальну сукупність злочинів, чи діяння це є одиничним злочином. Оцінка суспільно небезпечних наслідків дає змогу визначити, скільком об'єктам і в якій мірі заподіяно шкоду, після чого можна визначити, чи охоплюється вчинене однією кримінально-правовою нормою, чи утворює ідеальну сукупність.

Одне діяння може спричинити декілька наслідків, проте сукупність наслідків, як вже зазначалось, ще не утворює сукупність злочинів. Ідеальна сукупність виникає тоді, коли наслідки не можуть охоплюватись однією кримінально-правовою нормою, або не передбачені однією кримінально-правовою нормою, а це відбувається лише, коли наміри особи виходять за межі, передбачені цією нормою.

Ідеальна сукупність не може характеризуватися лише кількісною ознакою діяння. Відповідь на питання, чи є діяння, вчинене одним або декількома рухами, ідеальною сукупністю злочинів, повинно вирішуватись після з'ясування питання, чи вчинені рухи охоплені єдиним діянням, а норма, яку порушено, повністю не охоплює вчиненого. Якщо вчинені рухи охоплені

єдиним діянням і в своїй сукупності забезпечують виконання цього діяння, такі рухи утворюють одне діяння.

Відповідно до висловлених позицій можна зробити висновок, що дія при ідеальній сукупності злочинів – це одна фізична дія (рух) або декілька фізичних дій (рухів), що є усвідомленим вираженням волі особи і може викликати декілька наслідків, кожен з яких потребує самостійної кримінально-правової оцінки.

Отже, ідеальна сукупність злочинів, повинна містити у визначенні такі ознаки, за якими одне діяння, що її утворює, повинно набувати всіх ознак сукупності злочинів, при цьому має бути вказано на певні ознаки, притаманні лише ідеальній сукупності, що відрізняють її від інших суміжних посягань.

В діючому КК України не передбачено поняття ідеальної сукупності злочинів, проте цей термін часто застосовують науковці в своїх працях для пояснення випадків, коли особа одним діянням вчиняє два і більше злочинів.

В теорії кримінального права сукупність називають ідеальною, зважаючи на специфіку вчинення діяння. Одне діяння, яке порушує одразу дві або більше кримінально-правових норм, спрощує поведінку винного, оскільки для вчинення двох злочинів достатньо лише одного діяння. Це знову ж таки не означає, що винний завжди повинен усвідомлювати особливість такого діяння, яке дає змогу вчинити одразу два злочини.

У зв'язку з відсутністю законодавчого визначення та неоднозначністю розуміння цього поняття – в теорії кримінального права ідеальну сукупність злочинів визначають по-різному.

Перший підхід передбачає віднесення до ідеальної сукупності злочинів тих випадків, коли одним діянням особа спричиняє два і більше різних наслідків різним об'єктам.

Так, Н.Ф. Кузнецова вважає, що сукупність є ідеальною, якщо одним діянням суб'єкт спричиняє два різних наслідки відповідно різним об'єктам [109, с.146]. Але з таким розумінням ідеальної сукупності не можна погодитись, адже вчинення одного діяння, яке має два або більше різних наслідків, що

можуть бути передбачені різними кримінально-правовими нормами, не завжди утворює сукупність, в окремих випадках це передбачено однією нормою. Прикладом слугують так звані двох- або багатооб'єктні злочини. Так, Стрийським міськрайонним судом Львівської області Д. і Н. засуджено за ч. 2 ст. 187 КК України за те, що за попередньою домовленістю вони напали на В., спричинивши потерпілому тілесні ушкодження, та заволоділи його майном[84]

Піддаючи критиці такий підхід щодо визначення поняття ідеальної сукупності злочинів науковці[24, с.113; 42, с.84; 49, с.537; 124, с.147; 202, с.350], пропонували оцінювати не наслідки вчиненого, а саме діяння.

Другий підхід вказує на визначну роль діяння при визначенні ідеальної сукупності злочинів, тобто це діяння повинно порушувати декілька кримінально-правових норм, складів злочину або злочинів.

Наприклад, А.Н. Трайнін вважав ідеальною сукупністю випадки, коли одним діянням особи порушено декілька кримінально-правових норм[202, с.350]. Оцінка такого діяння полягає в тому, щоб визначити, чи порушує воно принаймні дві кримінально-правові норми. Але і конкуренція норм створює ситуацію, коли порушено дві або більше кримінально-правові норми, крім цього ідеальна сукупність – це не просто випадки порушення одним діянням двох або більше норм кримінального закону, а реальна – наявність двох самостійних злочинів[124, с.147]. М.М. Ісаєв, Н.Д. Дурманов, Ф.Г. Бурчак вважають, що ідеальна сукупність наявна тоді, коли одним діянням виконується два або більше самостійних склади злочину[49, с.84; 42, с.537; 24, с.113]. А.А. Піонтковський, М.І. Бажанов під ідеальною сукупністю розуміють одне діяння, яким вчиняється два і більше злочини[154, с.617; 9, с.34].

Співставляючи поняття «склад злочину» і «злочин» В.П. Малков визначив ідеальну сукупність злочинів, як вчинення одним діянням двох або більше різних злочинів, що водночас означає, що одним діянням особи виконано два або більше склади різних злочинів[124, с.147]. Проте, наукові дебати стосовно розуміння понять злочин і склад злочину не є однозначними

тому вживання цих термінів ускладнює розуміння сукупності злочинів взагалі, та ідеальної сукупності злочинів, зокрема.

На нашу думку, видається правильним використовувати таке поняття як злочин. Зокрема, Н.Б.Алієв визначає ідеальну сукупність злочинів, як вчинення одним діянням двох або більше злочинів, передбачених різними статтями[5, с.84]. Таке визначення є більш точним ніж попередні проте не враховує випадки, коли ідеальна сукупність злочинів утворюється при порушенні різних частин однієї статті.

Відповідно до ч. 1 ст. 33 КК, в якій дано визначення поняттю сукупності злочинів, ідеальна сукупність повинна визначатись, як вчинення одним діянням двох або більше злочинів, передбачених різними статтями або частинами статті, тобто є врахованою, як вид сукупності злочинів, проте потребує більш чіткого визначення ознак притаманних саме ідеальній сукупності злочинів.

Важливе значення для правильної кваліфікації ідеальної сукупності злочинів має встановлення ознак цього поняття. Загальними ознаками ідеальної сукупності є ті ж ознаки, що стосуються самого поняття сукупності злочинів, про них йшлося у попередньому розділі. Родово-видове співвідношення між поняттями сукупності злочинів та ідеальної сукупності злочинів вказує на наявність спільних ознак:

- а) вчинення особою двох або більше злочинів;
- б) передбачених окремими статтями (частинами статті) Особливої частини КК;
- в) за жоден з яких особу не було засуджено;
- г) які не втратили правових властивостей.

Проте видове поняття від родового повинно відмежовуватися принаймні за однією ознакою. Таку ознаку називають спеціальною, адже вона вказує на певні особливості, притаманні саме цьому поняттю.

Щодо спеціальної ознаки, за якою вирізняється ідеальна сукупність від сукупності злочинів та з-поміж інших суміжних понять, то це є вчинення

особою одним діянням двох або більше злочинів, передбачених окремими статтями або частинами статті Особливої частини КК.

Виділена ознака вказує на певну особливість, притаманну лише ідеальній сукупності злочинів, а саме здатність особи вчинити два або більше злочинів одним діянням.

Вчинення такого одного діяння часто викликає сумніви стосовно того, чи утворює воно ідеальну сукупність злочинів і в яких випадках ідеальна сукупність не утворюється.

Питання про визначення випадків, коли немає ідеальної сукупності злочинів піднімалось науковцями неодноразово. Практично в кожній науковій праці, яка торкається інституту сукупності злочинів, а зокрема його виду ідеальної сукупності злочинів, науковці частково розглядаються питання про обставини, що виключають наявність сукупності злочинів узагалі, а ідеальної сукупності зокрема. Так, Ю.Н. Юшкою, проводячи розмежування понять ідеальної сукупності і складеного злочину, наводить декілька прикладів неможливості існування ідеальної сукупності злочинів[243, с.8-11].

Одним із перших, хто намагався систематизувати випадки неможливості утворення ідеальної сукупності, є В.М. Кудрявцев, який визначив, що до таких випадків належать ситуації, коли:

- 1) декілька однакових наслідків, що настали як наслідок вчинення діяння, стосуються одного і того ж об'єкта;
- 2) декілька однакових наслідків, стосуються аналогічних об'єктів;
- 3) діями винного спричинено шкоду декільком неаналогічним об'єктам, але ці об'єкти перебувають між собою в відношенні підпорядкованості або один є частиною іншого;
- 4) наслідки, що настали, входять у комплекс, передбачений одною кримінально-правовою нормою[107, с.247-248].

Виділені В.М. Кудрявцевим випадки були прийняті за основу практично всіма науковцями, що в своїх працях торкались цього питання та доповнювали названі випадки.

Так, до вказаних обставин неможливості утворення ідеальної сукупності злочинів, М.І. Блум пропонує віднести ще декілька інших:

- конкуренція загальної і спеціальної норм;
- випадки, при яких злочинне діяння є стадією вчинення іншого злочину;
- винесення вироку хоча б по одному з діянь;
- сплили строки давності кримінального переслідування[16, с.10-13].

Проте деякі з цих обставин потребували уточнення. Наприклад, випадок, коли діяння є стадією вчинення іншого злочину, потребує вказівки не на «інший злочин», а на «один і той же злочин», оскільки випадок, коли на стадії готування до злочину або замаху на злочин особа своїми діями вчиняє інший закінчений злочин, утворює ідеальну сукупність злочинів. Прикладом може бути ситуація, коли, готуючись до вбивства, особа придбала вогнепальну зброю. Отже, положення можна сформулювати так: «випадки, при яких злочинне діяння є попередньою стадією вчинення одного і того ж злочину», наприклад, нанесення тілесних ушкоджень під час вчинення умисного вбивства.

Також видається недоцільним виділення як окремої обставини, що унеможливує утворення ідеальної сукупності злочинів, ознаки, яка є характерною для множинності злочинів, адже якщо сплили строки давності кримінального переслідування, то не може бути утворено ніякого виду, ні підвиду множинності злочинів, оскільки і самої множинності в даному випадку немає.

Інші науковці також виділяли окремі випадки, коли ідеальна сукупність злочинів не утворюється[64, с.130-132; 231, с.7], проте найповнішим є перелік запропонований В.О. Навроцьким:

- 1) діянням заподіяно наслідки, які вказують на порушення підпорядкованих між собою об'єктів (коли одні об'єкти «входять» до більш широких), причому має місце однакова форма вини;
- 2) діянням заподіяно кілька однакових наслідків, що стосуються одного й того ж об'єкта;

- 3) діянням заподіяно наслідки, які полягають у порушенні кількох тотожних об'єктів, причому шкоду заподіяно одному і тому ж потерпілому;
- 4) якщо злочин вчинено лише активною поведінкою – дією, а інше може бути вчинено лише бездіяльністю, або навпаки – має місце бездіяльність, а інший злочин вчинено тільки дією;
- 5) у зв'язку з особливостями суб'єктивного ставлення до вчиненого діяння;
- 6) вчиненими діяннями виконано злочини, які є обов'язковою (конститутивною) ознакою посягання, передбаченого однією статтею Особливої частини;
- 7) якщо вчинене діяння передбачено кількома кримінально-правовими нормами, які містять різні види складу одного і того ж злочину.
- 8) якщо вчинене діяння є попередньою стадією вчинення того самого злочину;
- 9) якщо вчинене діяння є складовою злочину, виконаного в співучасті, і його не передбачено як самостійне кримінально каране діяння [136, с.342-345].

Перелік випадків не є вичерпним, хоча всі вони повинні бути кваліфіковані як одиничні злочини.

Необхідність самостійного визначення випадків, при яких відсутня ідеальна сукупність злочинів, викликана тим, що при кваліфікації діяння потребує детального аналізу. Наявність перелічених випадків відсутності ідеальної сукупності спрощує процедуру застосування кримінально-правових норм і зменшує імовірність помилки у кваліфікації. Наприклад, наявність у вчиненому діянні ознак двох злочинів є першою ознакою ідеальної сукупності. З'ясування питання про відсутність ознак поглинання дає відповідь на питання, чи утворює таке діяння одиничний злочин. У разі наявності в діянні ознак, що виключають наявність ідеальної сукупності злочинів, застосування однієї кримінально-правової норми є очевидним.

Перелічені ознаки доводять, що ідеальна сукупність злочинів є складним випадком кримінально-правової оцінки і потребує чіткої регламентації варіантів поведінки.

Застосування правил, коли ідеальна сукупність не утворюється, без співставлення з протилежними правилами утворення ідеальної сукупності, має на меті вичерпно відобразити ознаки шляхом порівняння яких і встановлюється можливість або неможливість існування ідеальної сукупності злочинів. Таке співставлення не є новим для науки кримінального права[136, с.345-346]. Візьмемо для протиставлення правила, які охоплюють максимальну кількість випадків, що характеризують різні сторони ідеальної сукупності злочинів. Це правила, які передбачають утворення множинності, запропоновані М.М. Становським[185, с.140-144] і які виключають можливість утворення ідеальної сукупності, запропоновані В.О. Навроцьким[136, с.342-344].

Співставляючи зазначені положення, можна отримати наступне:

1. При ідеальній сукупності злочинів може мати місце посягання на різні об'єкти, спричиняються різні наслідки з однаковою формою вини. Якщо ж об'єкти підпорядковані, то ідеальна сукупність неможлива.

2. При ідеальній сукупності може мати місце посягання на тотожні об'єкти яким повинні спричинятися різні за ступенем суспільної небезпеки наслідки, не передбачені однією кримінально-правовою нормою. Якщо ж порушено кілька тотожних об'єктів і шкода заподіяна одному потерпілому, то ідеальної сукупності немає.

3. При ідеальній сукупності злочинів спосіб, що в інших випадках утворює самостійний злочин, не вказується як ознака цього злочину, або ж вказаний спосіб повинен містити більшу суспільну небезпеку ніж цей злочин. В інших випадках таке діяння слід вважати одиничним злочином, в якому цей спосіб є конститутивною ознакою даного злочину.

4. При ідеальній сукупності одним діянням спричинюється два різні наслідки одному об'єкту при різних формах вини. У випадку, якщо форма вини одна, діяння містять різні види одного складу злочину.

5. При ідеальній сукупності злочинів одне діяння посягає на два і більше різних або схожих об'єктів і спричиняє їм різні наслідки, не передбачені однією кримінально-правовою нормою, суб'єктивне відношення до цих наслідків виражається поєднанням умислу і необережності. Однак у випадку, коли особа не усвідомлювала чи не могла усвідомити необережне діяння, особа може відповідати лише за умисний злочин.

6. При ідеальній сукупності одним діянням порушено два різні об'єкти, яким спричинено рівні за ступенем суспільної небезпеки злочинні наслідки. У випадку посягання на один і той же об'єкт і спричинення йому однакових за ступенем суспільної небезпеки злочинних наслідків – діяння не може утворювати ідеальну сукупність.

7. При ідеальній сукупності наслідки, спричинені додатковому об'єкту, більш небезпечні, ніж сам злочин. У випадку, коли додатковому об'єкту спричиняється рівна або менша шкода, діяння повинно утворювати одиничний злочин.

8. При ідеальній сукупності одним діянням, що посягає на два об'єкти, спричиняється декілька різнорідних наслідків, один з яких є результатом спеціальної діяльності суб'єкта, а решта не охоплюється кримінально-правовою нормою. У випадку, коли вчинене становить собою склад одного злочину, вчиненого у співучасті, ідеальна сукупність неможлива.

Після проведеного порівняння без протиставлення залишилась ознака, яка вказує на один із випадків неможливості утворення ідеальної сукупності злочинів, – це якщо один злочин вчиняється лише шляхом дії, а інший може бути вчинено лише бездіяльністю, або навпаки – має місце бездіяльність, а інший злочин вчинено тільки дією. Така ознака виведена логічним шляхом і є самодостатньою, тому не може мати відповідника серед тих, що вказують на

випадки існування ідеальної сукупності злочинів. Адже складно уявити випадок, коли один вольовий акт був би відразу дією і бездіяльністю.

Дані положення потрібно доповнити випадком, який також виключає можливість застосування ідеальної сукупності злочинів. Це ситуація, коли вчинене винним діяння містить ознаки двох злочинів, один з яких, щодо іншого, може бути вчинено лише спеціальним суб'єктом. Наприклад, вчинення крадіжки повнолітнім у співучасті з неповнолітнім, якого повнолітній схилив до вчинення злочину.

Таким чином, необхідно сформулювати визначення ідеальної сукупності злочинів з урахуванням всіх вищенаведених ознак. Але безпосереднє врахування всіх цих ознак зробило б визначення ідеальної сукупності злочинів неможливим для практичного застосування. Тому у визначенні видається доцільним застосувати ознаку, що характеризує всі випадки неможливості застосування ідеальної сукупності злочинів.

Під ідеальною сукупністю злочинів слід розуміти вчинення однією особою діяння, що передбачається двома або більше кримінально-правовими нормами, які можуть бути застосовані одночасно та передбачені різними статтями або частинами статті. Тому не можуть утворювати ідеальну сукупність норми, при застосуванні однієї з яких виключається можливість застосування іншої. Наприклад, вчинене діяння не може бути одночасно розбоєм і грабежем.

Визначена кількість випадків, коли не утворюється ідеальна сукупність злочинів, є достатньо об'ємна, тому для більш зручного використання пропонується класифікувати визначені випадки на певні види.

Перш за все треба сказати, що в КК України є норми про злочини, які за своєю побудовою не можуть утворювати ідеальну сукупність, наприклад, згвалтування і ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів. Тобто першим критерієм поділу цих випадків є неможливість утворення ідеальної сукупності злочинів внаслідок несумісності діянь. Питання про сумісність діянь частково розглядав А.М. Яковлев, зазначаючи,

що сумісність діяння залежить від ступеня конкретизації в законі діянь і можливості їх утворювати одне ціле[246, с.58]. Таким чином, чим загальніше описано діяння, тим більша імовірність його сумісності з іншими.

Наступним критерієм поділу може бути нездатність діяння утворювати ідеальну сукупність злочинів внаслідок дії інших правових інститутів, наприклад, стадії вчинення умисних злочинів, де зазначено, що попередня стадія поглинається наступною.

Можна виділити ще один критерій класифікації випадків неможливості утворення ідеальної сукупності злочинів. Це вчинення діянь, ознаки яких безпосередньо вказані в одній кримінально-правовій нормі. До таких випадків можна віднести випадки, коли вчиненими діяннями виконано злочини, які є обов'язковою (конститутивною) ознакою посягання, передбаченого однією статтею Особливої частини, і якщо вчинене діяння передбачено кількома кримінально-правовими нормами, які містять різні види складу одного і того ж злочину.

Останнім із запропонованих критеріїв класифікації випадків, котрі не утворюють ідеальну сукупність, є поділ за діянням, що визначає відношення до окремих ознак складу злочину (див. додаток Б). З запропонованих випадків можна виділити два підвиди, перший стосується суб'єкта злочину (у зв'язку з особливостями суб'єктивного ставлення до вчиненого діяння), другий – об'єкта злочину (діянням заподіяно наслідки, які вказують на порушення підпорядкованих між собою об'єктів (коли одні об'єкти «входять» до більш широких, причому має місце однакова форма вини; діянням заподіяно кілька однакових наслідків, що стосуються одного й того ж об'єкта; діянням заподіяно наслідки, які полягають у порушенні кількох тотожних об'єктів, причому шкоду заподіяно одному і тому ж потерпілому).

За допомогою схеми, зображеної у додатку Б, процедура з'ясування можливості утворення ідеальної сукупності злочинів значно спрощується. Визначивши ознаку, за якою імовірно утворення ідеальної сукупності злочинів можливе, достатньо з'ясувати лише наявність тих ознак, що входять до даного

підвиду, і не потрібно співставляти вчинене за всіма ознаками, що були вище виділені.

Отже, законодавчого закріплення потребує поняття ідеальної сукупності злочинів, тому статтю 33 КК України потрібно доповнити новою частиною статті, в якій визначити, що ідеальна сукупність злочинів – це вчинення одним діянням двох або більше злочинів, кожен з яких кваліфікується окремо.

Утворення ідеальної сукупності злочинів має певну закономірність з'ясування якої можливе при визначенні видів ідеальної сукупності.

Найбільш поширеним є поділ ідеальної сукупності на однооб'єктну ідеальну сукупність злочинів і різнооб'єктну ідеальну сукупність злочинів. Такий поділ вказує на спрямованість діяння на спричинення шкоди одному і тому ж об'єкту і спричинення шкоди різним об'єктам. Дотримуючись вказаної ознаки поділу ідеальної сукупності, науковці пропонували свої варіанти класифікації.

Так, А.М. Яковлев вважав за доцільне поділяти ідеальну сукупність злочинів на такі види:

- ідеальну сукупність злочинів, що посягають на різні об'єкти;
- ідеальну сукупність злочинів, що посягають на один і той же об'єкт[248, с.128].

В.П. Малков, поділяючи ідеальну сукупність на види, запропонував розділити однооб'єктну ідеальну сукупність злочинів на сукупність з однаковою (однорідною) формою вини і з різною (різнорідною) формою вини[124, с.160-161].

Р.Б. Петухов продовжив удосконалення поділу ідеальної сукупності на види, запропонованого В.П. Малковим, таким варіантом:

- однооб'єктна ідеальна сукупність складається з однооб'єктної ідеальної сукупності з однією формою вини і однооб'єктної ідеальної сукупності з двома формами вини;

- різнооб'єктна ідеальна сукупність складається з різнооб'єктної ідеальної сукупності з однією формою вини і різнооб'єктної ідеальної сукупності з двома формами вини[152, с.113-114].

Запропоновані варіанти поділу ідеальної сукупності на види за характеристикою об'єктів посягання та форми вини мають певні недоліки. Зокрема, немає єдиного підходу щодо розуміння однорідності об'єктів при ідеальній сукупності злочинів. Так, А.С. Нікіфоров вважає, що однорідна ідеальна сукупність злочинів виникає у випадках, коли одним діянням вчинено декілька діянь, котрі підпадають під ознаки одного і того ж злочину[144, с.63].

М.М. Становський зробив спробу виділити види ідеальної сукупності, перелічивши всі випадки, коли можлива ідеальна сукупність злочинів[185, с.140-144].

Розвиваючи положення пункту «З», в якому автор передбачає, що внаслідок одного діяння спричиняються два різні наслідки одному і тому ж об'єкту при різнорідній формі вини, необхідно зазначити, що не лише у випадках посягання на один об'єкт можуть настати два або більше наслідків при різній формі вини. У випадку замаху на один об'єкт і фактичному спричиненні шкоди іншому об'єкту також настає відповідальність за сукупністю злочинів. Наприклад, маючи намір вбити державного діяча, винний помилково вбиває його водія.

До перелічених можна додати й інші випадки, коли утворюється ідеальна сукупність злочинів, через що такий поділ ідеальної сукупності є недосконалим і може постійно поповнюватись новими проявами, адже складно перелічити всі випадки, які здані утворювати ідеальну сукупність злочинів.

Узагальнюючи вищенаведені випадки утворення ідеальної сукупності злочинів, можна запропонувати таке:

- поділити ідеальну сукупність злочинів на види за певним критерієм, який би вказував на особливість цього поняття і мав практичне застосування;

- обрати за критерій поділу ідеальної сукупності на види якісну характеристику діяння, оскільки за кількісною характеристикою діяння поділяють види сукупності злочинів на ідеальну сукупність злочинів і реальну сукупність злочинів.

Говорячи про одне діяння, як основу ідеальної сукупності злочинів, потрібно розрізнити діяння, що містить єдиний разовий характер (наприклад, постріл, внаслідок якого одну людину вбито, а іншій спричинено тяжкі тілесні ушкодження), і діяння, яке містить відносно продовжуваний характер (наприклад, хуліганські дії, що утворюють склад злочину, можуть тривати протягом певного часу і включати в себе ряд одиничних діянь, в тому числі таких, які можуть утворювати інший самостійний злочин) [5, с.85].

Діяння, що має відносно продовжуваний характер, повинно в той же час відповідати вимогам єдиного діяння, адже в іншому випадку така ситуація утворює не ідеальну, а реальну сукупність злочинів. Єдність такого діяння полягає в особливості його опису в законі таким чином, щоб процес його вчинення вимагав відображення у двох або більше кримінально-правових нормах.

Отже, існують два види ідеальної сукупності:

- проста ідеальна сукупність злочинів, що вчинена одним діянням, яке має разовий характер.

До прикладу, Полтавський районний суд засудив О. за ч. 2 ст. 121 та ч. 3 ст. 365 КК України за те, що 8 червня 2006 р. підсудний керував бригадою по облаштуванню свердловини Східно-Полтавської ГКР. Виконуючи організаційно-розпорядчі функції на місці виконання робіт, відповідно до наказу №6-к від 01.07.2005 р., О. зупинив трактор приблизно о 19.00 год. і наказав В. залишитись на нічне чергування по охороні техніки на території свердловини, але В. відмовився виконувати наказ, оскільки це не входило до його обов'язків. Між О. і В. почалась сварка, під час якої О. наніс В. тілесні

ушкодження у життєво важливі органи, що призвело до смерті потерпілого[79].

- складна ідеальна сукупність, що вчинена одним діянням, яке передбачає множинний характер рухів (триваючий характер діяння).

Наприклад, Апеляційним судом Чернігівської області підтверджено засудження Г. за ч. 3 ст. 296 та ч. 2 ст. 345 КК України за те, що він разом з особою, щодо якої кримінальна справа виділена в окреме провадження, порушували громадський порядок у міському транспорті, голосно вживали нецензурні слова у розмові та намагались палити. Старший уповноважений УВС УМВС у Чернігівській області майор міліції Р., який їхав у даному автобусі у службових справах зробив порушникам порядку зауваження й попередив, що він є працівником міліції і поставив вимогу припинити порушення громадського порядку. У відповідь на це Г., грубо порушуючи громадський порядок з мотивів явної неповаги до суспільства, діючи спільно з особливою зухвалістю та винятковим цинізмом, нанесли йому численні удари кулаками в голову та тулуб, а коли потерпілий впав, продовжували наносити удари ногами по голові та тулубу, чим спричинили потерпілому легкі тілесні ушкодження з короточасним розладом здоров'я[, с.]¹.

Такий поділ ідеальної сукупності на види повинен продемонструвати особливості утворення ідеальної сукупності злочинів залежно від діяння, яким було вчинено сукупність злочинів. У практичному застосуванні такий поділ повинен полегшити відмежування ідеальної сукупності злочинів від інших суміжних посягань.

Вищевикладене дає можливість зробити наступні висновки:

- ідеальна сукупність злочинів – це вчинення одним діянням двох або більше злочинів, передбачених різними статтями або частинами статті КК України;

¹ Кримінальна справа №11-375/2006 р. Архів апеляційного суду Чернігівської області.

- особливістю ідеальної сукупності злочинів є те, що вона вчиняється одним діянням, яке порушує принаймні дві кримінально-правові норми одночасно;

- діяння, яке характеризує ідеальну сукупність, може складатись, як з одного руху (фізичної дії), так і з декількох рухів (фізичних дій), які об'єднані в одне діяння за змістом свого прояву.

2.2.2. Реальна сукупність злочинів. Реальна сукупність злочинів є одним з найяскравіших проявів множинності злочинів. На практиці часто трапляються випадки, коли одна особа в різний час вчиняє два або більше різнорідних злочинів, за жоден з яких не була притягнута до кримінальної відповідальності. Таке розуміння реальної сукупності злочинів є доволі загальним, але оскільки законодавчого визначення поняття «реальна сукупність злочинів» немає, а місце її в структурі множинності злочинів викликає дискусії, науковці по-різному трактують це поняття.

В теорії кримінального права під реальною сукупністю злочинів нерідко розуміють випадки, коли одна особа в результаті декількох окремих діянь вчиняє декілька різнорідних злочинів, ні за одне з яких вона не була судима або злочини вчинено до винесення вироку хоча б за одним з них [189, с.77; 154, с.616]. Таке визначення суттєво звужує поняття реальної сукупності, адже вказує на те, що її можуть утворювати лише різнорідні злочини, хоча однорідні, а в деяких випадках і тотожні злочини також утворюють реальну сукупність. Наприклад, вчинення в одному випадку незаконного проведення дослідів над людиною як закінченого злочину і незаконного проведення дослідів над людиною як незакінченого злочину однозначно кваліфікується за правилами реальної сукупності злочинів. Проте виникає питання: як кваліфікувати злочини, в яких передбачено кваліфікуючу ознаку «повторність»?

Незважаючи на вказані недоліки, подібним визначенням пропонує користуватись І.Б. Агаєв, розуміючи під реальною сукупністю злочинів випадки вчинення в різний час особою двох або більше різнорідних злочинів,

за жоден з яких особу не було засуджено і по жодному з учинених злочинів немає обставин, що виключають кримінально-правові наслідки[1, с.89]. Видається недоцільним використовувати поняття різнорідних злочинів у визначенні реальної сукупності злочинів, оскільки в науці кримінального права відсутнє чітке розуміння, які злочини вважати різнорідними, про що вже зазначалося вище.

Таким чином, вчинення різнорідних злочинів, як ознака реальної сукупності злочинів, не передбачена у всіх її проявах, тому ця ознака не може використовуватись у визначенні поняття «реальна сукупність злочинів».

Інші науковці серед ознак, притаманних реальній сукупності злочинів, виділяють "самостійні діяння", що, на їх думку, є невід'ємною ознакою реальної сукупності злочинів.

Так, реальна сукупність злочинів, як вважає Р.Б. Петухов, має місце тоді, коли особа декількома самостійними діяннями вчиняє два або більше злочинів, що передбачені різними статтями (частинами статті) Особливої частини КК і мають самостійні санкції[152, с.102].

М.І. Бажанов вказує, що реальна сукупність злочинів є там, де винний різними самостійними діяннями вчиняє два і більше злочинів[9, с.34].

В.М. Кудрявцев під реальною сукупністю злочинів розуміє вчинення особою декількома діяннями двох або більше різних складів злочину[107, с.253].

У всіх вказаних визначеннях не врахована одна з ознак, що відрізняє реальну сукупність злочинів від ідеальної, а саме розірваність у часі між вчиненими злочинами. Використання у визначенні поняття "самостійні діяння" є недостатнім для того, щоб вважати, що ці діяння виконані з розривом у часі між, принаймні, двома з них. Та і сам термін «самостійні діяння» є не зовсім вдалим, адже «самостійно» означає вчинено самою особою, а не вчинення окремого діяння, що відірване в часі від іншого діяння. Найдоцільнішим для визначення реальної сукупності злочинів є термін «вчинені у різний час», оскільки він безпосередньо вказує на розрив у часі між злочинами, котрі

утворюють реальну сукупність, що передбачає наявність принаймні двох самостійних діянь (злочинів).

Серед запропонованих науковцями визначень реальної сукупності злочинів найбільш повним за кількістю ознак можна виділити визначення, запропоноване Ю.О.Красіковим, який вважає реальною сукупністю випадки, коли особа в різний час, в результаті різних самостійних діянь вчиняє два або більше злочинів, що передбачені різними статтями КК, в яких описані самостійні склади злочину і передбачені самостійні санкції[69, с.44]. Проте недоліком цього визначення, крім вказівки на вже згадані «самостійні діяння», є те, що автор знову ж таки збузив поняття реальної сукупності наголошуючи, що її можуть утворювати лише діяння, передбачені різними статтями КК, хоча самостійні злочини можуть бути описані в різних частинах однієї статті, кожна з яких має самостійну санкцію. Наприклад, ч. 1 ст. 358 КК України і ч. 3 ст. 358 КК України.

Більш вдалим є визначення, що реальною сукупністю злочинів є випадки вчинення особою в різний час двох і більше самостійних діянь, які містять ознаки декількох складів злочину, передбачених різними нормами кримінального закону[185, с.151].

Застосування ознаки «вчинені у різний час» видається більш вдалим і достатнім вирішенням питання про вказівку на розрив у часі між злочинами, що утворюють реальну сукупність злочинів.

Запропоновані науковцями визначення реальної сукупності злочинів відображають основні ознаки цього поняття, проте потребують деякого уточнення.

Насамперед, даючи визначення реальній сукупності злочинів, слід звернути увагу на її місце в системі множинності злочинів. У теорії кримінального права існує декілька позицій щодо поділу множинності злочинів на види. Вище вже було наведено ці позиції та запропоновано власний варіант поділу множинності на види.

Найпоширенішим на сьогодні залишається поділ множинності злочинів на повторність, сукупність та рецидив злочинів. Як уже зазначалось у цій роботі, таку позицію у своїх працях відстоювали А.М. Яковлев, Г.Т. Ткешелиадзе, П.С. Дагель[264, с.5; 201, с.3; 39, с.3].

Науковці, що займали іншу позицію стосовно поділу множинності на види певним чином змінювали обсяг поняття реальна сукупність злочинів. Так, Г.Г. Криволапов виділяв також два види множинності злочинів – повторність та рецидив, включивши до повторності як підвид повторність різнорідних злочинів[72, с.19].

Проте обидва підходи щодо поділу множинності злочинів є суперечливими, оскільки такий поділ множинності на види порушує правило поділу на види за однією ознакою, про що вже було сказано вище.

Р.Р. Галіакбаров, М.А. Єфімов, Є.А. Фролов виділяють дві форми множинності злочинів – це повторність злочинів та сукупність злочинів. Причому під повторністю вони розуміють всі випадки повторного вчинення злочину однією і тією ж особою[33, с.5]. У запропонованій позиції також можна виявити певне порушення правил класифікації, оскільки при цьому як підстава поділу враховується кількість вчинених діянь. Однак ідеальна сукупність злочинів має місце при вчиненні одного діяння. Тому правильнішим є поділ, який полягає в об'єднанні в один вид множинності реальної сукупності та повторності, виділенні окремим видом ідеальної сукупності. Таку позицію відстоюють В.П. Малков, В.О. Навроцький. Вони вважають, що множинність злочинів слід поділяти на такі форми: повторність та ідеальна сукупність[124, с.15; 137, с.48].

Однак поділ, запропонований В.П. Малковим та В.О. Навроцьким, може призвести до певних труднощів при кваліфікації діянь, вчинених повторно. Складно буде пояснити, вважає сам же В.П. Малков, чому в одній ситуації діяння повинно кваліфікуватись за правилами сукупності злочинів, а в іншому – за такою кваліфікуючою ознакою як повторність[124, с.17]. Така ж складність залишається і в тому випадку, коли ми говоримо про повторність

однорідних та тотожних злочинів. Наприклад, ч. 2 ст. 187 КК України передбачає кваліфікуючу ознаку «розбій, вчинений особою, яка раніше вчинила розбій або бандитизм». У випадку повторного вчинення особою розбою її дії повинні кваліфікуватись лише за ч. 2 ст. 187 КК України, а якщо розбій вчинено після бандитизму, то в такій ситуації утворюється сукупність злочинів. При вирішенні питання кваліфікації в цих ситуаціях злочинець поставлений у нерівні умови. Вчинивши два розбої, особа притягається до кримінальної відповідальності фактично лише за другий злочин, перший злочин у формулі кваліфікації не відображається і судом не карається, оскільки така ситуація не утворює підстав для призначення покарання за сукупністю злочинів, на відміну від випадку з бандитизмом. А призначення покарання за сукупністю злочинів, у свою чергу, розширює межі застосування покарання, оскільки дає суду можливість призначити суворіше покарання, ніж передбачено в санкції статті. Кваліфікація таких діянь за сукупністю злочинів дасть можливість більш реально відобразити кількість вчинених злочинів і призначити відповідне покарання.

Кваліфікуюча ознака розбою «повторність» означає, що розбій вчинено два і більше разів, тобто і десять, і двадцять. Але якщо ці діяння кваліфікувати тільки за ч. 2 ст. 187 КК, то можна зробити висновок, що особа відразу вчинила другий розбій, не вчинивши першого. Позиція, за якої перший розбій передбачений в самій ознаці «повторність», видається не зовсім правильною, оскільки вчинення першого розбою, крім матеріалів кримінальної справи, ніде не зазначено, а це порушує принцип повноти кримінально-правової кваліфікації. Адже кваліфікація буде повною, якщо кримінально-правову оцінку отримали діяння, вчинені особою, якщо при її здійсненні використані всі чинні правові норми, вона досягла того ступеня досконалості, коли вже не може бути доповнена, уточнена, змінена[138, с.415-416]. Порушення принципу повноти є, в свою чергу, підставою для відправлення кримінальної справи на дослідження.

Але повторність – це сукупність, врахована в статтях Особливої частини КК України. А сукупність – в статтях Особливої частини КК України не передбачена як кваліфікуюча ознака, і тому завжди кваліфікується за двома чи більше статтями.

Отже, повторність злочинів можна замінити поняттям сукупність однорідних та тотожних злочинів. При такому поділі буде дотримано і єдиний критерій поділу множинності на види, і логічно-змістову побудову класифікації, бо якщо є сукупність різнорідних злочинів, то повинна бути і сукупність однорідних (тотожних) злочинів.

Вищевикладене черговий раз доводить доцільність поділу множинності на види. Додаток А.

Цей поділ множинності на види дає можливість:

1) уникнути тавтології понять при вирішенні питання кваліфікації повторності злочинів, а саме: це повторність у розумінні кваліфікуючої ознаки, чи виду множинності,

2) уникнути непорозумінь при кваліфікації реальної сукупності злочинів, коли повторність злочинів кваліфікується за такими ж правилами кваліфікації, як і реальна сукупність злочинів.

Запропонована класифікація вирішує питання застосування правил кваліфікації реальної сукупності при повторному вчиненні злочину шляхом включення повторності до поняття реальної сукупності злочинів, цим самим звужуючи поняття повторності. Такий поділ дає підстави логічно обґрунтувати кваліфікацію повторності злочинів за сукупністю кримінально-правових норм.

Сам термін «реальний» походить від латинського *realis*, що означає дійсний, існуючий [179, с.709]. Таким чином, поняття реальної сукупності злочинів повинно відображати дійсно існуючу фактично сукупність злочинів, яку можна чітко визначити. Тому видається логічним називати реальною сукупністю злочинів випадки, коли вчинені особою діяння, що розірвані в часі, порушують, принаймні, дві кримінально-правові норми.

Реальна сукупність злочинів як складова множинності та сукупності злочинів повинна відповідати ознакам відповідного родового і видового поняття. Проте видається необов'язковим вказувати на ознаки родово-видових понять при визначенні реальної сукупності, адже не можна уявити випадків, коли похідне поняття не містить ознак основного. Повторення ж ознак основного поняття при визначенні похідного є тавтологією, яка лише збільшує кількість ознак, що характеризують поняття.

В науці кримінального права по-різному визначають ознаки, що характеризують реальну сукупність злочинів.

І.Б. Агаєв пропонує виділяти чи не найбільшу кількість ознак, притаманних реальній сукупності, а саме:

1. Злочини, що утворюють реальну сукупність злочинів, мають один спільний елемент.

2. Реальна сукупність утворюється при вчиненні особою двох або більше злочинів.

3. Кожен з вчинених злочинів, що входить у реальну сукупність, містить ознаки самостійного складу злочину.

4. Реальна сукупність злочинів відсутня, якщо по одному з двох вчинених злочинів є обставини, що виключають кримінально-правові наслідки.

5. Реальну сукупність утворюють лише випадки вчинення злочинів до моменту засудження за них.

6. Реальна сукупність утворюється при вчиненні лише різнорідних злочинів.

7. Утворюють реальну сукупність різнорідні злочини, що вчинюються в різний час[1, с.90-91].

Виділені, І.Б Агаєвим ознаки не можна назвати такими, що притаманні лише реальній сукупності злочинів. Зокрема 1-4 ознаки є такими, що притаманні множинності злочинів загалом. П'ята ознака характерна для двох видів множинності злочинів – сукупності і повторності.

Що стосується терміну різнорідності діянь, котрі утворюють сукупність злочинів, то про недоцільність його вживання йшлося вище. Отже, залишається одна ознака – розірваність у часі між злочинами. Проте вживання цієї ознаки самостійно теж не характеризує виключно сукупність злочинів.

Д.М. Молчанов вважає, що критеріями виділення реальної сукупності є:

- вчинення двох і більше злочинів у різний час;
- вчинення злочинів до засудження за будь-який зі злочинів, що входить у сукупність;
- відсутність тотожності у вчинених злочинах (різними статтями або частинами статті передбачені) [132, с.22-23].

Тотожність злочинів не виключає реальної сукупності злочинів, принаймні ця позиція є суперечливою, тому не може використовуватись як ознака даного поняття. На підтримку висловленого можна навести ознаки реальної сукупності злочинів, виділені В.П. Малковим.

Цей вчений розрізняє такі ознаки реальної сукупності злочинів:

- вчинення особою двох або більше злочинів;
- злочини, як правило, вчинюються в різний час або частково збігаються за часом вчинення;
- реальну сукупність утворюють різнорідні, однорідні та тотожні злочини [122, с.74-75].

Проте, як і попередній автор, В.П. Малков називає ознаку, яка є дискусійною, а саме: реальну сукупність утворюють різнорідні, однорідні та тотожні злочини. Тому така ознака не є беззаперечною, а отже, не може характеризувати певні діяння як реальну сукупність злочинів.

Вищенаведене дає підстави стверджувати, що характерними ознаками реальної сукупності є:

- вчинення особою двох окремих діянь;
- діяння розірвані між собою у часі;
- діяння є самостійними злочинами, передбаченими окремими статтями (частинами статей) Особливої частини КК.

Отже, визначення реальної сукупності злочинів можна сформулювати, об'єднавши виділені ознаки. Таким чином, реальна сукупність злочинів – це вчинення особою двох або більше злочинів, що розірвані між собою в часі і передбачені самостійними статтями (частинами статей) Особливої частини КК.

Злочини, що утворюють реальну сукупність, можуть бути різноманітними і за формою прояву. В одному випадку реальну сукупність утворюють прості злочини, які легко розмежувати, в іншому – складні, які містять певні особливості в своїй побудові, чим ускладнюють їх розмежування. Так, Мостиський районний суд засудив В. за ч. 2 ст. 191 та ч. 1 ст. 366 КК України. В., перебуваючи згідно з рішенням сесії Балицької сільської ради Мостиського району №5 від 23.12.2005 року на посаді голови Балицької територіальної виборчої комісії по виборах депутатів до місцевих рад та міських та сільських голів і будучи у зв'язку з цим особою, наділеною функціями представника влади, умисно, з корисливих мотивів, зловживаючи своїм службовим становищем, з метою особистого збагачення привласнила бюджетні кошти. В. після закінчення виборів, отримавши в Мостиській філії «Приватбанку» на рахунок Балицької ТВК бюджетні кошти в сумі 2052 гривні 27 копійок, які утворились за рахунок фонду економії оплати праці і були призначені для виплати одноразової грошової допомоги членам ТВК, будучи розпорядником вказаних коштів, у супереччю постанові ЦВК №251 від 20.01.2006 року « Про затвердження порядку нарахування і виплати зарплати та одноразової грошової винагороди членам окружних, територіальних ...», без проведення засідання комісії склала відомість «Про виплату одноразової грошової винагороди членам комісії за активну участь у роботі по виборах» і виплатила собі та двом членам ТВК частину отриманих грошей, а решту грошей у сумі 813 гривень 15 копійок, призначену ще для трьох членів комісії, привласнила, підробивши у складеній нею відомості підписи цих трьох осіб про отримання ними належних їм грошових коштів[81].

Такі обставини викликають необхідність поділу реальної сукупності на види, що повинно чіткіше вказати на розмежування між реальною сукупністю злочинів і іншими суміжними поняттями.

В теорії кримінального права запропоновано декілька варіантів класифікації реальної сукупності злочинів.

Так, А.М. Яковлев виділяє два види реальної сукупності злочинів:

- реальну сукупність злочинів, пов'язаних один з одним;
- реальну сукупність злочинів, де злочини пов'язані між собою лише фактом вчинення їх однією особою[246, с.204].

А.С. Нікіфоров виділяє наступну класифікацію реальної сукупності злочинів:

- злочини, пов'язані між собою стійкістю проявлених в них однорідних негативних якостей особи винного:

а) зв'язок між злочинами виражається в тому, що один злочин є формою, засобом, способом або наслідком іншого злочину;

б) злочини, не пов'язані між собою як злочинна форма (способом, наслідками) з основним злочином;

- злочини, не пов'язані внутрішнім зв'язком, тобто різнорідні за характером тих негативних якостей особи винного, які отримали в них своє об'єктивне відображення[144, с.15-16].

Запропонована В.П. Малковим класифікація реальної сукупності злочинів передбачає наступні випадки:

- випадки реальної сукупності, в яких одне злочинне діяння є умовою або створює умови для вчинення іншого;
- випадки реальної сукупності, в яких один злочин є способом або засобом вчинення іншого злочину;
- випадки реальної сукупності, в яких один злочин є способом або засобом укриття іншого злочину, або засобом уникнення відповідальності за нього;

- випадки реальної сукупності, в яких вчинені злочини не перебувають в співвідношенні способу, засобу вчинення або укриття одного діяння іншим, але характеризуються певною єдністю часу і місця посягання;

- випадки реальної сукупності, що характеризується однорідністю мотивів посягання[124, с.210-212].

К.У. Умарова, досліджуючи питання сукупності злочинів, пов'язаних певним способом один з одним, пропонує розрізняти наступні види реальної сукупності злочинів:

- реальна сукупність злочинів, у якій одне злочинне діяння є умовою або створює умови для вчинення іншого злочину.

Протиправні діяння, що створюють умови для вчинення іншого злочину, кваліфікуються завжди самостійно, якщо вони спричиняють шкоду іншому об'єкту кримінально-правової охорони і не є обов'язковою ознакою або характерним складовим елементом цього іншого злочину;

- реальна сукупність, в якій один злочин є способом або засобом вчинення іншого злочину.

Злочинні діяння, що є способом або засобом вчинення іншого злочину, якщо вони містять ознаки якого-небудь іншого діяння, передбаченого кримінальним законом, кваліфікуються самостійно за сукупністю злочинів з цим іншим злочином, крім випадків, коли вони відповідно до закону є обов'язковою ознакою або типовим способом цього іншого злочину.

- реальна сукупність, в якій один злочин є способом або засобом укриття іншого злочину або засобом уникнення відповідальності за нього.

Злочинні діяння, що є способом або засобом укриття іншого злочину або засобом уникнення відповідальності за нього, кваліфікуються самостійно за сукупністю з попереднім злочином, крім випадків, коли вони є засобом захисту від пред'явленого обвинувачення (дача завідомо неправдивих показів обвинуваченим у межах свідчень, що стосуються його особи і злочинної діяльності), або частиною тяжкого злочину (недонесення переховувачем про вчинений злочин);

- реальна сукупність, в якій вчинені злочини не співвідносяться за засобом, способом вчинення або укриття одного діяння іншим, але характеризуються певною єдністю часу і місця посягання. Такі діяння завжди кваліфікуються самостійно, якщо вони направлені на спричинення шкоди різнорідним об'єктам кримінально-правової охорони. Вони можуть вважатись елементами найбільш тяжкого злочину і не отримати самостійної кваліфікації, якщо направлені на спричинення шкоди одному і тому ж безпосередньому або родовому об'єкту;

- реальна сукупність, що характеризується однорідністю мотивів посягання. Оскільки ці випадки реальної сукупності характеризуються очевидною розірваністю в часі, то труднощів при їх відмежуванні від складених злочинів немає[226, с.33-35].

М.М. Становський пропонує ділити реальну сукупність злочинів на такі види:

- реальна сукупність тяжких злочинів;
- реальна сукупність однакових або близьких за ступенем суспільної небезпеки злочинів, що не належить до тяжких;
- реальна сукупність злочинів, один з яких вирізняється найбільшою ступіню суспільної небезпеки і є визначальним;
- реальна сукупність, в якій один злочин є умовою, способом або засобом вчинення іншого;
- реальна сукупність злочинів, один з яких вчиняється з метою укриття іншого або уникнення відповідальності за нього;
- реальна сукупність, в якій один з однорідних злочинів відображається в кваліфікації іншого, наприклад, визначає його як повторний[185, с.152-154].

І.Б. Агаєв виділяє чотири види реальної сукупності злочинів:

- реальна сукупність, в якій один злочин є умовою, способом або знаряддям вчинення іншого злочину;
- реальна сукупність, в якій один злочин є способом або знаряддям укриття іншого злочину, або засобом уникнення відповідальності за нього;

- реальна сукупність, в якій у процесі вчинення злочину, що має деяку протяжність у часі, вчинюється інший злочин;

- реальна сукупність, в якій злочини пов'язані між собою тільки ознакою вчинення їх однією і тією ж особою[1, с.107-108].

Виділені науковцями види реальної сукупності злочинів мають достатньо підстав для існування, проте, важливішим є інше – наскільки вони є ефективними в процесі застосування.

У більшості запропонованих варіантів поділу реальної сукупності на види складно виділити якусь одну ознаку, за якою науковці здійснили такий поділ. Порушення цього правила поділу призводить до того, що поняття, яке ділиться, може бути не повністю відображене в елементах поділу. Тому, враховуючи вищевикладене, можна запропонувати поділ реальної сукупності на види за характером вчиненого діяння:

- реальна сукупність різнорідних злочинів;
- реальна сукупність однорідних злочинів;
- реальна сукупність тотожних злочинів.

Такий поділ дає змогу чітко розмежувати реальну сукупності злочинів і суміжні посягання, зокрема питання розмежування повторності злочинів і реальної сукупності. За такого поділу реальної сукупності повторність злочинів, як вид множинності, стає видом (складовою) реальної сукупності злочинів. Такий поділ дасть можливість уникнути подвійного тлумачення повторності (як виду множинності злочинів і як кваліфікуючої або обтяжуючої відповідальності ознаки) і забезпечить логічність формули кваліфікації при вчиненні тотожних та однорідних злочинів. Таким чином, при кваліфікації тотожних або однорідних злочинів ознака повторності буде вказувати на більшу суспільну небезпечність діяння, а формула кваліфікації відобразатиме відповідну кількість злочинів за правилами реальної сукупності.

Отже, збільшення обсягу поняття "реальна сукупність злочинів" має наступні переваги:

1) відображає реальну кількість фактично вчинених особою злочинів, що дає можливість всебічно і об'єктивно оцінити вчинене і правильно кваліфікувати діяння;

2) унеможлиблює одночасне застосування поняття «повторність» як кваліфікуюча ознака та «повторність» як вид множинності та виключає непорозуміння при кваліфікації реальної сукупності злочинів, коли повторність злочинів кваліфікується за такими ж правилами кваліфікації, як і реальна сукупність злочинів;

3) дає можливість ділити множинність злочинів на види за однією ознакою, яка характеризує якісний склад злочинів, що її утворюють. Ця ознака є юридично значущою, оскільки за нею можна розмежовувати реальну сукупність злочинів і інші суміжні явища;

4) забезпечує логічність формули кваліфікації при вчиненні тотожних та однорідних злочинів.

Таким чином, ст.ст. 32 і 33 КК України потрібно викласти у такій редакції:

«Стаття 32 Вчинення злочину повторно

1. Злочин вважається вчинено повторно, якщо він вчинений особою, яка раніше вчинила злочин, передбачений тією ж статтею (частиною статті) Особливої частини цього Кодексу.

2. При вчиненні декількох тотожних діянь, об'єднаних єдиним злочинним наміром, має місце одиничний продовжуваний злочин.

3. При вчиненні особою, яка раніше вчинила злочин, передбачений іншою статтею цього Кодексу, злочин вважається вчиненим повторно лише у випадках, передбачених Особливою частиною цього Кодексу.

4. Злочин не вважається вчиненим повторно, якщо за раніше вчинений злочин особу було звільнено від кримінальної відповідальності за підставами, встановленими законом, або якщо судимість за цей злочин було погашено або знято.

Стаття 33. Сукупність злочинів

1. Сукупністю злочинів визнається вчинення особою одного або декількох діянь, що утворює два або більше самостійні злочини, кожен з яких не втратив свого кримінально-правового значення, за жоден з яких особу не було засуджено.

2. Сукупність злочинів існує у формах ідеальної сукупності злочинів та реальної сукупності злочинів.

3. Під ідеальною сукупністю злочинів потрібно розуміти вчинення одним діянням двох або більше злочинів, кожен з яких кваліфікується окремо.

4. Під реальною сукупністю злочинів потрібно розуміти вчинення особою, внаслідок вчинення декількох діянь, двох або більше злочинів, кожен з яких кваліфікується окремо.

Висновки до другого розділу.

1. Унаслідок проведення дослідження ознак сукупності злочинів у науці кримінального права, кримінальному законодавстві, використовуючи окремі способи визначення понять, вдалося визначити певну групу ознак, що притаманні сукупності злочинів:

- а) вчинення особою одночасно або послідовно двох або більше злочинів;
- б) кожен зі злочинів передбачений окремими (самостійними) статтями (частинами статей) Особливої частини КК;
- в) за жоден зі злочинів особу не було засуджено;
- г) злочини не втратили кримінально-правового значення.

Вищевикладене дає підстави стверджувати, саме ці чотири ознаки є необхідними та достатніми, і шляхом їхнього складання можна отримати визначення поняття сукупності злочинів.

Сукупність злочинів – це вчинення особою одного або декількох діянь, що утворює два або більше самостійні злочини, кожен з яких не втратив свого кримінально-правового значення, за жоден з яких особу не було засуджено.

2. Обгрунтовано необхідність ділити множинність злочинів на види за такою схемою: множинність, пов'язана з засудженням, і множинність, не

пов'язана з засудженням. Множинність, не пов'язану з засудженням, в свою чергу, можна поділити на: реальну сукупність злочинів та ідеальну сукупність злочинів (за ознакою кількості діянь), а реальну сукупність – на сукупність різнорідних злочинів та сукупність однорідних і тотожних злочинів (за ознакою характеру діяння). Множинність, пов'язану з засудженням, – тобто рецидив – можна поділити на пенітенціарний і не пенітенціарний (за часом вчинення злочину), а не пенітенціарний на рецидив загальний і рецидив спеціальний (за ознакою характеру діяння).

3. Обґрунтовано недоцільність виділення третього виду сукупності злочинів, а саме ідеально–реальної, як такої, що не має практичного значення, порушує правила поділу, утворюється шляхом складання двох інших видів сукупності і не характеризує нові прояви сукупності, а швидше виправдовує синтетичне об'єднання вже існуючих видів сукупності злочинів.

4. Виділено три види реальної сукупності злочинів: реальна сукупність різнорідних, однорідних та тотожних злочинів, що дає змогу розмежувати реальну сукупності злочинів і деякі суміжні явища.

5. Обґрунтовано доцільність зміни редакції ст.ст. 32 та 33 КК, які викласти, таким чином:

«Стаття 32 Вчинення злочину повторно

1. Злочин вважається вчинено повторно, якщо він вчинений особою, яка раніше вчинила злочин, передбачений тією ж статтею (частиною статті) Особливої частини цього Кодексу.

2. При вчиненні декількох тотожних діянь, об'єднаних єдиним злочинним наміром, має місце одиничний продовжуваний злочин.

3. При вчиненні особою, яка раніше вчинила злочин, передбачений іншою статтею цього Кодексу, злочин вважається вчиненим повторно лише у випадках, передбачених Особливою частиною цього Кодексу.

4. Злочин не вважається вчиненим повторно, якщо за раніше вчинений злочин особу було звільнено від кримінальної відповідальності за підставами,

встановленими законом, або якщо судимість за цей злочин було погашено або знято.

Стаття 33. Сукупність злочинів

1. Сукупністю злочинів визнається вчинення особою одного або декількох діянь, що утворює два або більше самостійні злочини, кожен з яких не втратив свого кримінально-правового значення, за жоден з яких особу не було засуджено.

2. Сукупність злочинів існує у формах ідеальної сукупності злочинів та реальної сукупності злочинів.

3. Під ідеальною сукупністю злочинів потрібно розуміти вчинення одним діянням двох або більше злочинів, кожен з яких кваліфікується окремо.

4. Під реальною сукупністю злочинів потрібно розуміти вчинення особою, внаслідок вчинення декількох діянь, двох або більше злочинів, кожен з яких кваліфікується окремо.

РОЗДІЛ 3

СПІВВІДНОШЕННЯ СУКУПНОСТІ ЗЛОЧИНІВ ЗІ СУМІЖНИМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИМИ ЯВИЩАМИ

3.1. Сукупність злочинів та одиничні злочини

3.1.1. Ідеальна сукупність злочинів та одиничні злочини. Відмежування поняття ідеальної сукупності злочинів від інших суміжних посягань є необхідною умовою при дослідженні питання кваліфікації ідеальної сукупності злочинів. Установлення розмежувальних ознак має велике практичне значення для застосування кримінально-правових норм, щодо яких виникають сумніви з приводу необхідності застосувати одну норму чи декілька. Таке відмежування дасть також можливість досконаліше пізнати саме поняття ідеальної сукупності злочинів, обставини його виникнення та межі застосування.

Визначаючи співвідношення поняття ідеальної сукупності злочинів з іншими суміжними кримінально-правовими явищами, слід відмітити, що до таких понять традиційно відносяться окремі види одиничного злочину, кримінально-правової конкуренції норм, а також реальна сукупність злочинів (питання співвідношення ідеальної і реальної сукупності злочинів будуть розглянуті в цій роботі далі).

Говорячи про співвідношення ідеальної сукупності злочинів зі суміжними інститутами кримінального права, слід насамперед звернути увагу на відмінність цього поняття від одиничного злочину. Ідеальна сукупність злочинів – це випадок поєднання в одному діянні двох окремих складів злочину. Проте таке розуміння поняття ідеальної сукупності злочинів не відмежовує його від поняття одиничного злочину.

В науці кримінального права немає єдності в розумінні поняття одиничного злочину, а для відмежування ідеальної сукупності від одиничного злочину таке визначення є дуже важливим. Адже діяння як одна з основних

ознак, що вказує на окремий злочин, при вчиненні ідеальної сукупності є одним спільним діянням, принаймні, двох злочинів.

Намагаючись визначити поняття одиничного злочину, науковці пропонували звертати увагу на наступні ознаки злочину. Так, А.А. Піонтковський вважав, що одиничний злочин має місце в тих випадках, коли певний злочинний результат спричинено внаслідок одного діяння винного[154, с.632-633]. Але одне діяння може спричинити декілька злочинних результатів, які, залежно від інших ознак, можуть бути кваліфіковані як один злочин, або як ідеальна сукупність злочинів.

А.М. Яковлев вказував на більш широке коло ознак одиничного злочину, відзначаючи, що для такого злочину характерним є єдність (однорідність) діяння і єдність (однорідність) наслідку, яким відповідає одна форма вини[246, с.22].

Невизначеність поняття одиничного злочину утворює певну невизначеність і в поділі одиничних злочинів на види. Як впливає з вищенаведених визначень, науковці під одиничним злочином розуміють наявність одного діяння, якому відповідає один наслідок з однією формою вини. Таке визначення відображає лише найпростішу форму прояву злочину, тому такі злочини і називають простими. Проте, крім простих злочинів, у науці кримінального права виділяють складні (ускладнені) злочини.

А.А. Піонтковський серед одиничних складних злочинів виділяє: продовжувані злочини, триваючі злочини, складені злочини, тотожні злочини, рецидив злочинів[154, с.633-650].

Н.Ф. Кузнецова виділяє серед одиничних складних злочинів такі види: складені злочини, злочини з двома діяннями, триваючі злочини, продовжувані злочини, злочини, що кваліфікуються за наявністю тяжких наслідків[109, с.117].

В.П. Малков вважає, що до одиничних складних злочинів слід віднести: складені злочини, злочини з альтернативними діями, злочини з двома діями, триваючі злочини, продовжувані злочини, злочини, що кваліфікуються за

наявністю тяжких наслідків, злочини, в основі яких лежать повторні діяння[246, с.91].

Т.Е. Караєв виділяє наступні види одиничних злочинів: складні (складені або зі складним складом злочину) злочини, продовжувані злочини, триваючі злочини, злочини, що характеризуються певною діяльністю[54, с.8].

М.М. Становський відносить до одиничних складних злочинів такі: складені злочини, злочини з альтернативними діяннями, злочини з неодноразовими діяннями, продовжувані злочини, триваючі злочини, злочини з двома діяннями[185, с.71].

М.І. Бажанов називає наступні види ускладнених одиничних злочинів: триваючі злочини, продовжувані злочини, складені злочини, злочини, які кваліфікують за наслідками[9, с.14].

В.О. Навроцький вважає, що до ускладнених (складних) злочинів слід відносити всі злочини, в диспозиціях статей про які передбачаються по кілька однойменних ознак чи певні ознаки є складними за своєю структурою. Він пропонує ускладненими вважати такі одиничні злочини: з двома чи більше обов'язковими діяннями, з кількома альтернативними діяннями, з кількома обов'язковими наслідками, з кількома альтернативними наслідками, з кількома альтернативними чи обов'язковими іншими ознаками складу, триваючі, продовжувані, об'єктивна сторона яких містить в собі вчинення іншого правопорушення (дисциплінарного чи адміністративного проступку), складені злочини[136, с.336-337].

Узагальнюючи вищевикладене, слід відмітити, що у всіх наведених класифікаціях науковці завжди вказують на три види складних (ускладнених) одиничних злочинів:

- продовжувані злочини;
- триваючі злочини;
- складені злочини.

Отже, найпоширенішою класифікацією є та, що включає в себе ці три види, решта видів одиничного злочину також мають право на існування. Проте

визначення їх як окремого виду – це воля кожного з науковців. Тому видається за доцільне виділити лише ті види складних одиничних злочинів, які є загально визнаними. Оскільки складні (ускладнені) злочини за певними рисами збігаються з окремими видами множинності, це викликає потребу в співставленні ускладнених одиничних злочинів і множинності злочинів[136, с.336], тобто продовжуваного, триваючого, складеного злочинів та ідеальної сукупності злочинів. Таке порівняння повинно вказати саме на ті ознаки ідеальної сукупності, за якими її слід відрізнити від суміжних посягань.

Продовжуваний злочин є таким злочинним діянням, що посягає на один об'єкт кримінально-правової охорони, складається з декількох тотожних злочинних діянь, об'єднаних єдиним умислом. Кожне з діянь, що складають продовжуваний злочин, за об'єктивними та суб'єктивними ознаками може утворювати самостійний злочин. Але, об'єднані одним умислом ці діяння доповнюють одне одного, таким чином утворюючи одиничний злочин.

Наприклад, особа, маючи намір викрасти майно на суму двісті шістдесят неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, вчинила першим діянням, що складає продовжуваний злочин, крадіжку, передбачену ч. 1 ст. 185 КК України, спричинивши збитки потерпілому на суму шістдесят неоподаткованих мінімумів доходів громадян, а другим діянням крадіжку, що передбачена ч. 2 ст. 185 КК України, на суму двісті неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, які загалом кваліфікувались за ч. 3 ст. 185 КК України за ознакою спричинення шкоди у великих розмірах.

Особливості конструкції продовжуваного злочину, а саме те, що його утворюють тотожні діяння, є відмінним положенням порівняно з ідеальною сукупністю, яку не можуть утворювати тотожні злочини. Складно уявити випадок, коли особа однією дією вчиняє одразу дві крадіжки, передбачені однією і тією ж частиною ст. 185 КК України. У продовжуваному злочині тотожні діяння повинні бути об'єднані єдиним умислом, інакше кожне з таких діянь повинно отримати самостійну кримінально-правову оцінку як окремий злочин. Для ідеальної сукупності такої вимоги немає, їх об'єднує лише одне

спільне діяння. Проте основною і достатньою ознакою розмежування продовжуваного злочину і ідеальної сукупності є розірваність діянь, що утворюють продовжуваний злочин у часі, на відміну від ідеальної сукупності, де міститься лише одне діяння.

Отже, розмежувати продовжуваний злочин і ідеальну сукупність злочинів можна за наступними ознаками:

1) за характеристикою діянь, що їх утворюють:

- одне діяння характерне для ідеальної сукупності злочинів, декілька діянь, що розірвані в часі, – ознака, характерна для продовжуваного злочину;

- тотожність діяння – це ознака, що характеризує продовжуваний злочин, різнорідні та однорідні діяння характеризують ідеальну сукупність;

2) за спрямованістю умислу: єдиний умисел, що об'єднує всі діяння, – ознака, характерна продовжуваному злочину, натомість при ідеальній сукупності злочинів наявність єдиного умислу не вимагається.

Доцільно також з'ясувати співвідношення між ідеальною сукупністю і триваючим злочином.

Триваючим називають злочин, який вчиняється шляхом дії чи бездіяльності і безперервно виконується протягом більш або менш тривалого часу[9, с.15]. Характерною ознакою триваючого злочину є те, що між початком такого злочину і його закінченням проходить більш або менш тривалий період часу, під час якого особа вважається такою, що постійно вчиняє цей злочин. Триваючий злочин розпочинається з моменту вчинення самого злочинного діяння і закінчується моментом втрати суспільної небезпеки наслідків цього діяння або припинення цього діяння внаслідок законного втручання.

Що стосується співвідношення триваючого злочину й ідеальної сукупності злочинів, то слід звернути увагу на те, що діяння в триваючому злочині за своїм характером може утворювати ідеальну сукупність злочинів лише у випадках, якщо воно (діяння) вчинено водночас з триваючим злочином і порушує кримінально-правову норму, яка передбачає триваючий злочин, та іншу кримінально-правову норму. Наприклад, втеча з місця позбавлення волі

поєднана з нанесенням тяжких тілесних ушкоджень. В цьому випадку втеча з місця позбавлення волі є триваючим злочином, який вчинено певним способом, що має самостійну кримінально-правову оцінку.

У випадку, коли триваючий злочин вже розпочато, але не закінчено і винний в цей час вчиняє інший злочин, ідеальна сукупність злочинів не утворюється. Адже два злочини вчинено різними діями, що не відповідає ознакам ідеальної сукупності злочинів, хоча перший (триваючий) злочин ще не закінчено. Такі випадки слід називати реальною сукупністю злочинів.

Щодо розмежування ідеальної сукупності та триваючого злочину, то особливих труднощів тут немає. Триваючий злочин вчиняється одним діянням, яке відповідає одній кримінально-правовій нормі, на відміну від ідеальної сукупності, де одне діяння порушує принаймні дві кримінально-правові норми.

Наступним видом одичного складного (ускладненого) злочину, що його необхідно відмежувати від ідеальної сукупності, є складений злочин.

Термін «складений злочин» у самій назві вказує на особливу конструкцію кримінально-правової норми, котра описує даний підвид одиничного злочину. Ця особливість полягає у тому, що в кримінально-правовій нормі містяться ознаки принаймні двох злочинів, відповідальність за кожний з яких встановлено самостійними статтями (частинами статті) Особливої частини КК, і водночас вони передбачені в окремій статті (частині статті) Особливої частини КК. Але, враховуючи особливість конструкції цієї норми, діяння, що фактично порушує дві охоронювані кримінальним законом норми, кваліфікується лише за однією. У випадку, якщо б така ситуація не була описана в одній статті (частині статті) Особливої частини КК, діяння утворювало б ідеальну сукупність злочинів.

Складений злочин науковці ще називають «передбаченою законом ідеальною сукупністю»[122, с.16-17], що вказує на особливу схожість цих понять. Як уже зазначалося, в історії кримінального права був період, коли ідеальна сукупність злочинів вважалась одиничним злочином[192, с.215].

В науці кримінального права складений злочин розуміють по-різному.

В.П. Малков зазначає, що складені злочини є спеціальним випадком передбаченої законом ідеальної сукупності злочинів, і вказує на два основні види складених злочинів:

- складені злочини, в основі яких лежить декілька діянь, розірваних у часі (врахована законом реальна сукупність), яка, в свою чергу, поділяється на складені злочини, що передбачені як такі в самому законі, і складені злочини, стосовно яких у законі немає прямої вказівки на їх складений характер;

- складені злочини, в основі яких лежить одне діяння, що потягнуло за собою декілька різних злочинних наслідків (врахована законом ідеальна сукупність) [122, с.16-17].

Викладена В.П. Малковим позиція дає змогу поділити запропоновані у науці кримінального права визначення складеного злочину на два види:

- перший – це складений злочин, що утворений одним злочинним діянням;

- другий – складений злочин, що утворюється внаслідок вчинення двох злочинних діянь.

Т.Є. Караєв та А.М. Яковлев є прихильниками першої позиції.

Так, Т.Є. Караєв вважає, що складеним є єдиний (одиничний, окремий) злочин, котрий поглинає попередню стадію злочинної діяльності або сам злочин, що є способом вчинення даного злочину, а також злочин, склад якого відповідно до закону, об'єднує два або більше різнорідних злочини, що посягають на різні об'єкти і призводять до різнорідних наслідків, котрі об'єднані внутрішньою єдністю[54, с.9].

А.М. Яковлев зазначає, що для складеного злочину характерне поєднання в законодавчому порядку в єдиний злочин ряду різнорідних діянь, котрі призводять до різнорідних наслідків у рамках однієї форми вини[246, с.27].

Прихильники другого підходу, які вважають, що складений злочин утворюється внаслідок вчинення двох злочинних діянь, наводять наступні аргументи.

Н.Ф. Кузнецова та М.І. Бажанов вважають, що складені злочини утворюються з двох або більше злочинних діянь, кожне з яких, якщо розглядати їх ізольовано, є самостійним простим злочином[109, с.117]. Проте М.І. Бажанов, окрім цього, вказує, що ці злочини утворюють один злочин в силу їх обмеженої єдності, що охоплюється ознаками однієї статті (частини статті) КК. Термін «обмежена єдність», видається у цьому визначенні дещо невдалим, адже, обмежуючи єдність, ми об'єднуємо в одне ціле те, що дуже складно об'єднати, хоча законодавець, об'єднуючи два злочинні діяння в один злочин, мабуть, переслідував мету спростити процедуру застосування тих норм, які взаємопов'язані між собою.

Дещо інші ознаки складеного злочину виділяють І.Б. Агаєв, Г.Г. Криволапов, М.М. Становський. Зокрема, І.Б. Агаєв перелічує такі ознаки складеного одиничного злочину:

- складений злочин утворюється взаємопов'язаними діяннями, які характеризуються єдністю умислу, вчинюваними одночасно або одне за одним протягом нетривалого періоду;
- наслідки складеного злочину, що наступили в результаті діянь, становлять підвищену відповідальність;
- складений злочин посягає на два різних, але взаємопов'язаних між собою об'єкти: основний, який визначає характер самого злочину, і додатковий, який дозволяє віднести одне або інше діяння до конкретного складу злочину;
- одне з діянь складеного злочину виступає способом вчинення другого посягання, або є його частиною[1, с.77].

Своєю чергою, Г.Г. Криволапов під складеним злочином розуміє злочин, що складається з декількох різнорідних суспільно небезпечних діянь, кожне з яких, взяте окремо, розглядається законом як самостійний злочин. Враховуючи

їх законодавчу конструкцію, автор пропонує поділяти складені злочини на такі види:

1) злочини, які утворюються з декількох різнорідних суспільно небезпечних діянь;

2) злочини, які складаються з одного суспільно небезпечного діяння, котре призвело до декількох різних злочинних наслідків[72, с.7].

М.М. Становський запропонував наступне визначення поняття складеного злочину: складеним злочином є вчинення одного або об'єднаних внутрішньою єдністю двох чи більше діянь, що посягають на два і більше різні об'єкти і викликають різнорідні, але пов'язані між собою наслідки, один з яких визначає характер всього злочину[185, с.77].

Практично всі з вищевказаних авторів вважають, що складений злочин містить одне або декілька злочинних діянь, які є однією з ознак класифікації одиничних складених злочинів. Поділяючи складений злочин на види, окремі науковці вказують, що він може вчинятися декількома злочинними діяннями, наприклад, розбій складається з насильства над людиною (тілесні ушкодження, або погроза спричинити тілесні ушкодження) і захоплення (викрадення) майна[9, с.20], або однією дією, яка спричиняє декілька різних злочинних наслідків, наприклад, тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого[72, с.7].

Такий поділ викликає певну суперечність з положеннями, зазначеними у визначенні поняття «ідеальна сукупність», де вважається одним діянням ситуація, коли винний, наприклад, вчинив розбій і тяжке тілесне ушкодження, внаслідок якого настала смерть потерпілого. Дії винного у випадку, коли діяння кваліфікуються як складений злочин, і у випадку, коли кваліфікуються як сукупність, відрізняються лише характером нанесених ушкоджень, а не кількістю діянь. Кількість злочинних діянь повинна визначатися спрямованістю умислу або характером наслідку, а не кількістю вчинених рухів. Тому видається правильним вказати у визначенні поняття складеного злочину, що це – одне діяння, яке містить ознаки двох або більше злочинних проявів.

Адже, співставляючи поняття складеного злочину й ідеальної сукупності, можна визначити їхню схожість за зовнішнім проявом. У складеному злочині, як і в ідеальній сукупності, особа здійснює одне посягання принаймні на два охоронювані кримінальним законом об'єкти.

Другий вид складеного злочину, коли однією дією спричинено декілька різних злочинних наслідків, також тлумачать неоднозначно. Деякі науковці вважають його окремим видом одиничних злочинів і відносять до злочинів, що кваліфікуються за наслідками[9, с.22]. Проте це не виключає його схожості з ідеальною сукупністю злочинів.

Отже, складений злочин, як й ідеальна сукупність, вчиняється однією дією, що посягає принаймні на два об'єкти і спричиняє різні наслідки.

Співставляючи поняття ідеальної сукупності злочинів і складеного злочину, слід вказати, що вони знаходяться у відношенні виключеності, тобто діяння не може одночасно бути складеним злочином і ідеальною сукупністю. Маючи ряд спільних ознак, а саме посягання на два і більше об'єкти, вчинення одним діянням, ці поняття слід розрізняти за спрямованістю умислу та/або за спричиненими або такими, що могли бути спричиненими, наслідками.

Визначення спрямованості умислу винного на спричинення шкоди охоронюваним кримінальним законом об'єктам при відмежуванні складеного злочину від ідеальної сукупності має визначальне значення. Вчинення одиничного складеного злочину характеризується тим, що охоронювані ним об'єкти діляться на два види: основний, на який безпосередньо спрямоване посягання, і додатковий, що вказує на суспільні відносини, яким спричиняється або може бути спричинена шкода під час посягання на основний об'єкт. На відміну від складеного злочину, в ідеальній сукупності злочинів умисел направлений на заподіяння шкоди двом основним об'єктам. Оскільки більшість об'єктів кримінально-правової охорони можуть виступати як основними, так і додатковими залежно від особливості конструкції кримінально-правової норми, визначення в кожному конкретному випадку співвідношення об'єктів як основного і додаткового (складений злочин), чи

коли обидва об'єкти є основними (ідеальна сукупність злочинів), значно ускладнюється.

За спрямованістю умислу можна визначити, якому об'єкту винний хотів перш за все спричинити шкоду, а який з об'єктів виступає в ролі додаткового. Наприклад, під час вчинення розбою здійснюється напад з метою заволодіти чужим майном, поєднаний з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства. Умисел винного спрямований перш за все на заволодіння майном, тому право власності в цьому випадку є основним об'єктом кримінально-правової охорони. Оскільки метою в розбої є заволодіння майном, диспозиція цієї статті передбачає таке заволодіння, поєднане з насильством, що є небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства. Отже, таке поєднання самостійної кримінально-правової оцінки не потребує.

Конструкція кримінально-правової норми, яка описує складений злочин, включає ознаки принаймні двох окремо передбачених КК злочинів. Вони можуть бути передбачені як конкретна кваліфікуюча ознака, наприклад, ч. 3 ст. 296 КК України називає кваліфікований вид хуліганства, під час якого винний здійснює опір представникові влади або представникові громадськості, котрий виконує обов'язки з охорони громадського порядку, хоча таке діяння передбачено як самостійний злочин ст. 342 КК України, або як загальна ознака, що може включати в себе декілька самостійних злочинів, наприклад, ч. 4 ст. 189 КК України вимагання, поєднане із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, де насильство, що є небезпечним для життя чи здоров'я, включає принаймні два види тілесних ушкоджень, що передбачені окремими статтями КК України.

В окремих випадках виникають спірні моменти кваліфікації кваліфікованих видів вказаних посягань. Наприклад, стовно хуліганства не зрозуміло, чи охоплюється кваліфікований вид опору представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського

порядку, передбачений ч. 3 ст. 342 КК України, ч. 3 ст. 296 КК України. Не дає однозначної відповіді на це питання і Пленум Верховного Суду України, який у своїх роз'ясненнях вказує, що опір, вчинений щодо особи, яка клала край хуліганським діям, охоплюється складом хуліганства. Але у випадках, коли внаслідок застосованого при цьому насильства винним вчинюється ще й інший, більш тяжкий злочин, він потребує додаткової кваліфікації за іншими статтями КК[161].

Для вирішення питання про розмежування складеного злочину й ідеальної сукупності в теорії кримінального права було сформульовано правило кваліфікації сукупності злочинів за ознакою суспільної небезпечності діяння, де шляхом порівняння санкцій статей, котрі містять спільні ознаки, визначається, що злочин, який є більш суспільно небезпечним, поглинає злочин, що має меншу суспільну небезпеку.

Також запропоновано й інше правило кваліфікації складених злочинів, за яким кваліфіковані та особливо кваліфіковані види злочинів не поглинаються диспозицією статті про складений злочин і скоєне кваліфікується за сукупністю злочинів[136, с.433].

Вказати на відмінності і відмежувати ідеальну сукупність від складеного злочину покликана і так звана теорія поглинання злочинів, розроблена В.П. Малковим. Відповідно до сформульованого ним правила, злочини, вчинені під час попередньої злочинної діяльності, якщо вони містять ознаки іншого самостійного злочину, поглинаються закінченим злочином (або пізнішою стадією) у випадках, коли вони, відповідно до закону, є обов'язковими ознаками об'єктивної сторони закінченого злочину, а також коли їхні об'єкти посягання охоплюються об'єктом посягання цього закінченого злочину[124, с.132].

Проте наведене визначення не є вичерпним і вирішує питання поглинання лише щодо стадії злочину, тому можна вказати й інші випадки поглинання: коли об'єкт додаткового злочину є складовою частиною основного; коли вчинене злочинне діяння є єдиним способом вчинення даного

злочину; коли вчинене діяння є законодавчо врахованою ознакою цього злочину та інше.

Отже, розмежовуючи поняття ідеальної сукупності і складеного злочину, слід звернути увагу на одну визначальну ознаку: складений злочин містить ознаки, описані в диспозиції однієї статті КК України, а ідеальна сукупність злочинів утворюється внаслідок неможливості охоплення всіх ознак вчиненого діяння однією статтею КК України.

3.1.2. Реальна сукупність злочинів і одиничні злочини. Від реальної сукупності злочинів слід відрізнити насамперед одиничні складні злочини, що за своєю формою прояву можуть нагадувати реальну сукупність злочинів. Зокрема, мова йде про продовжуваний та триваючий злочини.

Під продовжуваним злочином у науці кримінального права, як уже зазначалося, розуміють злочинне діяння, що посягає на один об'єкт кримінально-правової охорони, складається з декількох тотожних або однорідних злочинних діянь, об'єднаних єдиним умислом.

Це поняття виведено з двох протилежних позицій, що відстоювалися в науці кримінального права. Перша, так звана об'єктивного спрямування, передбачала продовжуваний злочин як різновид реальної сукупності злочинів, де діяння займало визначальну позицію, вони визначали продовжуваний злочин як такий, що спрямований проти одного і того ж блага, а також подібний за формою вчинення[227, с.116; 115, с.263].

Друга позиція– суб'єктивного спрямування, її прихильники надавали перевагу при визначенні продовжуваного злочину суб'єктивним ознакам, а саме вказували на один умисел, або на єдність спрямованості, або на спільність мотиву і мети[192, с.1294].

Вчені-криміналісти радянського періоду, що у своїх дослідженнях торкалися питання продовжуваних злочинів, також відстоювали два протилежні підходи.

Перший полягає у тому, що ці вчені вважали недоцільним проводити розмежування між продовжуваним злочином і іншими суміжними поняттями. Одним з таких вчених був Г.А. Крігер, який досліджував продовжувані злочини щодо розкрадання державного та колективного майна. Він вважав, що немає жодних підстав протиставляти ці поняття, адже продовжуваний злочин складається з окремих діянь, які містять всі ознаки одного і того ж злочину. Продовжуваний злочин може і повинен розглядатись одночасно і як систематичне, неодноразове, повторне, а в окремих випадках вчинене у вигляді промислу діяння. Єдина мета, єдина направленість всіх діянь проти одного і того ж об'єкта й інші ознаки продовжуваного злочину – все це не позбавляє самостійності жодне з діянь, що входять до складу продовжуваного злочину, якщо вони можуть бути відокремлені у часі вчинення... і містять, кожне ізольовано, всі ознаки вчинюваного злочину[75, с.217].

Такий підхід щодо співвідношення продовжуваного злочину і повторності (реальної сукупності) злочинів видається неправильним, адже ці поняття хоча і містять ряд спільних ознак, проте є різними за предметом регулювання. Продовжувані злочини визначають різновид одиничних злочинів, а повторність (реальна сукупність) злочинів – визначає один з проявів множинності злочинів.

Іншу позицію відстоювали науковці, що вказували на необхідність відмежування продовжуваного злочину від суміжних понять, проте конкретних пропозицій щодо вирішення поставлених ними питань не вносили[146, с.140; 236 с.6].

Прихильники такої позиції намагаються встановити певні ознаки, що допомогли б відмежувати продовжуваний злочин від повторності (реальної сукупності) злочинів. Так, П.К. Кривошеїн вважає, що ігнорування проблеми відмежування продовжуваних злочинів від повторності (реальної сукупності) злочинів є неприпустимим і призведе на практиці до самоправства при кваліфікації і виборі міри покарання винному, адже в кінцевому результаті пропонується одиничні злочини кваліфікувати як повторні і навпаки[74, с.32].

М.І. Блум вважає, що продовжуваний злочин виключає наявність повторності злочинів, незалежно від часового розриву в діяннях, використання одних і тих же можливостей з одного і того ж джерела[17, с.63].

Очевидно, тому науковці, які в своїх дослідженнях торкались питання співвідношення продовжуваного злочину і повторності (реальної сукупності) злочинів, намагались визначити ознаку, яка б чітко розмежувала ці поняття.

Так, Т.Є. Караєв вважає, що якщо два і більше злочинів не утворюють повторності як кваліфікуючої ознаки, то кваліфікація всього вчиненого за нормою, що передбачає відповідальність за повторність злочинів, виключається. В таких випадках, залежно від конкретних обставин справи, вчинене слід вважати повторністю злочинів, що не є кваліфікуючою ознакою або продовжуваним злочином. [53, с.78] Така позиція не вирішує питання розмежування цих понять, адже автор не вказує, які саме обставини впливають на визначення повторного злочину, а які на визначення продовжуваного.

Проте жодна з висловлених вище позицій не вирішувала питання про визначення продовжуваного злочину, тому вчені почали пропонувати симбіоз позицій щодо визначення поняття «продовжуваний злочин», ознаками якого є:

- вчинення особою двох або більше діянь;
- вчинені діяння розірвані між собою у часі;
- вчинені діяння тотожні;
- вчинені діяння об'єднані єдиним умислом[9, с.18; 73, с.61].

Таким чином, співставляючи поняття продовжуваного злочину і реальної сукупності злочинів, можна визначити низку нібито спільних ознак. По-перше, це вчинення двох або більше діянь, кожне з яких, за своїм проявом, може містити ознаки окремого злочину. Проте для реальної сукупності злочинів наявність у діяннях окремих ознак самотійного злочину є обов'язковою. Це, на відміну від продовжуваного злочину, де окремі діяння можуть і не містити всіх ознак самотійного злочину, приміром, протиправності та караності, але тільки у сукупності утворюють одиничний злочин. Така ознака хоч і вказує на певну відмінність між продовжуваним злочином і реальною сукупністю

злочинів, зате не може бути визначальною, оскільки не дає чіткого розмежування цих понять. Адже і продовжуваний злочин можуть утворювати діяння, що за певних обставин кваліфікуються як самостійні злочини, і реальну сукупність утворюють діяння, які є самостійними злочинами. Отже за цією ознакою порівнювані поняття частково накладаються одне на одного.

В обох правових феноменах діяння, що їх утворюють, розірвані між собою в часі. Ця ознака вказує на те, що між діяннями, які утворюють дані поняття, існує певний часовий проміжок. Теорія кримінального права і судова практика вказують на те, що часовий проміжок між вчинюваними діяннями повинен бути недовгий. Проте складно назвати, хоча б орієнтовно, якої саме тривалості повинен бути такий розрив у часі між вчинюваними діяннями. Окремі науковці вважають, що розрив у часі між вчинюваними діяннями не може перевищувати строків давності притягнення до кримінальної відповідальності[236, с.6]. Такий підхід є виправданим лише для реальної сукупності злочинів, оскільки злочини, що її утворюють, розірвані між собою в часі. Тому, залежності від терміну часового розриву, окремі злочини можуть втрачати суспільну небезпечність, а відтак вчинене може утворювати одиничний злочин.

Діяння, що утворюють продовжуваний злочин, не є самостійними злочинами, за які особу притягнуть до кримінальної відповідальності. Особливістю продовжуваного злочину є те, що при його вчиненні всі діяння, які повинні його утворювати, оцінюються як один злочин.

Видається недоцільним говорити про визначення строків давності між діяннями, що утворюють продовжуваний злочин, з двох причин. По-перше, оскільки строки давності обчислюються після вчинення злочину, а в цьому випадку злочин буде вважатись вчиненим тоді, коли буде виконано всі задумані діяння. По-друге, діяння, що утворюють продовжуваний злочин, не завжди містять ознаки самостійного злочину, продовжуваний злочин може утворювати і сукупність адміністративних проступків.

Отже, викликає сумнів можливість застосування строків давності притягнення до кримінальної відповідальності щодо діянь, які утворюють продовжуваний злочин. Навіть якщо ці діяння і містять ознаки самостійних злочинів, однак вони є складовою одного злочину, який особа не закінчить, доки не виконає все задумане або її дії не будуть припинені правоохоронними органами. Визначення часових меж між такими діяннями не має принципового значення для кваліфікації, а строки давності між ними визначати не потрібно, якщо всі ці діяння утворюють один продовжуваний злочин.

Отже, строки давності притягнення до кримінальної відповідальності не повинні застосовуватись до продовжуваних злочинів, на відміну від реальної сукупності злочинів, де вчинення наступного злочину після проходження строку давності притягнення до кримінальної відповідальності за попередній виключає можливість її (реальної сукупності злочинів) утворення.

Щодо характеристик діянь, що утворюють продовжуваний злочин, у науці кримінального права немає єдиної позиції. Прихильники однієї позиції стверджують, що продовжуваний злочин утворюють однорідні діяння[17, с.54; 107 с.264; 123, с.94; 54 с.10]. Вони вважають, що продовжуваний злочин не обов'язково повинен вчинятись одним і тим же способом. Достатньо того, щоб виконувались інші ознаки цього злочину, а спосіб та форма повинні відповідати вимогам однорідності.

Така позиція потребує певного уточнення. Зокрема, продовжуваний злочин може бути вчинений різними способами, за умови, що ці способи передбачені в одній і тій же статті Особливої частини КК України. Наприклад, особа вчинила зґвалтування, два рази вступивши в статевий зв'язок з однією потерпілою (потерпілим). Перший раз з використанням фізичної сили для подолання опору, а другий раз погрожуючи застосуванням фізичної розправи. З цього приводу Пленум Верховного Суду дає таке роз'яснення: якщо винний, без значної перерви у часі, діючи з єдиним умислом, вчинив два або більше статевих актів з однією і тією ж потерпілою, то його дії не можуть розглядатись як зґвалтування, вчинене повторно[159]. Проте кваліфікація міняється, якщо

мова йде про способи, передбачені в різних статтях Особливої частини КК України. Наприклад, особа вчинила спочатку статевий акт природним способом, а потім неприродним способом. Такі діяння утворюють сукупність злочинів, і кваліфікація проводиться з посиланням на відповідну частину статті, що вказує на ознаку «повторно», або без такого, якщо в диспозиції статті такої кваліфікуючої ознаки не передбачено.

Прихильники іншої позиції вважають, що діяння, які вчиняються у продовжуваному злочині, повинні бути тотожними[9, с.18; 73, с.22]. Під тотожними злочинами вони розуміють вчинення злочинів, які відповідають ознакам злочину, передбаченого однією і тією ж кримінально-правовою нормою. Правильність такої позиції підтверджується вищенаведеними прикладами.

Наступною ознакою, що відрізняє продовжуваний злочин від реальної сукупності злочинів, є об'єднаність єдиним умислом всіх діянь, котрі утворюють продовжуваний злочин. У науці кримінального права існують принаймні дві позиції щодо розуміння цієї ознаки. Прихильники першої позиції вважають, що ознаку «єдиний умисел» слід трактувати у широкому розумінні цього поняття[74, с.19; 144, с.75; 246, с.25]. Так, П.К. Кривошеїн вважає, що поняття «єдиний умисел» в юридичній літературі, а також в опублікованій судовій практиці використовується не для того, щоб вказати на умисний характер вини або підкреслити її особливості, а з метою розкрити психологічну установку особи на вчинення кількох протиправних актів[74, с.19]. Тому прихильники цієї позиції вважають, що продовжуваний злочин можуть утворювати як умисні, так і необережні злочини.

Вчені, що займають іншу позицію, вважають, що продовжуваний злочин може бути вчинено лише з прямим умислом[17, с.56; 109, с.130; 107, с.264; 136, с.366]. Зокрема, слід погодитися з М.І. Блум, яка вважає, що продовжуваний злочин складається з окремих діянь вчинених за волевиявленням винного, відповідно до здійснення наміченого ним єдиного плану для досягнення єдиного результату. Таким чином, особа усвідомлює, що

вона вчиняє. Декілька послідовних діянь з метою досягнення певного наслідку передбачає, що особа своїми діями посягає на один об'єкт, спричиняє йому певну шкоду і досягає певного суспільно небезпечного результату, бажаючи його досягти шляхом послідовного вчинення однорідних діянь. Тобто особа усвідомлює, що вчинення кожного із діянь є засобом досягнення єдиного кінцевого результату[17, с.58-59].

З цієї ознаки випливає, що умисел при вчиненні продовжуваного злочину повинен охоплювати заподіяння шкоди у повному обсязі, який визначив винний.

Ця позиція суперечить поглядам І. Клівера та П. Кривошеїна. Вони вважають, що продовжуваний злочин можна вчинити і з неконкретизованим умислом[60, с.53; 74, с.34]. Така позиція видається хибною, адже вчинення злочину «до тих пір поки може» не притаманне продовжуваному злочину, це швидше ознака повторності (реальної сукупності) злочинів, адже вчинення продовжуваного злочину, який складається з кількох діянь, характеризується усвідомленням особою кількості діянь, що достатня для виконання задуманого і характеру діянь, що вчиняються. А це свідчить про чітко виражений умисел особи. Вчинення ж декількох злочинних діянь з неконкретизованим умислом повинно кваліфікуватись за правилами реальної сукупності злочинів. Адже, на відміну від продовжуваного злочину, при реальній сукупності умисел конкретизується щодо вчинення кожного окремого діяння, що характеризує це діяння як самостійний злочин. Наприклад, вчинення кишенькових крадіжок повинно кваліфікуватись за правилами сукупності злочинів, адже у винного виникає умисел вчинити кишенькову крадіжку стосовно кожного потерпілого окремо, хоча викрадати гаманці він збирається «до тих пір, поки може».

Отже, для відмежування продовжуваного злочину від реальної сукупності злочинів необхідно встановити, чи був у винного єдиний умисел на спричинення шкоди певного розміру, в іншому випадку діяння утворюють реальну сукупність.

Сукупність злочинів та конкуренція кримінально-правових норм

З'ясування відмінності сукупності злочинів від конкуренції кримінально-правових норм полягає у співставленні ознак, що визначають ці поняття.

Важливим є також питання співвідношення ідеальної сукупності злочинів та конкуренції кримінально-правових норм[9, с.44-47; 103, с.239-241]. Зокрема, Б.А. Курінов вказує на те, що в судовій практиці виникають труднощі при розмежуванні ідеальної сукупності злочинів і конкуренції кримінально-правових норм[110, с.25]. До таких труднощів відносять, перш за все, можливість з'ясувати, скільки злочинів фактично було вчинено. Так. О.О. Дудоров, вважає, що у разі вчинення шахрайства з фінансовими ресурсами шляхом використання сфальсифікованих документів у діях винного вбачається не конкуренція частини і цілого, а різнооб'єктна ідеальна сукупність злочинів, у зв'язку з чим вчинене потрібно кваліфікувати за сукупністю злочинів[40, с.657]. Саме тому необхідно з'ясувати, що слід розуміти під конкуренцією кримінально-правових норм.

Під конкуренцією кримінально-правових норм розуміють зумовлену наявністю у кримінальному законодавстві принаймні двох кримінально-правових норм, спрямованих на врегулювання одного питання, нетипову ситуацію в правозастосуванні, коли при кримінально-правовій оцінці одного суспільно небезпечного діяння на застосування претендують дві (або більше) функціонально пов'язані чинні кримінально-правові норми[125, с.53].

При вирішенні питання співвідношення ідеальної сукупності злочинів і конкуренції кримінально-правових норм необхідно з'ясувати, чи взагалі правильно порівнювати ці поняття. О.К. Марін вважає, що таким чином питання ставити не можна, адже порівнювані поняття не повинні мати непорівнювані ознаки – такі, якими предмет визначається у різних відношеннях. Викликають зауваження декілька моментів наведеного твердження. По-перше, при конкуренції норм мова йде перш за все про кримінально-правові норми, а не про статті (їх частини або пункти), тому і

застосовувати треба було б саме такий термін. По-друге, невдалим видається застосування для позначення злочину терміна «злочинне діяння», оскільки в теорії кримінального права він може означати (та й означає) частину об'єктивної сторони складу злочину поряд зі суспільно небезпечними наслідками та причинним зв'язком між ними. Тому коректнішою видається така постановка проблеми: співвідношення кваліфікації при конкуренції кримінально-правових норм та кваліфікації за сукупністю норм, яка відбувається при кримінально-правовій оцінці сукупності злочинів[125, с.64-65]. Такий підхід видається більш правильним, адже поняття перебувають у єдиному змістовому просторі.

У спеціальній літературі також зустрічається таке поняття як конкуренція складів злочинів[144, с.66-67]. Однак, як вказує В.П. Малков, звернення до поняття конкуренції складів навряд чи правомірне[121, с.61]. В конкуренції можуть знаходитися норми, які підлягають застосуванню, а не складу злочинів, які не застосовуються[11, с.96-102]. Наявність у діях особи складу злочину є підставою кримінальної відповідальності і, відповідно, передумовою застосування кримінально-правової норми. Конкуренція кримінально-правових норм – це явище, що має місце в процесі застосування закону, коли питання про кількість складів злочину, яке утворило вчинене суспільно небезпечне діяння, ще не вирішено.

Стосовно співвідношення ідеальної сукупності злочинів та конкуренції норм у літературі наводиться така основна відмінна ознака: конкуренція кримінально-правових норм має місце в тому випадку, коли одне злочинне діяння кваліфікується як один злочин, хоча охоплюється декількома статтями або частинами статті Особливої частини КК, на відміну від ідеальної сукупності злочинів, при якій одне злочинне діяння передбачене різними статтями або частинами статті Особливої частини КК[125, с.66].

Окремі науковці наголошують, що у випадках конкуренції закону застосування декількох конкуруючих норм неприпустиме[110, с.25; 32, с.17].

Суперечливою є позиція, викладена в одному з підручників із Загальної частини кримінального права України, де на схемі вказано на співвідношення сукупності злочинів і конкуренції норм та зазначається, що подібність їх полягає в тому, що і при сукупності злочинів, і при конкуренції кримінально-правових норм поведінка особи у поєднанні з іншими фактичними обставинами відповідає двом або більше різним юридичним складам злочинів. Відмінність, на думку авторів наведеного підручника, зводиться до того, що при сукупності злочинів поведінка особи в поєднанні з іншими фактичними обставинами лише частково охоплюється кожним з юридичних складів злочинів, тому кваліфікацію необхідно здійснювати, принаймні, за двома юридичними складами; при конкуренції кримінально-правових норм поведінка особи у поєднанні з іншими фактичними обставинами, як правило, повністю охоплюється кожним із юридичних складів злочинів, але кваліфікацію необхідно здійснювати лише за одним із цих складів[99, с.286-287].

Доволі цікавим є визначення співвідношення цих правових явищ, запропоноване С.Ф. Сауляк.

При відмежуванні ідеальної сукупності від конкуренції вона виділяє такі загальні ознаки:

- 1) наявність як при конкуренції, так і при сукупності злочинів одного злочинного діяння;
- 2) наявність в обидвох випадках декількох норм, під ознаки яких підпадає злочинне діяння;
- 3) обов'язкова наявність як в конкуруючих нормах, так і в нормах, які утворюють ідеальну сукупність, спільних ознак.

З відмежувальних ознак С.Ф. Сауляк називає наступні:

- 1) при конкуренції норм наявний лише один злочин, а при сукупності декілька;
- 2) в процесі кваліфікації при конкуренції застосовується одна з конкуруючих норм, а при сукупності застосовується та кількість норм, яка відповідає кількості вчинених злочинів;

3) в конкуруючих нормах, на відміну від норм, які перебувають в ідеальній сукупності, може міститися один склад злочину[172, с.81-83].

Хоча викладені вище позиції щодо співвідношення ідеальної сукупності і конкуренції норм загалом є правильними, проте видається більш доцільним визначити співвідношення між ідеальною сукупністю і видами конкуренції, адже правила подолання конкуренції норм окремих видів є протилежними.

В науці кримінального права є декілька підходів щодо визначення видів конкуренції кримінально-правових норм.

Одним з перших поділяти конкуренцію норм на види запропонував В.М. Кудрявцев, який виділив два основні види конкуренції: загальних і спеціальних норм та частини і цілого[107, с.211].

М.Й. Коржанський відзначає існування трьох видів конкуренції кримінально-правових норм: 1) конкуренція загальної і спеціальної норми; 2) конкуренція безпосередніх об'єктів кримінально-правових норм, до якої, на думку автора, зводиться конкуренція частини і цілого, та 3) конкуренція простих і кваліфікованих складів злочинів[65, с.53-75].

С.А. Тарарухін загалом виділяє чотири види конкуренції кримінально-правових норм: загальної та спеціальної, спеціальних, частини та цілого, частин однієї норми. А саме на підставі співвідносності за обсягом визначаються принципи конкуренції загальної та спеціальної норми, а також двох спеціальних норм і співвідносність за змістом визначає конкуренцію норм як частини та цілого або частин однієї й тієї самої норми[193с.46].

О.К. Марін виділяє конкуренцію загальної та спеціальної норм, частини і цілого, спеціальних норм[125, с.108].

Л.В. Іногамова-Хегай у межах розгляду конкуренції норм при кваліфікації злочину виділяє наступні види цього правового явища: 1) конкуренція загальної та спеціальної норм: а) конкуренція норм про склади одного і того ж злочину залежно від ступеня суспільної небезпечності; б) конкуренція норм про склади самостійних злочинів; в) конкуренція норм Загальної та Особливої частин КК; 2) конкуренція частини та цілого: а)

конкуренція норм за об'єктивними та суб'єктивними ознаками складу злочину;
б) конкуренція норм про закінчену і незакінчену злочинну діяльність та про злочини, вчинені в співучасті. Крім того, автор відзначає можливість існування неодноразового застосування правил конкуренції загальної та спеціальної норм, частини та цілого[47, с.74-161].

С.Ф. Сауляк розглядає види конкуруючих кримінально-правових норм, що виділені за такими підставами: 1) співвідношенням норм за обсягом та змістом; 2) рівнем вирішуваності наявних правових суперечностей; 3) предметом регулювання (характером суспільних відносин) [174, с.10].

Отже, різні підходи приводять до виділення різних видів конкуренції кримінально-правових норм. Тому, не заглиблюючись у системи поділу конкуренції кримінально-правових норм на види для вирішення питання про співвідношення з ідеальною сукупністю злочинів, візьмемо два загальновизнані види: конкуренцію загальної і спеціальної норми та конкуренцію частини і цілого.

Загальним правилом кваліфікації при конкуренції загальної і спеціальної норм є пріоритет спеціальної норми, як такої, що, крім ознак загальної норми містить спеціальні ознаки, які більш точно описують вчинений злочин.

В окремих державах, зокрема Росії Федерації, Білорусії, Азейрбаїджані, Казахстані та інших, правило конкуренції загальної і спеціальної норм передбачено в кримінальному законі в одній із частин статті, що визначає сукупність злочинів. Слід також зазначити, що в більшості країн стаття про сукупність злочинів містить визначення ідеальної сукупності злочинів і правило вирішення конкуренції загальної і спеціальної норми. Така позиція законодавця дає підстави говорити про особливу схожість конкуренції загальної і спеціальної норм та ідеальної сукупності злочинів.

Співвідношення ідеальної сукупності злочинів та конкуренції загальної і спеціальної норм полягає в тому, що при конкуренції загальної і спеціальної ці норми є підпорядковані одна одній. Загальна норма, яка містить основні ознаки злочину, підпорядковує собі спеціальну норму, яка, крім загальних ознак

злочин, у містить особливу ознаку (або кілька ознак), за якою (якими) її і відрізняють від загальної. При ідеальній сукупності норми, що застосовуються, не можуть підпорядковуватись одна одній, вони обидві повинні бути застосовані для забезпечення правильної кваліфікації вчиненого, на відміну від конкуренції норм взагалі, та конкуренції загальної і спеціальної норм зокрема, де застосовується лише одна норма.

Конкуренція частини і цілого полягає у тому, що одна з норм повністю охоплює вчинене, а інші (інша) передбачають лише за частину злочинної поведінки. За загальним правилом, у такій ситуації застосовується норма, що повністю охоплює вчинене.

В.О. Навроцький виділяє ще одне правило кваліфікації при конкуренції частини і цілого – статті, які передбачають лише частину вчиненого посягання, не інкримінуються, якщо існує стаття, яка охоплює все посягання[136, с.430]. Таке правило можна назвати оберненим щодо наведеного загального правила.

Визначаючи співвідношення між ідеальною сукупністю і конкуренцією частини і цілого, слід звернути увагу на два підвиди цієї конкуренції:

- 1) конкуренція статей, які передбачають злочин в цілому та його певну частину (конкуренція цілого і частини);
- 2) конкуренція статей, які передбачають злочин в цілому та всі його частини (конкуренція цілого і частин) [136, с.429; 125, с.133].

Перший підвид утворюють два злочини, одночасне застосування статей про які виключається у зв'язку з поглинанням одного злочину іншим. Таке поглинання повинно базуватись на основі законодавчого передбачення (або логічного визначення) в диспозиції статті, що виступає як «ціле» ознак статті, що є «частина». Відсутність ознак «частини» в диспозиції статті про «ціле» є підставою для кваліфікації вчиненого як сукупності злочинів.

Другий підвид утворюють принаймні три статті, одна з яких є «цілим», а дві інші частинами, що складають це «ціле». Ситуацію, що утворюється внаслідок такої конкуренції, називають передбаченою законом ідеальною сукупністю, або складеним злочином. Особливістю цього підвиду є те, що в

разі скасування статті про «ціле» або неможливості її застосування діяння утворює ідеальну сукупність злочинів.

У судовій практиці трапляються випадки, коли діяння винного утворюють ситуацію конкуренції норм як частини і цілого, а постанови Пленуму Верховного Суду України рекомендують кваліфікувати діяння за сукупністю злочинів. Зокрема, в постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» від 7 лютого 2003р. №2 зазначено, що умисне вбивство тягне відповідальність за п. 10 ч. 2 ст. 115 КК, якщо воно було поєднане зі зґвалтуванням потерпілої особи або насильницьким задоволенням із нею статевої пристрасті неприродним способом, тобто мало місце в процесі вчинення зазначених злочинів чи одразу ж після нього. При цьому злочинні дії кваліфікуються і за ч. 4 ст. 152 чи ч. 3 ст. 153 КК, або ще й за відповідною частиною ст. 15 КК. У вказаному випадку пункт 10 статті 115 КК України чітко передбачає поведінку винного як вбивство, поєднане (тобто вчинене одразу ж) зі зґвалтуванням чи насильницьким задоволенням статевої пристрасті неприродним способом. Тому видається недоцільною рекомендація Пленуму додатково кваліфікувати вчинене за ч. 4 ст. 152 чи ч. 3 ст. 153 КК України за кваліфікуючою ознакою «особливо тяжкі наслідки», адже складно уявити більш тяжкий наслідок ніж смерть особи.

Описаний в п. 10 ст. 115 КК України варіант злочинної поведінки включає в себе вбивство і зґвалтування або насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, тому кваліфікація вбивства, поєданого зі зґвалтуванням або насильницьким задоволенням статевої пристрасті неприродним способом, додаткової кваліфікації за ч. 4 ст. 152 КК України чи ч. 3 ст. 153 КК України не потребує, оскільки вчинене, в такому випадку, піддається подвійній кваліфікації. Запропонований Пленумом Верховного Суду варіант кваліфікації можливий лише за реальної сукупності злочинів – вбивства і зґвалтування.

Складність цього випадку полягає в тому, що законодавець не чітко описав умови застосування норми про вбивство та зґвалтування, вживши термін «поєднане із», який означає одночасне вчинення обох діянь. Законодавець вживає цей термін і в інших нормах, зокрема, передбачаючи відповідальність за незаконне заволодіння транспортним засобом, поєднане з насильством, грабіж, поєднаний з насильством, і т.п. Але в цих випадках мова йде про застосування насильства для підтвердження серйозності намірів, або полегшення вчинення задуманого. Складно уявити, що зґвалтування вчиняється для полегшення вчинення вбивства, або підтвердження серйозності намірів винного, між цими злочинами прослідковується швидше зв'язок навпаки, зґвалтування, поєднане з убивством, в якому злочинна діяльність складається з двох кримінально караних діянь, кожне з яких повинно бути відображене в формулі кваліфікації. Особливістю конструкції норми про умисне вбивство і норми про зґвалтування є те, що вони не можуть вчинятись одночасно, як про це зазначає законодавець, Зґвалтування є закінченим з моменту самого початку статевого акту, тому фактично неможливо в цей момент вчинити вбивство. Пленум Верховного Суду не проводить різниці між випадками вчинення вбивства, поєднаного зі зґвалтуванням, і зґвалтуванням, поєднаним із вбивством, кваліфікація дій абсолютно однакова. Але для чого тоді передбачати в п. 10 ст. 115 КК України, як кваліфікуючу ознаку, вчинення зґвалтування, якщо вона фактично не застосовується, адже вбивство, поєднане зі зґвалтуванням, завжди утворює сукупність злочинів, відповідно до положень Пленуму Верховного Суду України. Так само кваліфікується і зґвалтування, поєднане з убивством, хоча в ст. 152 і ст. 153 не передбачено кваліфікуючої ознаки – позбавлення життя іншої особи.

У випадках вчинення розбою, поєднаного з насильством, насильство як ознака складу злочину охоплює всі випадки його прояву під час розбою, які не створюють більшої суспільної небезпеки, ніж розбій, поєднаний з насильством, і лише у випадку застосування насильства більш суспільно небезпечного, ніж

передбаченого кваліфікуючою ознакою, виникає підстава для кваліфікації вчиненого за сукупністю злочинів.

Таким чином, видається неправильним кваліфікувати діяння як сукупність злочинів у випадку, коли обидва діяння передбачені в диспозиції статті, одне як основний злочин, а інше як кваліфікуюча ознака, яка не є більш суспільно небезпечним діянням, ніж основний злочин.

Отже, умисне вбивство, поєднане зі зґвалтуванням, повинно кваліфікуватись лише за п. 10 ч. 2 ст. 115 КК України, без посилання на ч. 4 ст. 152 чи ч. 3 ст. 153 КК України, адже санкція «основної» статті (ч. 2 ст. 115 КК України) є суворішою, ніж санкції «додаткової» статті (ч. 4 ст. 152 чи ч. 3 ст. 153 КК України). Хоча виникає питання, як встановити, який зі злочинів «основний», а який «підпорядкований». Вирішення цього питання бачиться у виключенні п. 10 ч. 2 ст. 115 КК України. Це спростило б кваліфікацію і усунуло б подвійне інкримінування, бо вчинені діяння фактично утворювали б сукупність злочинів – така думка вже висловлювалась вченими[31, с.7].

Вбивство, поєднане із замахом на зґвалтування, також викликає певні суперечності при кваліфікації. Оскільки в описаному в п. 10 ст. 115 КК України варіанті поведінки йдеться про закінчені злочинні посягання, то замах на зґвалтування мав би кваліфікуватись за сукупністю з вбивством. Однак за такого підходу виникає ситуація, коли замах на злочин, що є частиною складеного злочину, повинен утворювати сукупність злочинів, а закінчене посягання – один складений злочин. Причому можливі два варіанти кваліфікації:

- в першому – закінчене зґвалтування (чи насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом) і замах на вбивство, за таких обставин вчинене повинно кваліфікуватись за сукупністю ст. 15 – п. 10 ч. 2 ст. 115 КК України і відповідною частиною ст. 152 (чи ст. 153) КК України, адже особливо тяжкі наслідки не настали[159];

- в другому – замах на зґвалтування (чи насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом) і закінчене вбивство – ст. 15 – ч. 4

ст. 152 (ч. 3 ст. 153) і п. 10 ч. 2 ст. 115 КК України[159]. Така формула кваліфікації виглядає нелогічною, адже особливо тяжкі наслідки у зв'язку з замахом на зґвалтування (чи насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом) фактично не настали, а вчинене вбивство передбачено окремою статтею. Але і щодо правильності кваліфікації вбивства теж є сумніви, адже в п. 10 ч. 2 ст. 115 КК України передбачено закінчені посягання, у цьому випадку замах на вчинення одного з діянь відображено окремою нормою, тому кваліфікувати умисне вбивство потрібно або за ч. 1 ст. 115 КК України, зокрема, як таке, що вчинено з ревнощів, або за п. 9 ч. 2 ст. 115 КК України, з метою приховати вчинення іншого злочину.

Іншим варіантом поведінки винного може бути вчинення спочатку вбивства, а потім замаху на зґвалтування. В такому випадку вчинене повинно кваліфікуватись за ч. 1 ст. 115 КК України і ч. 3 ст. 15 – відповідна частина ст. 152 (ст. 153) КК України, як замах на непридатний об'єкт.

Положення постанови Пленуму Верховного Суду України вказують, що умисне вбивство з метою задовольнити статеву пристрасть із трупом тягне відповідальність за п. 10 ч. 2 ст. 115 КК. і додаткової кваліфікації за ст. 297 КК України не вимагається[158].

Вчинення вбивства потерпілої особи, а потім здійснення дій статевого характеру повинно кваліфікуватись за ч. 1 ст. 115 і ч. 3 ст. 15 відповідна частина ст. 152 (153) КК України як непридатний замах, адже зґвалтування (чи насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом) передбачає вступ у статеві зносини проти волі особи, посягаючи на її статеву свободу або недоторканність, а оскільки мертва особа не може виражати свою волю та не має статевої свободи та недоторканності, то таке діяння називається некрофілією, а не зґвалтуванням. Проте, враховуючи намір винного, вбивство можна вважати одним із способів подолання опору потерпілої особи.

Отже, визначаючи співвідношення між сукупністю злочинів та конкуренцією кримінально-правових норм, необхідно встановити, чи охоплюється вчинене положеннями однієї кримінально-правової норми і чи не

становлять вчинені діяння більшої суспільної небезпеки, ніж передбачено відповідною нормою. В разі, якщо ці правила порушено, то діяння повинні утворювати сукупність злочинів.

Вищевикладене дає підстави стверджувати, що при відмежуванні ідеальної сукупності від конкуренції «частини» і «цілого» визначальною ознакою є повнота опису в диспозиції конкретної статті вчиненого діяння. Ця ознака подібна до тієї, що розмежовує складений злочин і ідеальну сукупність. Таким чином, видається, що при розмежуванні ідеальної сукупності злочинів і складеного злочину застосовується правило конкуренції «частини» і «цілого», а саме, якщо загальне правило діє, то вчинене утворює складений злочин, у разі неможливості застосування цього правила діяння кваліфікується як ідеальна сукупність злочинів.

Оскільки правила кваліфікації ідеальної сукупності злочинів стосуються також суміжних правових явищ і часто використовуються одні й ті ж правила для розмежування відповідних суміжних понять, видається доцільним провести узагальнення цих правил і створення алгоритму розмежування ідеальної сукупності злочинів від суміжних явищ (див. схему, додаток В).

Сукупність злочинів та інші прояви множинності

Сукупність злочинів як вид множинності слід відрізнити від інших видів множинності злочинів, зокрема, від рецидиву злочинів та повторності злочинів². Зважаючи на поділ сукупності злочинів на ідеальну та реальну, більш доцільним буде встановити відмінності між кожним з видів сукупності злочинів і відповідним проявом множинності злочинів.

Відмежування реальної сукупності злочинів від суміжних посягань тільки на перший погляд видається таким, що не викликає складнощів. У теорії кримінального права є багато понять, що вказують на випадки вчинення

² Повторність у цьому випадку розуміється як вид множинності, який також включає сукупність злочинів та рецидив

однією особою двох або більше злочинів, чи вчинення декількох діянь, або настання наслідків, які утворюють один злочин.

Науці кримінального права відомі випадки, коли реальна сукупність злочинів, повторність та рецидив науковці об'єднували в одне поняття «повторність», яку потім ділили на повторність, реальну сукупність та рецидив[232, с.10; 69, с.8]. Цей факт свідчить про наявність низки спільних ознак у всіх трьох поняттях, що об'єднувались науковцями в одне.

Не дивлячись на те, що реальна сукупність, повторність злочинів та рецидив злочинів об'єднували в одне поняття, їх слід розрізняти, перш за все у зв'язку з тим, що кожне з них тягне за собою різні правові наслідки для винного[238, с.93]. Так, у випадку реальної сукупності злочинів діяння особи кваліфікують як кожен окремий злочин, за який особа притягується до кримінальної відповідальності. Вчинення злочину повторно, як правило, кваліфікується за однією частиною статті КК, що передбачає таку кваліфікуючу ознаку, і покарання винному призначається одночасно за всі вчинені злочини у межах санкції відповідної частини статті (згідно з роз'ясненнями Пленуму Верховного Суду України). Рецидив злочинів може змінити кваліфікацію вчиненого, якщо у відповідній частині статті КК передбачено кваліфікуючу ознаку, котра вказує на наявність судимості в особи, яка вчинила злочин, а за відсутності такої кваліфікуючої ознаки виступає як обставина, що обтяжує покарання.

Саме тому для правильного застосування цих проявів множинності злочинів слід чітко визначити ці поняття і провести їх розмежування.

Однією з проблем є відмежування реальної сукупності злочинів від повторності злочинів. Це питання частково вирішив законодавець, коли у ст. 32 КК України визначив, що повторністю злочинів слід вважати вчинення особою двох або більше злочинів, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК. Незважаючи на законодавче визначення повторності злочинів, вона містить ряд ознак, що є притаманними і

реальній сукупності злочинів, тому порівняння доцільно почати з визначення ознак повторності.

В теорії кримінального права виділяють такі ознаки поняття повторності злочинів:

- повторність утворюють два і більше злочинів;
- злочини, що утворюють повторність, є тотожними (передбачені тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК України) або однорідними (передбачені різними статтями КК України, якщо в Особливій частині КК України міститься на це безпосередня вказівка);
- ці злочини розірвані в часі;
- особу не було засуджено.

Співставивши ознаки повторності злочинів з ознаками реальної сукупності злочинів, можна зробити висновок, що спільними ознаками для цих двох понять є вчинення особою двох або більше злочинів та те, що особу не було засуджено за вчинені злочини.

Щодо ознаки, яка характеризує злочини, котрі утворюють повторність або реальну сукупність, то запропонований в науці варіант поділу злочинів на тотожні, однорідні і різнорідні не вирішує питання про розмежування цих понять³. Зокрема, у визначенні повторності злочинів науковці дотримуються єдиного підходу, тобто повторність можуть утворювати тотожні та однорідні злочини. Щодо реальної сукупності, то в науці передбачено декілька підходів: перший передбачає, що реальну сукупність утворюють тільки різнорідні злочини[154, с.618; 189, с.15; 246, с.54], другий називає реальною сукупністю випадки, коли вчинено різнорідні або однорідні злочини[33, с.5-6; 144, с.62-67], третій, крім різнорідних і однорідних злочинів, вказує на можливість утворення реальної сукупності і тотожними злочинами[123, с.116], що взагалі унеможлиблює за цими ознаками відмежування реальної сукупності від повторності злочинів. У науці неодноразово наводились аргументи проти використання цих понять для визначення реальної сукупності[123, с.36]. Проте

³ Про це йшлося в розділі 1 цієї роботи

інші варіанти визначення злочинів, запропоновані науковцями[107, с.224; 124, с.42-45], що утворюють реальну сукупність і повторність злочинів, також недосконало вирішують питання розмежування реальної сукупності і повторності за характеристикою злочинів, що їх утворюють.

Саме поняття повторності злочинів частково накладається на поняття сукупності злочинів, це видно з положень статей 32 та 33 КК України. В ч. 1 ст. 32 КК України повторністю злочинів визнається вчинення двох або більше злочинів, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК України. В ч. 3 ст. 32 КК України зазначено особливі випадки утворення повторності злочинів, вчинення двох або більше злочинів, передбачених різними статтями КК України, якщо в Особливій частині КК України міститься на це безпосередня вказівка. Таким чином, повторність злочинів утворюють два або більше злочини, що передбачені тією самою статтею або частиною статті, а в окремих, спеціально передбачених випадках – різними статтями Особливої частини КК України.

В ч. 1 ст. 33 КК України під сукупністю злочинів розуміється вчинення особою двох або більше злочинів, передбачених різними статтями або різними частинами однієї статті Особливої частини КК України.

Отже, якщо співставити положення цих двох статей, то в них обох йдеться про два або більше злочинів, які передбачені різними статтями.

Але різні злочини, що утворюють повторність, мають певне обмеження, вони передбачені в кримінальному законі як однорідні злочини, натомість реальна сукупність не вимагає такого обмеження для злочинів, що її утворюють. Тому і повторність злочинів, і реальну сукупність злочинів можуть утворювати однорідні злочини.

Таким чином, повторність однорідних злочинів є складовою реальної сукупності злочинів, тобто повинна кваліфікуватись за тими ж правилами, що і злочини, вчинені в реальній сукупності.

Що стосується тотожних злочинів, то законодавець не дає визначення такого поняття. Однак у науці кримінального права під тотожними злочинами розуміють злочини, передбачені однією і тією ж статтею (частиною статті).

Повторність тотожних злочинів, відповідно до запропонованого законодавцем визначення, можуть утворювати лише випадки вчинення особою злочину, передбаченого однією і тією ж статтею, або однією і тією ж частиною статті. Така позиція законодавця не завжди відповідає практиці застосування норми. Наприклад, особа вчинила злочин, передбачений ч. 1 ст. 204 КК України, а через певний час вчинила діяння, передбачене ч. 2 ст. 204 КК України. Відповідно до положень ст. 32 КК України такі діяння не утворюють повторності злочинів, адже вони передбачені різними частинами однієї статті, проте відповідають положенням ст. 33 КК України, тобто утворюють сукупність злочинів. У ч. 3 ст. 204 КК України міститься ознака «повторне вчинення діянь, передбачених частиною першою або другою», оскільки сполучник «або» виключає можливість одночасного застосування обох частин ст. 204 КК України, що відповідає положенням ст. 32 КК України, то повторними можуть бути тільки два і більше злочинів, передбачених частиною першою, або два і більше злочинів, передбачених частиною другою статті 204 КК України.

Таким чином, кваліфікуюча ознака «вчинено повторно» це передбачений законодавцем варіант поведінки: вчинення особою такого ж діяння, яке було вчинено нею раніше, або іншого діяння, що обумовлено в законі, і саме це поняття, на нашу думку повинно роз'яснюватись у ст. 32 КК.

Визначений законодавцем варіант злочинної поведінки покликаний не тільки прогнозувати можливість утворення повторності злочинів, а найперше правильно оцінити суспільну небезпечність діянь.

Вищевикладене дає підстави вважати, що реальну сукупність злочинів можуть утворювати різнорідні, однорідні і навіть тотожні злочини. Отже, реальну сукупність утворюють будь-які злочини, між якими є розрив у часі, а повторність злочинів слід розглядати як частину реальної сукупності злочинів.

Відмінність ідеальної сукупності злочинів від повторності злочинів як виду множинності, перш за все, полягає у тому, що між ними є мало спільних ознак, тому особливих труднощів у розмежуванні цих понять немає.

Серед ознак, що є спільними для повторності та ідеальної сукупності злочинів можна виділити такі:

- повторність утворюють два і більше злочинів;
- особу не було засуджено.

Проте, ці ознаки не характеризують особливостей ідеальної сукупності злочинів, які відрізняють її від інших проявів множинності. Такою особливою ознакою ідеальної сукупності злочинів є кількість діянь.

Оскільки ідеальна сукупність злочинів вчинюється одним діянням, то, логічно, утворюється ще одна ознака, котра відмежовує її від повторності злочинів, а саме час вчинення злочинів.

Повторність злочинів утворюють два і більше злочинів, що розірвані між собою у часі, ідеальна сукупність, утворена одним діянням, фактично не може бути розірвана у часі.

Таким чином, різний час вчинення злочину, різна кількість діянь є достатніми ознаками для того, щоб розмежувати ці два поняття між собою.

Наступним видом множинності злочинів, що слід відмежувати від сукупності злочинів, є рецидив злочинів.

Під рецидивом у КК України, відповідно до ст. 34, слід розуміти вчинення нового умисного злочину особою, яка має судимість за умисний злочин. З цього визначення можна виділити такі ознаки рецидиву злочинів: вчинення двох або більше злочинів; особою, яка має судимість хоча б за один злочин; злочини вчинено з умисною формою вини.

Виходячи з положень, наведених у визначеннях сукупності злочинів та рецидиву злочинів, відмінність між ними полягає у тому, що сукупність утворюють злочини, вчинені як з умисною формою вини, так і з необережності, та відсутність судимості в особи за вчинені нею злочини, у

випадку сукупності злочинів. Ці ознаки є достатньо конкретними і очевидними, тому, на нашу думку, не потребують детального аналізу.

Висновки до третього розділу.

1. При розмежуванні одиничних злочинів і сукупності злочинів найскладнішими питаннями є розмежування ідеальної сукупності злочинів і складеного злочину та реальної сукупності злочинів і продовжуваного злочину.

2. Розмежовуючи ідеальну сукупність злочинів і складений злочин, слід звернути увагу на те, що складений злочин містить ознаки, описані в диспозиції однієї статті КК України, а ідеальна сукупність злочинів утворюється внаслідок неможливості охоплення всіх ознак вчиненого діяння однією статтею КК України.

3. При відмежуванні продовжуваного злочину від реальної сукупності злочинів необхідно встановити, чи був у винного єдиний умисел на спричинення шкоди певного розміру, в іншому випадку діяння утворюють реальну сукупність.

3. При розмежуванні сукупності злочинів та конкуренції кримінально-правових норм використовуються одні й ті ж правила. Тому, провівши їх узагальнення, вдалося створити алгоритм розмежування сукупності злочинів і суміжних правових явищ (див. схему, додаток В).

4. Відмежування сукупності злочинів від інших проявів множинності загалом також не становить великих труднощів, що, в свою чергу, не виключає складнощів кваліфікації сукупності злочинів. Отож, для правильної кваліфікації сукупності злочинів розмежування її з суміжними поняттями є недостатнім. А оскільки при кваліфікації ідеальної чи реальної сукупності злочинів завжди виникає необхідність розмежовувати ці явища і суміжні поняття, то власне особливість такої кваліфікації втрачається.

5. Тому видається більш доцільним говорити не про кваліфікацію ідеальної чи реальної сукупності злочинів, а, виходячи з результатів кримінально-правової оцінки кожного зі злочинів, які утворюють сукупність: передбачені однією і тією ж частиною статті (статтею) Особливої частини КК; передбачені в різних частинах однієї статті Особливої частини КК; передбачені в різних статтях Особливої частини КК.

РОЗДІЛ 4

ПРАВИЛА КВАЛІФІКАЦІЇ СУКУПНОСТІ ЗЛОЧИНІВ

4.1. Кваліфікація злочинів, передбачених однією і тією ж частиною статті (статтею) КК України

Уже з назви даного підрозділу зрозуміло, що в ньому зосереджено увагу на розкритті питань, які стосуються випадків кримінально-правової оцінки вчинення особою двох і більше злочинів у випадку, коли кожен з них кваліфікується за однією і тією ж частиною статті або ж статтею, якщо вона не поділяється на частини.

Такі злочини, як уже зазначалося, у науці кримінального права називають тотожними. Проте, оскільки про поняття та ознаки цих злочинів йшлося у попередніх розділах дослідження, то у цьому підрозділі розглянемо лише особливості, правила їхньої кваліфікації.

Переходячи до викладу таких правил, слід насамперед зазначити, що два або більше злочинів можуть бути кваліфіковані за однією і тією ж частиною статті лише у випадку, якщо вони розірвані у часі, адже ідеальна сукупність злочинів при цьому, неможлива. Така позиція є загально прийнятою у науці кримінального права [136, с.342-345; 108, с.225].

Слід зазначити, що КК України містить цілу низку статей, у яких не передбачено кваліфікуючої ознаки вчинення злочину повторно. Проте, як ми вже зазначали, що у відповідних частинах таких статей можуть закріплюватися склади злочинів, сконструйовані по-різному: а) як прості; б) як складні (з альтернативними діяннями, з декількома наслідками тощо). На нашу думку, вид складу злочину, що передбачений у відповідній частині статті (статті) КК (простий чи складний), значення для кваліфікації сукупності злочинів не має. Важливо, щоб кожен злочин був самостійним і відповідальність за його

вчинення в кінцевому результаті була передбачена у тій чи іншій частині статті КК.

Саме у такому випадку виникає питання, як кваліфікувати два діяння, що розірвані між собою у часі, проте зберігають кримінально-правові наслідки і кожне з них містить ознаки складу злочину, передбаченого в одній і тій же частині статті (статті) КК.

Судово-слідча практика йде шляхом відображення у формулі кваліфікації таких випадків лише одного посилання на відповідну частину статті Особливої частини КК. Наприклад, Черняхівським районним судом Житомирської області було засуджено Т. за ч. 1 ст. 286 КК України за те, що 17 грудня 2008 року Т., рухаючись з м. Малина в напрямку до смт Черняхів Житомирської області на власному автомобілі марки «Шевролет», не вибрав небезпечної швидкості, не врахував дорожніх умов, не впорався з керуванням автомобіля, виїхав на смугу зустрічного руху та вчинив зіткнення з автомобілем «Черрі», який у цей час рухався йому назустріч.

У результаті зіткнення пасажир автомобіля «Шевролет» Б. отримала тілесні ушкодження у вигляді закритого перелому обох кісток лівої гомілки та закритого перелому правої променевої кістки в типовому місці з переломом шиловидного відростка ліктьової кістки, котрі належать до категорії тілесних ушкоджень середнього ступеня тяжкості як такі, що не є небезпечними для життя, але призвели до довготривалого розладу здоров'я.

Пасажир вищевказаного автомобіля Я. отримала тілесні ушкодження у вигляді тупої поєднаної травми тіла забійної рани на нижній губі, забійної рани правої гомілки та закритого перелому правої малогомілкової кістки, котрі належать до категорії тілесних ушкоджень середнього ступеня тяжкості як такі, що не є небезпечними для життя, але призвели до довготривалого розладу здоров'я[88].

Такої ж позиції дотримується Пленум Верховного Суду України, який у п. 6 постанови «Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації

транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті» від 23 грудня 2005 року зазначив, що порушення особою правил безпеки дорожнього руху чи експлуатації транспорту, яке спричинило наслідки, передбачені різними частинами ст. 286 КК, слід кваліфікувати як один злочин за тією її частиною, яка передбачає більш тяжкі наслідки. При цьому у вироку необхідно зазначити всі кваліфікуючі ознаки. Як бачимо з положень постанови Пленуму, питання про те, що різним особам було спричинено різні наслідки, передбачені у різних частинах ст. 286 КК, вирішено кваліфікувати не як сукупність злочинів, а як один злочин, а питання у випадку заподіяння однакової шкоди, передбаченої відповідною частиною ст. 286 КК, навіть не піднімається, отже, вирішення його для Пленуму Верховного Суду України є очевидним (один злочин).

Проте така кваліфікація, на нашу думку, є необґрунтованою. Винний заподіяв шкоду двом потерпілим, і незважаючи на те, що ця шкода є однаковою, його діяння утворює сукупність злочинів. Підтвердженням такої позиції є те, що у самій диспозиції ч. 1 ст. 286 КК України мова йде про встановлення відповідальності за заподіяння вказаної там шкоди одній особі-потерпілому. Отже, закон безпосередньо вказує, що охороняє інтереси кожного потерпілого окремо, відповідно і покарання винний повинен нести за заподіяння шкоди кожному з потерпілих окремо, а це означає, що і кваліфікувати фактичне заподіяння шкоди кожному з потерпілих потрібно як самостійний злочин.

Очевидно, що у такому випадку порушуються: право на те, що потерпілий має знати, яка відповідальність застосована до особи, котра вчинила злочин проти нього особисто; принцип індивідуалізації та повноти кримінально-правової кваліфікації[136, с.343], принцип точності кримінально-правової кваліфікації тощо.

Відтак, на наше переконання, в таких випадках кожен злочин повинен отримувати самостійну кримінально-правову оцінку і це повинно

відобразитись у формулі кримінально-правової кваліфікації, наприклад: десять тілесних ушкоджень – десять разів ч. 1 ст. 121 КК.

Тому у вищенаведеному прикладі судово-слідчої практики правильною, на нашу думку, була б наступна кваліфікація – ч. 1 ст. 286 та ч. 1 ст. 286 КК України. Щоправда, така кваліфікація ставить під сумнів правильність твердження про те, що злочини, передбачені однією і тією ж частиною статті (статтею), не можуть утворювати ідеальної сукупності злочинів.

За такими ж правилами, на наше переконання, повинні вирішуватись випадки вчинення декількох злочинів, кожен з яких містить ознаки одного і того ж кваліфікованого складу злочину – тобто кожен зі злочинів повинен отримувати самостійну кримінально-правову оцінку. До речі, в судовій практиці трапляються випадки саме такого підходу до кримінально-правової оцінки подібних ситуацій. Наприклад, вироком Сарненського районного суду Рівенської області П. засуджено за ч. 3 ст. 185 та ч. 3 ст. 185 КК України за те, що 29 грудня 2004 року через металеве вікно він проник у гараж М., звідки викрав електрозварювальний апарат (вартістю 900 грн.), електрокорморізку (вартістю 300 грн.), заподіявши потерпілому шкоди на загальну суму 1280 грн., а на початку квітня 2005 року шляхом зриву навісного замка П. проник у приміщення пилорами, яка розташована на території СГПП «Нове життя», звідки викрав деревообробний станок (вартістю 1300 грн.) та 15 м кабелю до нього, всього на загальну суму 1435 грн.

Разом з тим, така правильна, на нашу думку, кваліфікація не отримала підтримки в апеляційній інстанції. У касаційному поданні заступника прокурора Рівенської області було порушено питання про зміну вироку щодо П. у зв'язку з неправильним застосуванням кримінального законодавства, яке виявилось, на думку прокурора, у призначенні йому покарання за сукупністю тотожних злочинів. Заслухавши доповідача, міркування прокурора про обґрунтованість подання, перевіривши матеріали справи та обговоривши доводи касаційного подання, колегія суддів дійшла висновку, що це подання підлягає задоволенню на таких підставах. Згідно з вироком, П. визнано винним

у вчиненні двох крадіжок чужого майна, поєднаних з проникненням у гараж та приміщення пилорами, тобто крадіжок, відповідальність за які передбачена ч. 3 ст. 185 КК. Оскільки у цьому випадку суд дійшов обґрунтованого висновку про вчинення П. повторних тотожних злочинів, його злочинні дії мали бути, на переконання колегії, кваліфіковані за ч. 3 ст. 185 КК за обидві крадіжки, а не за кожен окремо, бо вони підпадають під дію того самого кримінального законодавства. Тому призначене засудженому покарання судом першої інстанції за сукупністю злочинів є, на думку суддів апеляційного суду, неправильним, у зв'язку з цим вирок у цій частині ним замінено, а рішення про призначення П. покарання за сукупністю злочинів – виключено з вироку[191, с.76-77].

Таку ж позицію займають В.І. Тютюгін і І.О. Зінченко та інші науковці. Зокрема, вони вважають, що вчинення особою двох або більше злочинів, передбачених однією і тією ж частиною статті (статтею), повинно кваліфікуватись лише за однією частиною статті (статтею) КК, де враховано ознаку «повторність»[46, с.145; 230 с.5].

Навряд чи можна погодитися з цими науковцями та вважати позицію Апеляційного суду Рівненської області в цьому випадку обґрунтованою. Правильнішою видається позиція все-таки Сарненського районного суду. Очевидно, що ця позиція більше відповідає таким принципам кримінально-правової кваліфікації, як принцип точності і повноти кримінально-правової кваліфікації.

Більше того, змоделюємо ситуацію: особа вчиняє крадіжку з проникненням у житло, а потім грабіж з проникненням у житло. Виходячи з вимог ст. 70 КК, «якщо хоча б один із злочинів є умисним тяжким або особливо тяжким, суд може призначити покарання у межах максимального строку, встановленого для даного виду покарання у Загальній частині КК». Санкція ч. 3 ст. 185 КК передбачає можливість застосування як найбільш суворого покарання позбавлення волі на строк до шести років, ч. 3 ст. 186 КК до восьми років. Відтак за сукупністю як максимальне покарання може бути

застосоване позбавлення волі на строк чотирнадцять років. Адже на наявність сукупності злочинів у такому випадку чітко вказує і Пленум Верховного Суду України в абз. 4 п. 23 постанови № 12 від 25 грудня 1992 р. «Про судову практику у справах про корисливі злочини проти власності», зазначаючи, що у «разі вчинення декількох посягань на приватну власність різними способами перший злочин (при відсутності інших кваліфікуючих ознак) належить кваліфікувати за ч. 1 відповідної статті, а інші, як вчинені повторно, за частинами другими відповідних статей КК». Очевидно, що і покарання в такому випадку повинно призначатись за правилами ст. 70 КК.

В той же час, якщо керуватись положеннями, якими обґрунтовував своє рішення Апеляційний суд Рівненської області, то за два грабежі з проникненням у житло не може бути призначено більш суворе покарання, аніж позбавлення волі на строк вісім років. Виходить абсурдна ситуація – за два кваліфіковані за ознакою «проникнення в житло» грабежі може бути застосовано менш суворе (майже вдвічі) покарання, ніж за вчинені за таких же обставин спочатку крадіжку, а потім грабіж.

Більше того, у вказаній вище постанові в абз. 3 п. 23 зазначається:

а) «у випадку вчинення винною особою декількох злочинів передбачених однією із вказаних статей...» – тобто Пленум Верховного Суду чітко зазначає, що може мати місце вчинення декількох самостійних злочинів, передбачених однією статтею;

б) «її дії при відсутності кваліфікуючих ознак належить кваліфікувати за частиною другою» – тобто вказівки, як кваліфікувати дії за наявності таких ознак, Пленум Верховного Суду України не дає. Більше того, чітко вказує, що це положення поширюється лише на випадки «за відсутності кваліфікуючих ознак»;

в) «додатково кваліфікувати перший злочин ще і за частиною першою даної статті не потрібно» – виникає питання про узгодження цього положення з положенням, наприклад, постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої

недоторканності особи», викладеним в абз. 3 п. 6: «відповідно до вимог ст. 33 КК, при вчиненні двох або більше зґвалтувань чи насильницьких задовольень статевої пристрасті неприродним способом, відповідальність за які передбачено різними частинами ст. 152 або ст. 153 цього Кодексу, дії винної особи належить кваліфікувати за сукупністю вчинених злочинів. Це правило застосовується і тоді, коли перший злочин було вчинено без обтяжуючих обставин, а другий кваліфікується за ч. 2 ст. 152 або ч. 2 ст. 153 КК лише за ознакою його повторності».

Отже, Пленум Верховного Суду України рекомендацій кваліфікувати декілька злочинів, які містять ознаки одного і того ж кваліфіковано складу один раз, не дає, і навпаки, жодних заборон такої кваліфікації не встановлює.

Вчинення декількох злочинів, перший з яких містить ознаки злочину, передбаченого тією ж частиною статті КК, що встановлює відповідальність за такий же злочин, вчинений повторно, а другий – кваліфікується за тією ж частиною за ознакою повторності чи іншою ознакою, повинно кваліфікуватися за однією і тією ж частиною статті.

Щоправда, судово-слідча практика дотримується іншої позиції. Суди кваліфікують такі випадки як вчинення особою одного злочину. Наприклад, Тульчинський районний суд Вінницької області засудив А. і П. за ч. 2 ст. 185 КК України за те, що 21 серпня 2008 року вони, за пропозицією А., вступили в попередню змову на крадіжку чужого майна. З цією метою вони зайшли на подвір'я, яке належить Ф., звідки викрали алюмінієвий човен вартістю 1000 грн.

Продовжуючи злочинну діяльність, 22 серпня 2009 року вони ж за попередньою змовою між собою з метою крадіжки чужого майна зайшли на подвір'я домогосподарства, яке належить Ф., звідки викрали 2 коробки трансмісії від автомобіля «Опель» вартістю 550 грн. кожна, а всього викрали майна на суму 1100 грн., заподіявши Ф. матеріальні збитки на цю суму[97].

На нашу думку, діяння А. і П. слід кваліфікувати за правилами сукупності злочинів, адже кожен з них вчинив по два самостійні злочини, хоч і передбачені однією і тією ж частиною статті.

Щоправда, у науці кримінального права є і інша позиція. Зокрема, А. Зелінським запропоновано правило, відповідно до якого: якщо норма передбачає діяльність, то її повністю достатньо для кваліфікації декількох тотожних злочинів[45, с.13]. Проте така позиція суперечить наведеному прикладу і, крім того, створює швидше виняток з правила, аніж правило, крім того, суперечить поняттю продовжуваного злочину і може призвести до неправильної кваліфікації, коли два окремі злочини пропонується кваліфікувати як один продовжуваний.

Відповідно до принципу сукупності відповідальності[229, с.14], незважаючи на те, що злочини є вчинені повторно, кожен з них потребує самостійного визначення у формулі кваліфікації вчиненого.

Тому правильною, на нашу думку, є наступна кваліфікація вчиненого. Дії А. слід кваліфікувати за ч. 2 ст. 185 та ч. 2 ст. 185 КК України, дії П. слід кваліфікувати також за ч. 2 ст. 185 та ч. 2 ст. 185 КК України.

Особливість такої кваліфікації полягає у тому, що у цих випадках діяння одразу кваліфікують за частиною другою за ознакою «за попередньою змовою групою осіб». Другий злочин, хоча і вчинений повторно, також слід кваліфікувати за частиною другою цієї ж статті, адже саме у цій частині передбачено обидві кваліфікуючі ознаки («вчинено повторно», «за попередньою змовою групою осіб»). У цих випадках немає значення, у якій послідовності було вчинено злочини: якщо всі вони передбачені однією і тією ж частиною статті (статтею), то у формулі кваліфікації відображається одна і та ж частина статті (стаття) стільки разів, скільки фактично було вчинено злочинів. Власне така кваліфікація показує, скільки насправді злочинів було вчинено і як кожен з них було оцінено судом. Вчинення декількох злочинів, кожен з яких містить ознаки одного і того ж кваліфікованого складу злочину, передбаченого у частині статті КК, яка встановлює більш сувору

відповідальність ніж, лише у випадку кваліфікації цього злочину за ознакою вчинення його повторно, також потрібно кваліфікувати як сукупність злочинів, передбачених однією і тією ж частиною статті.

Як і в попередньому випадку, судово-слідча практика не хоче визнавати сукупністю злочинів випадки, коли вчинено два або більше злочинів, що мають кваліфікуючі ознаки одного і того ж кваліфікованого складу злочину, передбаченого у частині статті КК, яка встановлює більш сувору відповідальність, ніж лише у випадку кваліфікації цього злочину за ознакою вчинення його повторно. Прикладом може бути вирок Крюківського районного суд м. Кременчука Полтавської області, яким кожного з обвинувачених було засуджено за ч. 4 ст. 190 КК України за те, що, маючи на меті збагачення і отримання як основного джерела доходу коштів, одержаних злочинним шляхом, вони створили на території м. Кременчука організовану злочинну групу, члени якої попередньо зорганізувалися в стійке об'єднання для вчинення злочинів, маючи певний план дій, з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи.

Злочинна діяльність вказаної групи була направлена на незаконне заволодіння коштами громадян, шляхом вчинення шахрайських дій, під виглядом проведення акцій реклами та розіграшу цінних призів, а саме побутової техніки від різних магазинів м. Кременчука.

Таким чином, В., як організатор і керівник, діючи з корисливих мотивів, організував злочинну групу, до складу якої увійшли М., К., І., Р., О., Ок., П., А., С., та розробив план здійснення злочинів з розподілом ролей між кожним з її учасників.

Так, згідно з розробленим планом, група осіб в кількості 4-6 осіб у буденні дні поблизу магазину «Сударь», що на вул. Першотравневій у м. Кременчуці, вчиняли шахрайські дії під виглядом розіграшу цінних призів наступним чином: вранці група збиралася у попередньо вказаних В. місцях; ведуча гри, як правило, молода особа, доволі комунікабельна, старша у вказаній групі, отримувала від В. гроші, також отримувала завчасно

виготовлені, відповідно до злочинного плану, ксерокопії документів про реєстрацію певних підприємств з надання послуг населенню та проведення азартних ігор; вказані документи використовувалися з метою введення в оману громадян, які не орієнтуються в чинному законодавстві на належному рівні, та надавали легального вигляду злочинній діяльності групи[86].

Судом встановлено і доведено 35 окремих випадків учинення шахрайських діянь, що відповідно утворюють 35 самостійних складів злочинів. Незважаючи на те що злочини були вчинені повторно, і їх було вчинено декілька, суд, враховуючи ознаку «повторність», кваліфікував діяння за ч. 4 ст. 190 КК України за більш тяжчою ознакою «організованою групою», проте передбачив у формулі кваліфікації ч. 4 ст. 190 КК України лише один раз для кожного з членів організованої групи, незалежно від того, хто з них скільки разів вчиняв шахрайство.

Особливістю цього випадку є те, що кожен зі злочинів, які вчинені повторно, містить більш тяжчу кваліфікуючу ознаку «організована група», тому перший же злочин слід кваліфікувати за ч. 4 ст. 190 КК України, всі наступні злочини, хоч і вчинені повторно, не впливають на формулу кваліфікації. Більше того, з проведеної кваліфікації взагалі не видно, що особа вчинила декілька злочинів повторно, видається, що особа вчинила взагалі один злочин, отже, і покарання їй буде призначатись як за вчинення одного злочину. Такий підхід видається неправильним, саме тому у вказаному вище вирокі, на нашу думку, слід кваліфікувати ч. 4 ст. 190 КК України кожному з членів організованої групи стільки разів, скільки разів він брав участь у вчиненні шахрайських дій, а організатору стільки разів, про вчинення скількох він знав.

Наведені приклади демонструють єдність позиції щодо кваліфікації кожного окремого злочину самостійно, за певних характерних їм обставин. Ці обставини можна поділити на два види залежно від того, передбачена у відповідній частині статті КК України кваліфікуюча ознака «вчинення злочину повторно», чи ні.

Отже, варіантів, коли за вчинені особою злочини відповідальність передбачена в одній і тій же частині статті (статті) КК України, є декілька:

1) у випадках, якщо в статті, яка встановлює відповідальність за вчинення цих злочинів, відсутня кваліфікуюча ознака «вчинення злочину повторно»:

а) вчинення декількох злочинів, кожен з яких містить лише ознаки одного і того ж основного складу злочину (тяжке тілесне ушкодження без кваліфікуючих ознак, спричинене у різний час різним потерпілим);

б) вчинення декількох злочинів, кожен з яких містить ознаки одного і того ж кваліфікованого складу злочину (два хуліганства, вчинені групою осіб, чи два такі ж злочини, вчинені із застосуванням вогнепальної або холодної зброї);

2) у випадках, якщо в статті, яка встановлює відповідальність за вчинення цих злочинів, наявна кваліфікуюча ознака «вчинення злочину повторно»:

а) вчинення декількох злочинів, перший з яких містить ознаки злочину, передбаченого тією ж частиною статті КК, що встановлює відповідальність за такий же злочин, вчинений повторно, а другий кваліфікується за тією ж частиною за ознакою повторності чи іншою ознакою (крадіжка, вчинена за попередньою змовою групою осіб, та повторна крадіжка (незалежно від того, вчинена самостійно чи за попередньою змовою групою осіб));

б) вчинення декількох злочинів, кожен з яких містить ознаки одного і того ж кваліфікованого складу злочину, передбаченого у частині статті КК, яка встановлює більш сувору відповідальність, ніж лише у випадку кваліфікації цього злочину за ознакою вчинення його повторно (два грабежі з проникненням у житло або у великих чи особливо великих розмірах);

Тому два або більше злочинів, що вчинені однією особою та передбачені однією і тією ж частиною статті, повинні кваліфікуватись як сукупність злочинів, тобто кожен злочин відображається у формулі кваліфікації окремим

буквеним і цифровим позначенням, а у вироку за кожен із цих злочинів суд призначає окреме покарання.

Таким чином, кваліфікація злочинів, передбачених однією і тією ж частиною статті (статтею) КК України, повинна проводитись відповідно до таких правил кваліфікації:

- два і більше злочинів, що передбачені однією і тією ж частиною статті (статтею) КК, підлягають кожен самостійній кваліфікації;

- два і більше злочинів (або діяння), що передбачені однією і тією ж частиною статті (статтею), які об'єднані єдиною метою, вчинюються в(з) одному і тому ж місці, заподіюють шкоду одному і тому ж потерпілому, підлягають кваліфікації за однією частиною статті (статтею) КК.

4.2 Кваліфікація злочинів, передбачених різними частинами однієї статті

Кваліфікація злочинів, передбачених різними частинами однієї статті, породжує питання: чи утворюють такі випадки сукупність злочинів?

Судова практика, на жаль не дотримується єдиної позиції щодо вирішення цього питання. Незважаючи на те що суди першої інстанції доволі часто пропонують кваліфікувати два і більше злочинів, що передбачені різними частинами однієї статті, як реальну сукупність злочинів (тобто кожен злочин самостійно), суди наглядової інстанції вважають таку кваліфікацію помилковою. Так, 12 квітня 2006 року Комунарським районним судом м. Запоріжжя був засуджений К. за ч. 1 ст. 187 та ч. 2 ст. 187 КК України. Ухвалою Апеляційного суду Запорізької області 3 липня 2006 року вирок було змінено, з нього виключена вказівка про визнання К. винним за ч. 1 ст. 187 КК України як зайва, оскільки він засуджений за ч. 2 ст. 187 КК України, де кваліфікуючою ознакою є повторність[80].

Проте у судовій практиці бувають випадки, коли суди вищої інстанції приймають й інші рішення, у яких зазначають, що злочини, передбачені різними частинами однієї статті, утворюють реальну сукупність злочинів.

Так, Волноваським районним судом 13 вересня 2005 року було засуджено Н. за ч. 1, ч. 2 ст. 186, ч. 2 ст. 296, ч. 1 ст. 122 КК України. Н. було визнано винним у тому, що він протягом короткого часу відкрито викрадав майно Д., вчинив хуліганство стосовно Б., заподіявши тому під час хуліганських дій тілесні ушкодження середньої тяжкості, та повторно вчинив відкрите викрадення майна, належного Б.

У касаційному поданні прокурор вимагав виключити з судового рішення кваліфікацію дій Н. за ч. 1 ст. 186 КК України.

Колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України не погодилася з наведеними у касаційному поданні доводами і відмовила в його задоволенні, зазначивши в ухвалі, що, відповідно до ст. 33 КК України, сукупністю злочинів визнається вчинення особою двох або більше злочинів, передбачених різними статтями або різними частинами однієї статті Особливої частини цього Кодексу, за жоден з яких її не було засуджено, при сукупності злочинів, кожен з яких підлягає кваліфікації за відповідною статтею або частиною статті Особливої частини КК.

Злочини, вчинені засудженим, не були охоплені єдиним умислом, тому його дії за епізодом викрадення майна, належного Д., правильно кваліфіковано як злочин з окремим від інших епізодів складом за ч. 1 ст. 186 КК України[77].

Отже, кваліфікація сукупності злочинів, передбачених різними частинами однієї статті, полягає у визначенні фактичної кількості вчинених злочинів, необхідності отримання кримінально-правової оцінки кожним з них і викладенні остаточної формули кваліфікації злочинів, вчинених у сукупності.

Для кваліфікації злочинів, передбачених різними частинами однієї статті, загалом не має значення, скількома діяннями було вчинено два або більше злочинів, важливим у цьому випадку є те, що вчинене повинно відповідати ознакам сукупності злочинів. Наприклад, Вишгородським

районним судом Київської області П. засуджено за ч. 2 ст. 121 та ч. 1 ст. 121 КК України за те, що він, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, у квартирі В. наніс умисне тяжке тілесне ушкодження В. та М., внаслідок якого М. помер[94].

Проте, враховуючи поділ реальної сукупності на сукупність різнорідних, однорідних і тотожних злочинів, у науці кримінального права та практиці його застосування виникає незгодженість щодо застосування статей Особливої частини КК України, які передбачають відповідальність за вчинене, з положеннями Загальної частини КК України, що визначають поняття повторності та сукупності злочинів. А відтак виникає питання: чи зміниться кваліфікація злочинів, передбачених різними частинами однієї статті, залежно від того, містить одна з частин статті кваліфікуючу ознаку цього ж злочину «повторно», чи ні?

Кваліфікація сукупності злочинів передбачає самостійну кримінально-правову оцінку кожного зі злочинів, які її утворюють. Проте у науці кримінального права та практиці не вироблено єдиного підходу щодо відображення цієї кримінально-правової оцінки у формулі кваліфікації.

Розкриваючи питання кваліфікації злочинів передбачених різними частинами однієї статті, слід звернути увагу на те, що така ситуація можлива:

1. коли одним діянням вчинено два або більше злочини передбачених різними частинами однієї статті;
2. коли вчинено два або більше злочинів, кожен з яких передбачено окремою частиною однієї статті; а) якщо в жодній з частин не передбачено кваліфікуючої ознаки «повторно»; б) якщо у цій статті передбачено кваліфікуючу ознаку «повторно».

Розглянемо ці випадки детальніше.

Вчинення особою одним діянням двох або більше злочинів, передбачених різними частинами однієї статті, має місце тоді, коли у диспозиціях різних частин однієї статті передбачено різні наслідки. Проте судова практика дотримується іншої позиції. Так, Ковельськм міськрайонним

судом Волинської області П. було засуджено за ч. 2 ст. 286 КК України. П., перебуваючи у трудових відносинах з ТзОВ «Аміла», керував належним товариству автомобілем марки «ЗІЛ-133» ГЯ, типу вантажний автокран. Рухаючись у темну пору доби автошляхом Київ-Ковель-Ягодин, на регульованому перехресті в м. Ковелі виконував маневр (поворот ліворуч) при зеленому сигналі світлофора, проявивши неуважність, не прослідкував за безпекою дорожнього руху, завчасно не виявив на проїзній частині дороги автомобіль швидкої допомоги марки «Рено-Мастер», який рухався прямо в зустрічному напрямку, при цьому не надав переваги в русі автомобілю швидкої допомоги, що стало причиною зіткнення вказаних транспортних засобів, під час якого пасажирів автомобіля марки «Рено-Мастер» отримали такі тілесні ушкодження:

- К. отримала тілесні ушкодження у вигляді закритої черепно-мозкової травми, забою головного мозку, забою шийного відділу хребта з больовим симптомом, забою правого плечового суглоба, забою попереково-крижової ділянки справа, забою і саден лобної ділянки, які в подальшому перебігу ускладнились віддаленими наслідками у вигляді посттравматичної церебралгії, арахноїдиту з вираженим синдромом лікворної ліпертензії та астаноневротичним синдромом, помірно вираженими статико-координаторними порушеннями, стійкою цервікалгією з вестибулярним синдромом. За вищезазначеними наслідками вона визнана інвалідом II групи зі стійкою втратою працездатності в межах 80 %. За такими наслідками тілесні ушкодження належать до категорії тяжких;

- Р. отримав тілесні ушкодження у вигляді травматичного розриву лівого акроміально-ключичного зчленування з вивихом акроміального кінця ключиці, закритої черепно-мозкової травми зі струсом головного мозку, забою грудної клітки, які належать до тілесних ушкоджень середньої тяжкості за ознакою тривалого розладу здоров'я;

- М. отримав тілесні ушкодження у вигляді закритої черепно-мозкової травми зі струсом головного мозку, забою, саден, підшкірної гематоми лобно-

тім'яних ділянок, які належать до легких тілесних ушкоджень, що спричинили короткочасний розлад здоров'я[91].

З таким рішенням суду слід не погодитись, адже вчинене П. діяння призвело до вчинення двох окремих злочинів, передбачених різними частинами однієї статті. Зважаючи на те, що:

- по перше – шкода (у вигляді тілесних ушкоджень) була заподіяна різним потерпілим (а не одному і тому ж потерпілому);

- по друге – сама заподіяна шкода спричинила різні наслідки (тяжкі, середньої тяжкості та легкі, що спричинили короткочасний розлад здоров'я, тілесні ушкодження);

- по третє – ці суспільно небезпечні наслідки передбачені у різних частинах однієї статті Особливої частини КК України,

діяння П. слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ч. 1 ст. 286 та ч. 2 ст.286 КК України.

Така кваліфікація вчиненого забезпечує дотримання принципів кваліфікації злочинів, а саме, точності кваліфікації та сукупності відповідальності.

Випадки, коли вчинено два або більше злочинів, кожен з яких передбачено окремою частиною однієї статті, не викликають особливих складнощів щодо кваліфікації. Кожен зі злочинів відокремлений у часі і передбачений окремою частиною одної і тої ж статті, у якій зазначено відповідне покарання за вчинене.

Таку ж позицію займає і судово-слідча практика. Зокрема Білопільським районним судом Сумської області П. було засуджено за ч. 1 ст. 296, ч. 2 ст. 296 КК України за те, що П. разом з Д. та Ч. 16 лютого 2008 року, знаходячись біля залізничного переїзду ст. Віри Білопільського району Південної залізниці, маючи злочинні наміри, направлені на грубе порушення громадського порядку, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій та передбачаючи настання суспільно небезпечних наслідків, вчинили хуліганські дії, в ході яких камінням з насипу залізничної колії обкидали приміський потяг сполученням

Ворожба - Суми, що проїжджав повз них, внаслідок чого вчинили пошкодження п'яти вагонних вікон цього потяга.

Вказаними вище діями неповнолітніх П., Д. та Ч., Сумській вагонній дільниці були спричинені матеріальні збитки на загальну суму 236 грн. 30 коп.

Крім цього 16 лютого 2008 року близько 18.00 години поблизу переїзду ст. Вири Білопільського району Південної залізниці неповнолітній П., маючи злочинні наміри, спрямовані на грубе порушення громадського порядку, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій та передбачаючи настання суспільно небезпечних наслідків, вийшов на залізничну колію поблизу ст. Вири Південної залізниці, де вчинив хуліганські дії, в ході яких з особливою зухвалістю збив два козирки маневрового світлофора «М – 3», чим спричинив Сумській дистанції сигналізації та зв'язку Південної залізниці матеріальні збитки на суму 500 грн.

Випадки вчинення доха або більше злочинів, передбачених однією і тією ж частиною статті, якщо в ній передбачено кваліфікуючу ознаку «повторно», є дещо складнішими за ті, що розглянуті вище.

Ускладнює кваліфікацію злочинів, передбачених різними частинами однієї статті, наявність у відповідних частинах статей Особливої частини КК України кваліфікуючої ознаки «повторно». Кваліфікація за цією ознакою створює певні непорозуміння – як під час вирішення питання, скільки особа фактично вчинила злочинів, так і під час складання формули кваліфікації.

Одним з дискусійних питань під час складання формули кваліфікації злочинів, передбачених різними частинами однієї статті, у якій передбачено кваліфікуючу ознаку «повторно», є вирішення, як оцінювати попередній (перший) злочин: відображати його в формулі кваліфікації як самостійний злочин, чи ні.

У науці кримінального права запропоновано три можливі варіанти складання формули кваліфікації злочинів, передбачених різними частинами однієї статті.

Насамперед – все вчинене кваліфікувати лише за частиною статті яка передбачає вчинення такого діяння повторно. Прихильники цієї позиції стверджують, що саме таке відображення вчинених діянь у формулі кваліфікації є повторністю злочинів[16, с.41-42; 107, с.267; 30, с.34]. Однак, викладене положення вони підтримують одностайно тільки щодо закінчених злочинів.

Проте прихильники цієї позиції не мають спільної думки стосовно закінченого злочину та готування чи замаху на злочин або вчинення його у співучасті і закінчених злочинів, передбачених різними частинами однієї статті.

Тому серед прихильників першої позиції є ті, хто вважає, що і однорідні, і тотожні злочини, і поєднання закінченого злочину з незакінченим або співучастю у злочині кваліфікується з посиланням лише на відповідну частину статті Особливої частини КК України за ознакою «повторно» [24, с.111; 16, с.41-42; 58, с.34].

Так, М.І. Блум вважає, що два і більше злочинів, котрі містять ознаки одного і того ж складу злочину, з яких один є закінченим, а другий – замахом, готуванням або співучастю у злочині, не можуть розглядатись як різні злочини, а повинні кваліфікуватись як один вчинений повторно злочин. Інакше вирішення питання призведе до того, що вчинення двох закінчених однакових за юридичними ознаками злочинів утворить тільки один кваліфікований склад злочину, якщо в законі повторність є кваліфікуючою ознакою, або тільки один основний склад даного злочину, якщо в законі повторно вчинений злочин не виділено як вчинений при обтяжуючих обставинах. Водночас два тотожні за юридичними ознаками злочини, з яких один не закінчений або вчинений у співучасті, утворюють сукупність злочинів[16, с.41-42].

Обстоюючи викладену позицію, М.І. Блум вважає, що кваліфікація цих діянь як сукупності злочинів є явно нелогічною, адже КК допускає за вчинення злочинів у сукупності не тільки поглинання, але і складання призначеного покарання. А це означає, що, встановивши в діяннях особи наявність

сукупності злочинів, ми цим самим визнаємо більший ступінь суспільної небезпечності як закінченого злочину, так і незакінченого або вчиненого у співучасті злочину[16, с.42].

Наведене обґрунтування єдності підходу щодо формули кваліфікації тотожних та однорідних злочинів не відповідає принципам повноти, індивідуальності і точності кваліфікації, адже не можна об'єднувати в один злочин діяння, що утворюють реальну сукупність злочинів, лише тому, що суд може призначити за сукупність злочинів більш суворе покарання, ніж за одиничний злочин. Можливо, доцільніше кваліфікувати тотожні і однорідні злочини як сукупність для забезпечення єдності підходу щодо кваліфікації тотожних і однорідних злочинів.

Прихильник цієї ж позиції, С. Кіпень наводить наступний аргумент: відповідно до ст. 42 (ст. 70) КК України, суд може призначити покарання за сукупністю злочинів лише у випадку, коли особа визнана винною у вчиненні двох або більше злочинів, передбачених різними статтями КК. Вчинення ж особою різних стадій одного і того ж злочину, або порушення особою різних частин однієї статті не є підставою для кваліфікації вчиненого за сукупністю злочинів[58, с.38].

Проте висловлена С. Кіпенем позиція, суперечить положенню, викладеному у кримінальному законі та застосовуваному на практиці. Зокрема, у визначенні сукупності злочинів ч. 1 ст. 33 КК України передбачає, що її утворюють різні частини однієї статті. Такі ситуації часто зустрічаються на практиці, зокрема, Стрийський міськрайонний суд засудив Д. за ч. 2 ст. 185 і ч. 3 ст. 185 КК України за те, що 4 лютого 2007 року він викрав майно з автомобілів «Рено Канго» та «Шкода Октавія», 3 березня 2007 року викрав майно з торговельного лотка, а 6 березня 2007 викрав майно з квартири З. [85].

Стосовно стадій, які складають один і той же злочин, то потрібно погодитися з С. Кіпенем, але за умови, що кожна наступна стадія поглинає попередню.

Прихильники іншої, менш радикальної, позиції вважають, що за відповідною частиною статті Особливої частини КК України слід кваліфікувати лише злочини, передбачені однією і тією ж частиною статті, а однорідні, закінчений тотожний і незакінчений або вчинений у співучасті тотожний злочини кваліфікувати за правилами реальної сукупності злочинів[10, с.57-60; 107, с.267; 69, с.23-24; 122 с.79].

Так, Ю. Юшков зазначає, що кожна частина статті є окремим складом злочину, а передбачення цих складів злочину в одній статті можна пояснити їх схожістю та принципами побудови Особливої частини КК[244, с.5].

В.М. Кудрявцев вказує, що у випадках коли повторність утворена не тотожними злочинами, вона збігається з сукупністю злочинів, і кваліфікуються ці діяння інакше[107, с.267], тобто за правилами реальної сукупності злочинів.

Таку ж позицію підтримує слідчо-судова практика. Так, 11 грудня 2005 року А., перебуваючи на своєму подвір'ї, на ґрунті особистих неприязних стосунків із В., озброївшись сокирою з метою вбивства, умисно наніс лезом сокири два удари В. у голову, чим заподіяв тяжкі тілесні ушкодження, небезпечні для життя в момент заподіяння.

Присутня при цьому М., захищаючи В., своїми криками стала зупиняти А., переключила його увагу на себе, а В. покинув подвір'я і йому була надана медична допомога.

Продовжуючи злочинні дії, спрямовані на вбивство тепер ще однієї особи, А. лезом тієї ж сокири наніс М. удар у голову, заподіявши тяжке тілесне ушкодження, в наслідок чого потерпіла через місяць померла.

Вироком Апеляційного суду Чернігівської області А. засуджено за ч. 2 ст. 15-ч. 1 ст. 115 та п. 13 ч. 2 ст. 115 КК України. [82]

Наведений приклад свідчить, що позиція слідчо-судової практики базується на положеннях постанов Пленуму Верховного Суду України. Недоліками цієї позиції загалом є такі:

- пропонується кваліфікувати за однією нормою лише закінчені тотожні злочини, вчинення готування, замаху на злочин або вчинення цього ж злочину

у співучасті і відповідний закінчений злочин кваліфікують за правилами сукупності злочинів, а це порушує принципи повноти та точності кваліфікації злочинів;

- не всі статті Особливої частини КК містять кваліфікуючу ознаку «повторність», внаслідок чого формула кваліфікації (лише з посиланням на відповідну частину статті, що передбачає повторність) не є універсальною і "влаштує" лише ті норми, де передбачено таку кваліфікуючу ознаку, в інших же випадках вчинене кваліфікується як сукупність злочинів;

- окремі статті Особливої частини КК сформульовані таким чином, що різні частини однієї статті містять різні злочини, вчинення яких не утворює повторності, тому застосування цього правила у вказаних випадках є неможливим, отже запропоноване правило стосується лише окремих кримінально-правових норм;

- фактичне вчинення двох і більше злочинів повинно відобразитись у формулі кваліфікації таким чином, щоб було зрозуміло, що особа вчинила два чи більше злочинів за які вона ще не притягнута до кримінальної відповідальності. Адже під кваліфікуючою ознакою «повторно» розуміють як злочини, за які особу не притягнуто до кримінальної відповідальності, так і злочини, за які особа притягалась до кримінальної відповідальності, але судимість не знята і не погашена у встановленому законом порядку. Тобто така формула кваліфікації не показує різниці між сукупністю (однорідних або тотожних) злочинів і рецидивом злочинів.

Кваліфікація двох злочинів за однією статтею Особливої частини КК України дає підстави вважати, який фактично вчинено один злочин (можливо, складений або продовжуваний), що об'єднав декілька діянь, тому що все вчинене передбачено однією статтею Особливої частини КК України. Посилання на кваліфікуючу ознаку «повторно» не дає підстав вважати, що вчинені діяння утворюють два або більше злочинів, адже формула кваліфікації містить посилання лише на певну частину однієї статті Особливої частини КК

України, а кожна окрема частина статті Особливої частини КК України передбачає вчинення одного злочину.

Повторне вчинення злочину може бути вчинено до притягнення особи до кримінальної відповідальності і після притягнення особи до кримінальної відповідальності, а це повинно впливати на кваліфікацію вчиненого.

Зокрема, повторне вчинення злочину особою, за який вона притягувалась до кримінальної відповідальності і судимість за цей злочин не знята і не погашена, повинно кваліфікуватись за відповідною частиною статті Особливої частини КК України, що містить кваліфікуючу ознаку «повторно», оскільки вчинення особою першого злочину вже отримало кримінально-правову оцінку.

Повторне ж вчинення особою такого ж злочину, за жоден з яких вона не притягувалась до кримінальної відповідальності, кваліфікується теж лише за відповідною частиною статті Особливої частини КК України, що ставить винного у вигідніше становище, адже покарання йому буде призначено в межах санкції статті (частини статті), як і тому, хто вчинив повторний злочин після відбуття покарання за перший.

Роз'яснення Пленуму Верховного Суду України щодо кваліфікації сукупності злочинів є неоднозначними. Пленум Верховного Суду в одному випадку пропонує кваліфікувати вчинення злочинів, передбачених різними частинами однієї статті, за правилами реальної сукупності злочинів, а в іншому випадку кваліфікація повинна бути проведена лише за ознакою повторності злочинів і містити посилання на одну статтю (частину статті) Особливої частини КК України. У зв'язку з цим виникає питання про правильність кваліфікації двох або більше злочинів, передбачених різними частинами однієї статті.

У деяких постановах Пленуму Верховного Суду України питання кваліфікації повторності злочинів вирішено наступним чином: пропонується кваліфікувати два або більше злочинів, передбачених різними частинами однієї статті, лише за однією статтею Особливої частини КК України. Наприклад, в абзаці 3 п. 23 постанови Пленуму Верховного Суду України від 25 грудня 1992

р. №12 «Про судову практику в справах про корисливі злочини проти приватної власності» зазначено, що у випадку вчинення винною особою декількох злочинів, передбачених однією із вказаних статей (140, 141, 143, 144 КК від 1960 р.), її дії при відсутності інших кваліфікуючих ознак належить кваліфікувати за частиною другою тієї чи іншої статті. Додатково кваліфікувати перший злочин ще і за частиною першою даної статті не потрібно.

Наведене у цій постанові Пленуму Верховного Суду України положення частково виправлено в наступному абзаці п. 23 цієї ж постанови, де сказано, що в разі вчинення декількох посягань на приватну (за чинним КК розуміється будь-яка) власність різними способами перший злочин (при відсутності інших кваліфікуючих ознак) належить кваліфікувати за частиною першою відповідної статті, а інші, як вчинені повторно, за частинами другими відповідних статей КК.

Відповідно до положень цієї постанови, вчинення злочинів передбачених різними частинами однієї статті, повинно кваліфікуватись як один злочин з посиланням на кваліфікуючу ознаку «повторність».

Викладене у постанові «Про судову практику в справах про корисливі злочини проти приватної власності» положення вказує на один з підходів щодо кваліфікації злочинів, передбачених різними частинами однієї статті, проте існує і інший, що суперечить вищевказаному, наприклад, абз. 3 п. 6 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності» від 30 травня 2007 р. №5, де зазначено, що, відповідно до ст. 33 КК України, при вчиненні двох і більше зґвалтувань або насильницьких задоволень статевої пристрасті неприродним способом, відповідальність за які передбачена різними частинами ст. 152 або ст. 153 КК України, дії винного слід кваліфікувати за сукупністю. Це правило застосовується і тоді, коли перший злочин було вчинено без обтяжуючих обставин, а другий кваліфікується за ч. 2 ст. 152 чи ч. 2 ст. 153 КК України, лише за ознакою його повторності. Таким же чином слід кваліфікувати і дії винної особи, якщо вчинені нею злочини мали різні стадії, а

також коли один зі злочинів вона вчинила одноособово чи як виконавець (співвиконавець), а при вчиненні іншого була організатором, підбурювачем або пособником[159].

Таким чином, питання кваліфікації злочинів, передбачених різними частинами однієї статті, у постановах Пленуму Верховного Суду України не вирішено однозначно, частина постанов Пленуму передбачає, що злочини, передбачені різними частинами однієї статті, потрібно кваліфікувати лише за однією статтею КК України, з посиланням на кваліфікуючу ознаку «повторно» [160]. Інші постанови Пленуму вказують на необхідність кваліфікації злочинів, передбачених різними частинами однієї статті, за правилами сукупності злочинів, тобто перший злочин кваліфікувати з посиланням на відповідну частину статті КК України, а всі наступні за кваліфікуючою ознакою «повторно» [159]. Існує і третя група постанов Пленуму – це ті, що не вказують, як вирішити дане питання. Зокрема, постанова Пленуму Верховного Суду №4 від 26 квітня 2002р. «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» безпосередньо не передбачає, що вчинення двох або більше тотожних злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, повинно кваліфікуватися з посиланням на кваліфікуючу ознаку «повторно», перший злочин не потребує самостійного відображення у формулі кваліфікації. Проте правозастосовна практика переважно обстоює позицію, що така кваліфікація є помилковою, вказані випадки кваліфікують лише за частиною статті КК України, котра передбачає повторне вчинення цього злочину.

Так, ухвалою апеляційного суду Чернігівської області від 2 лютого 2006 року, вирок Козелецького районного суду від 29 листопада 2005 року щодо Ж. засудженої за ч. 1 ст. 309, ч. 2 ст. 309 КК України – змінений. Вирішуючи питання кваліфікації дій засудженої за ч. 1 ст. 309 КК України, суд вказав, що вона вчинила незаконне придбання, зберігання наркотичних засобів без мети збуту повторно, тому діяння потерпілої слід оцінювати за ст. 32 КК України як

повторність злочинів, а не сукупність злочинів, тому кваліфікація за ч. 1 ст. 309 КК України є зайвою[67].

Проте в ст. 32 КК України не передбачено правил кваліфікації повторності злочинів, які б вказували на те, що дії особи, яка вчинила два злочини, передбачені різними частинами однієї статті, повинні кваліфікуватися лише за частиною статті КК України, що передбачає повторне вчинення такого злочину.

Слід погодитися з А. Зелінським, що не можна встановлювати окремі правила кваліфікації для певних видів злочинів. Це створює додаткові труднощі і збільшує число помилок[45, с.13].

Однак не можна погодитись і з тим, що висловлення цього положення є достатнім для того, щоб вважати неправильною позицію Пленуму щодо кваліфікації повторного зґвалтування або вбивства[159].

Очевидно, що неможливо уніфікувати правило кваліфікації повторності злочинів і привести його у відповідність до загальної формули кваліфікації повторності злочинів, яка вироблена у науці кримінального права і підтримана в роз'ясненнях Пленуму Верховного Суду України, а саме вчинення повторного злочину повинно кваліфікуватись лише за ч. 2 відповідної статті (кваліфікуюча ознака «повторно») Особливої частини КК. Адже за таких обставин можуть виникнути абсурдні ситуації щодо кваліфікації злочинів, наприклад, особою вчинено перший злочин – розбій, а другий – крадіжку. Кваліфікувати в такій ситуації діяння лише за ч. 2 ст. 185 КК України як крадіжку, вчинену повторно, є безглуздом. Це підтверджує і Пленум Верховного Суду України, який вказує, що в таких випадках вчинене слід кваліфікувати за правилами сукупності злочинів, що суперечить загальному правилу кваліфікації повторності злочинів.

Кваліфікація злочинів, передбачених різними частинами однієї статті за однією частиною статті з посиланням на ознаку «повторність» видається неправильною, адже при вчиненні двох або більше злочинів покарання повинно призначатися за кожен злочин окремо. Кваліфікація двох або більше злочинів лише за частиною статті, що передбачає повторне вчинення злочину

встановлює покарання, що призначається судом, наче за вчинення одного злочину, хоча насправді особа вчиняє два або і більше злочинів. Неправильно кваліфіковані діяння можуть впливати на розмір призначеного покарання, адже при сукупності злочинів покарання призначається в межах санкції найсуворішої статті КК України, або в межах максимального строку покарання, встановленого для даного виду покарання в Загальній частині КК України, що ставить у нерівні умови осіб, дії яких кваліфікують в одному випадку як вчинене повторно з посиланням на відповідну статтю Особливої частини КК України, а в іншому – формула кваліфікації передбачає посилання на перший злочин, а решта діянь охоплюються кваліфікуючою ознакою «повторність».

Прихильники іншої позиції вважають, що два і більше закінчених злочинів передбачених одним і тим же основним складом злочину, потрібно кваліфікувати з посиланням на відповідну статтю, котра передбачає відповідальність за перший злочин, та відповідну частину статті, що передбачає кваліфікуючу ознаку «повторно». Така позиція підтримується в основному науковцями, які займались дослідженням певного виду злочинів[20, с.116-118; 13, с.35; 19, с.23].

Так, С.В. Бородін, критикуючи викладену вище позицію, вважає, що посилання у формулі кваліфікації на відповідну статтю, що передбачає відповідальність за перший злочин, відображає особливості кваліфікації обох вбивств за ознакою повторності, які втрачаються при кваліфікації вчиненого лише за однією статтею про вбивство при обтяжуючих обставинах, за ознакою «вчинене особою, яка раніше вчинила умисне вбивство»[20, с.117-118].

На користь цієї позиції вище вже приводились аргументи – і щодо дотримання єдності правил кримінально-правової кваліфікації, і щодо вчинення особою діянь, які є самостійними злочинами, що їх передбачено в Особливій частині КК України.

Проте слід додатково зазначити, що повторність у вказаних випадках передбачено як кваліфікуючу ознаку. Як відомо, якщо поняття виступає кваліфікуючою ознакою, то воно характеризує лише те діяння, яке передбачене

відповідною нормою. Особливістю поняття повторності як кваліфікуючої ознаки, є те, що вона вказує на зв'язок між діянням, яке оцінюється цією нормою, і діянням (діяннями), що вчинені раніше. Встановлення характеру цього зв'язку відображає норма, що оцінюється, але ця норма (що оцінюється) не оцінює попередні діяння як злочини, а лише вказує на те, що вони були вчинені і не втратили кримінально-правового значення, тому формула кваліфікації повинна містити посилання на перший злочин, щоб вказати на його кримінально-правову оцінку.

Отже, коли особа вчиняє два окремі злочини, передбачені однією і тією ж статтею (частиною статті), основного складу злочину, за жоден з яких вона не притягалась до кримінальної відповідальності, розірвані між собою у часі, то правильною видається кваліфікація злочинів за правилами кваліфікації реальної сукупності злочинів, де кожен злочин отримує самостійну кримінально-правову оцінку і відображення у формулі кваліфікації.

Формула кваліфікації повинна відображати вчинене і відповідати правилам логіки, тому видається нелогічним, що одне поняття «повторність злочинів» може бути відображене різними формулами кваліфікації. (наприклад, два закінчені злочини, передбачені різними частинами однієї статті кваліфікуються за частиною другою статті, у випадку вчинення однорідних злочинів їх передбачено окремо).

Проте і така формула кваліфікації не відображає всіх фактично вчинених особою злочинів. У разі вчинення особою трьох і більше злочинів вчинене не отримує належної кваліфікації. Відповідно до формули кваліфікації, що рекомендується в наукових працях та деяких постановках Пленуму Верховного Суду України, вчинення третього і наступних злочинів не відображається, адже запропонована формула передбачає відображення лише першого діяння та другого з посиланням на кваліфікуючу ознаку «повторно», яка охоплює вчинення всіх наступних тотожних злочинів.

Тому прихильники третього підходу вважають, що всі злочини, які вчинюються винним (передбачені різними частинами однієї статті), повинні

кваліфікуватись кожен самостійно, тобто скільки фактично вчинено злочинів – стільки ж і повинно бути зазначено статей (частин статей) у формулі кваліфікації[136, с.362; 228, с.217].

На підтвердження викладеної позиції В.О. Навроцький наводить наступні доводи:

1) така кваліфікація забезпечує її повноту, оскільки при цьому поза оцінкою не залишаються окремі епізоди (елементи повторності), кожний із яких становить самостійний злочин;

2) окрема кваліфікація кожного із елементів повторності дає можливість призначити справедливе покарання, оскільки воно призначатиметься з врахуванням правил, визначених в ст. 70 КК (окремо за кожний із злочинів, остаточне покарання буде, як правило, більше, ніж за окремі злочини, які утворюють повторність);

3) захист прав потерпілого від злочину можна ефективно здійснити тільки за умови, що вчинене проти кожного із них посягання отримає окрему кримінально-правову оцінку, а не буде «заховане» за загальною вказівкою на повторність. Будь-який потерпілий вправі, принаймні, знати, як саме кваліфіковано злочин, вчинений проти нього і яке покарання призначене за заподіяну йому шкоду;

4) при такій кваліфікації можна забезпечити її індивідуальність. По-перше, різну правову оцінку отримують діяння осіб, які вчинили неоднакову кількість злочинів, які утворюють повторність - при кваліфікації лише за частиною статті, яка передбачає повторний злочин, однакову оцінку отримають і посягання того, хто вчинив десятки злочинів, і того, хто вчинив відповідний злочин лише вдруге. По-друге, можна буде диференціювати відповідальність співучасників злочинів, вчинених у співучасті, коли повторність наявна в посяганні лише деяких із них;

5) окрема кваліфікація кожного із злочинів, які утворюють повторність, тобто визнання при цьому ще і сукупності, вимагається при кваліфікації з посиланнями на статті Загальної частини КК. Такі посилання можуть

здійснюватися щодо конкретних злочинів, а не повторності в цілому[136, с.362-363].

На доповнення до вже наведених В.О. Навроцьким доводів, можна додати, що така кваліфікація відповідає вимогам процесуальної норми закріпленої у ч. 2 ст. 324 КПК України, де сказано, що якщо підсудний обвинувачується у вчиненні декількох злочинів, суд вирішує питання окремо по кожному злочину: чи мало місце діяння, у вчиненні якого обвинувачується підсудний; чи має це діяння склад злочину і якою саме статтею кримінального закону він передбачений; чи винен підсудний у вчиненні цього злочину; чи підлягає підсудний покаранню за вчинений ним злочин; чи є обставини, що обтяжують або пом'якшують покарання підсудного, і які саме; яка саме міра покарання повинна бути призначена підсудному і чи повинен він її відбувати.

Даючи таку детальну характеристику кожному злочину, суд повинен відповідно оцінити кожне діяння і відобразити його у формулі кваліфікації. Таким чином, кваліфікація кожного наступного злочину, вчиненого винним, повинна проводитися з вирахуванням попереднього (попередніх) і відображатися у формулі кваліфікації самостійно

Така кваліфікація не суперечить ознакам сукупності злочинів, а це свідчить про те, що злочини передбачені різними частинами однієї статті, можна кваліфікувати відповідно до одного правила кваліфікації сукупності злочинів.

Отже, запропонований варіант самостійної кваліфікації злочинів передбачених різними частинами однієї статті, має наступні переваги:

- забезпечує єдність підходу щодо кваліфікації злочинів, передбачених різними частинами однієї статті;
- забезпечує дотримання принципів повноти, індивідуальності, об'єктивності, точності та справедливості (адекватності) кваліфікації.

4.3. Кваліфікація злочинів, передбачених різними статтями

Кваліфікація злочинів, передбачених різними статтями КК України, об'єднує положення кваліфікації як реальної, так й ідеальної сукупності злочинів.

Що стосується положень кваліфікації реальної сукупності злочинів, то ні в науці кримінального права, ні в практиці його застосування немає розбіжностей стосовно оцінки злочинів, передбачених різними статтями. І наука кримінального права, і судово-слідча практика дотримуються єдиної позиції, що злочини, між вчиненням яких є розрив у часі, передбачені різними статтями, утворюють реальну сукупність злочинів і повинні кваліфікуватися за правилами кваліфікації реальної сукупності злочинів.

Розглядаючи питання кваліфікації злочинів передбачених різними статтями, власне, слід звернути увагу на формулу кваліфікації, якою відображаються вчинені діяння. Не викликає заперечень кваліфікація різнорідних злочинів, що утворюють реальну сукупність, коли кожен зі злочинів повинен отримати самостійну кримінально-правову оцінку і самостійне відображення у формулі кваліфікації, незалежно від того, вчинене утворює закінчені злочини, чи закінчений і не закінчений або злочин вчинено у співучасті.

Так, Вінницьким районним судом Вінницької області П. було визнано винним у вчиненні злочинів, передбачених ч. 1 ст. 121, ч. 3 ст. 187 та ч. 1 ст. 309 КК України, за те, що у квітні 2003 року перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, на ґрунті особистих неприязних стосунків, умисно наніс декілька ударів кулаком А. у голову, чим заподіяв А. тяжке тілесне ушкодження. У липні 2003 року П. за попередньою змовою з К., застосовуючи насильство, що було небезпечним для життя і здоров'я, та погрожуючи пістолетом, проникли у будинок Л. з метою заволодіти майном потерпілих.

При спробі втекти з місця вчинення злочину П. і К. були затримані працівниками міліції. Під час затримання у П. було виявлено і вилучено 10,452 г марихуани[87].

Викладене положення дає підстави вивести правило кваліфікації реальної сукупності злочинів (щодо різнорідних злочинів): кожен зі злочинів, що входить у реальну сукупність, оцінюється самостійно і підлягає самостійній кримінально-правовій кваліфікації.

У випадку вчинення двох однорідних злочинів⁴, передбачених різними статтями Особливої частини КК України, вчинене також повинно кваліфікувати за правилами реальної сукупності злочинів, тобто кожен злочин відображається у формулі кваліфікації окремим цифровим позначенням. Це підтверджено і в постановах Пленуму, наприклад у абз.4 п. 23 постанови Пленуму Верховного Суду України від 25 грудня 1992р. №12 «Про судову практику в справах про корисливі злочини проти приватної власності», кожне наступне розкрадання, вчинене іншим способом, повинно бути самостійно відображене в формулі кваліфікації з посиланням на відповідну частину статті, що містить кваліфікуючу ознаку «повторно»..

Таким чином, кваліфікація злочинів, що розірвані між собою у часі передбачені різними статтями КК, проводиться за кожною статтею окремо.

Дещо складнішою є ситуація з кваліфікацією злочинів, передбачених різними статтями, якщо злочин вчинено одним діянням.

У теорії кримінального права проблеми кримінально-правової кваліфікації розробляються в двох напрямках. Перший стосується кваліфікації окремих видів злочинів, які виділяються за предметною ознакою (проти власності, проти особи тощо). Другий стосується загальних питань кваліфікації – її підстав; логічних прийомів, що застосовуються в ході кваліфікації; місця кваліфікації в процесі застосування кримінально-правових норм, а також кваліфікації окремих категорій злочинних посягань залежно від стадій

⁴ Під однорідними злочинами ми тут розуміємо ті злочини, які законодавець визначив такими у примітках до статей, або безпосередньо у диспозиціях відповідних частин статей Особливої частини КК України.

вчинення злочину, форм і видів співучасті, наявності множинності та ін. [138, с.27].

З вищевикладеного можна зробити висновок, що кваліфікація сукупності злочинів взагалі і кваліфікація ідеальної сукупності злочинів зокрема відносяться до другого напрямку розробки проблем кримінально-правової кваліфікації. Однак дослідження загальних питань кваліфікації неможливе без з'ясування правил кваліфікації окремих злочинів та їх видів.

Отже, для визначення загальних правил кваліфікації потрібно застосувати дедуктивний метод дослідження, адже неможливо передбачити всі варіанти злочинної поведінки, розглядаючи лише загальні положення про сукупність і не дослідивши питання кваліфікації як сукупності злочинів окремих видів злочинів.

У теорії кримінального права зроблено низку спроб виділити окремі правила кваліфікації ідеальної сукупності злочинів. В.М. Кудрявцев спробував вивести єдине універсальне правило для визначення ідеальної сукупності злочинів, яким і треба послуговуватись при кваліфікації[107, с.251]. Проте різноманітність ситуацій, що утворюються у процесі злочинної діяльності, вказують, що цього правила кваліфікації ідеальної сукупності недостатньо для забезпечення правильності кваліфікації.

Таким чином, кваліфікація ідеальної сукупності злочинів передбачає низку правил, що вказують на певні обмеження або вимоги щодо злочинів, які утворюють ідеальну сукупність.

Вирішення питання про те, є ідеальна сукупність чи немає, визначення випадків, коли вона взагалі не може утворюватися, пов'язано з наявністю певних ознак, характерних для такої ситуації. Оскільки правила – це положення яким передається якась закономірність, стале співвідношення певних явищ[28], то випадки, перелічені як такі, що утворюють ідеальну сукупність злочинів[185, с.140-144], і такі, що визначають ситуації, коли ідеальна сукупність злочинів є неможливою[136, с.342-344], можна назвати правилами, відповідно, що передбачають утворення ідеальної сукупності

злочинів і правилами, що виключають можливість утворення ідеальної сукупності злочинів.

Порівняння цих правил кваліфікації ідеальної сукупності злочинів дозволяє вказати на протилежні ознаки цього поняття, що дозволяє перевірити дієвість одного з правил при наявності правила-відповідника. Тобто, співставляючи протилежні правила (розроблені різними авторами), ми дійшли висновку, що вони (ці правила) є прямо пропорційними, а отже, за допомогою такого співставлення можна визначити, чи охоплює це правило весь обсяг відносин, що їх регулює. Як результат, виявилось, що не всім випадкам утворення ідеальної сукупності злочинів протистоять випадки, що виключають таку сукупність, отож проаналізовані випадки як утворення, так і відсутності ідеальної сукупності злочинів не можуть бути тими правилами, за якими слід кваліфікувати ідеальну сукупність, оскільки вони не передбачають усіх можливих варіантів утворення чи відсутності такої юридичної конструкції.

Викладену позицію підтверджує і той факт, що В.О. Навроцький у таблиці перелічив запропоновані ним ситуації, при яких ідеальна сукупність злочинів відсутня, і на противагу їм ситуації, що передбачають обставини наявності ідеальної сукупності злочинів[136, с.345-346]. Але перелічені ним ситуації не вказують всіх можливих варіантів кваліфікації ідеальної сукупності злочинів. Наприклад, якщо одне діяння посягає на різні об'єкти, то діяння не завжди буде утворювати ідеальну сукупність злочинів. Залежно від того, як співвідносяться ці об'єкти, і буде кваліфіковано діяння.

Якщо ці об'єкти співвідносяться як основний і додатковий, то діяння кваліфікується як одиничний злочин, якщо ж обидва (чи більше) об'єкти є основними, то діяння утворює ідеальну сукупність злочинів.

Практично визначити, коли об'єкт є додатковим, а коли він переходить у основний, доволі складно. Проте одним із варіантів вирішення цього питання є визначення суспільної небезпечності посягань на відносини, які охороняються цими об'єктами. Якщо суспільна небезпечність відносин, що охороняються додатковим об'єктом, є більшою, ніж основного об'єкта, то діяння утворює

ідеальну сукупність. У науці кримінального права таке положення, на наш погляд, не повинно викликати сумніву, адже законодавець, встановлюючи кримінальну відповідальність за певне діяння, визначає його суспільну небезпечність видом і розміром покарання.

Узагальнення викладеного дає змогу зробити наступний висновок: якщо диспозиція статті (частини статті) передбачає посягання на два об'єкти одночасно, то ідеальна сукупність буде утворюватися тоді, коли санкція статті (частини статті), що передбачає самостійну відповідальність за посягання на додатковий об'єкт, є суворішою, ніж санкція статті (частини статті), що передбачає відповідальність за основний об'єкт[183, с.170].

Кваліфікація злочинів передбачає встановлення відповідності вчиненого діяння кримінально-правовим нормам, що його передбачають[36, с.4]. Але процес встановлення відповідності передбачає також і відмежування суміжних явищ, які містять ряд спільних ознак з оцінюваним поняттям, і відрізняється від нього за найбільш значущою ознакою. Тому видається доцільним використати за основу правила кваліфікації, які розроблені для суміжних явищ, і шляхом співставлення вивести правила кваліфікації ідеальної сукупності злочинів.

Такими, найбільш близькими, є поняття конкуренції кримінально-правових норм і складеного злочину.

Встановлення відмінності між ідеальною сукупністю злочинів та конкуренцією кримінально-правових норм дало змогу визначити два основні правила, які розрізняють ці поняття.

Перше правило – це перевага спеціальної норми над загальною.

Це правило виключає можливість утворення ідеальної сукупності злочинів за обставин, коли діяння порушує дві норми, що перебувають у відносинах підлеглості. Цьому правилу відповідають два положення, які були виділені вище, вони характеризують діяння, що не утворює ідеальної сукупності злочинів. Це якщо діянням заподіяно наслідки, які вказують на порушення підпорядкованих між собою об'єктів, і якщо діяння передбачене

кількома кримінально-правовими нормами, які передбачають різні види одного і того ж злочину.

Отже, у першому випадку мова йде про порушення підпорядкованих між собою однорідних об'єктів. Вони утворюють один злочин шляхом поглинання одного об'єкта іншим. У разі неможливості такого поглинання діяння утворює ідеальну сукупність злочинів. Неможливість поглинання може бути викликана відсутністю підпорядкування одного об'єкта іншому. В свою чергу, підпорядкованість визначається однорідністю об'єкта, наявністю однієї форми вини та меншою суспільною небезпечністю підпорядкованого об'єкта. Причому діяння повинно містити всі ці ознаки в сукупності.

Відповідно до викладеного правила подолання кримінально-правової конкуренції і перелічених випадків неможливості утворення ідеальної сукупності злочинів, можна вивести наступне правило кваліфікації ідеальної сукупності злочинів: ідеальна сукупність утворюється двома або більше закінченими злочинами, що посягають на не підпорядковані між собою об'єкти.

Така позиція щодо кваліфікації ідеальної сукупності злочинів є логічною і підтримана в положеннях окремих постанов Пленуму. Наприклад, дії опікунів і піклувальників, котрі, зловживаючи опікунськими правами з корисливою метою, втягнули неповнолітніх підопічних у антигромадську діяльність, додатково кваліфікуються за ст. 167 КК[156].

Наступним правилом конкуренції є перевага цілого над частиною.

Це правило виключає можливість утворення ідеальної сукупності злочинів у випадках, коли діяння порушує дві норми, одна з яких повністю охоплює вчинене, а друга – лише частину. З наведених вище випадків, що не утворюють ідеальної сукупності, цьому правилу відповідають: заподіяння кількох однакових наслідків, які стосуються одного і того ж об'єкта, заподіяння однорідної шкоди одному і тому ж потерпілому, діянням вчиняються злочини, які є обов'язковою (конститутивною) ознакою посягання, передбаченого однією статтею Особливої частини КК.

Заподіяння кількох однакових наслідків передбачає посягання на один і той же об'єкт, що характеризує дане діяння як таке, що спричиняє шкоду декільком потерпілим одразу. Спричинена шкода кожному з потерпілих повинна отримати окрему кримінально-правову оцінку, проте, об'єднана одним діянням і однаковими наслідками, у кримінально-правовому розумінні, фактично заподіяна шкода двом потерпілим одночасно, оцінюється судовою практикою як один злочин. Наприклад, Рожищівським районним судом Волинської області П. і Р. засуджені за ч. 2 ст. 296 КК України за те, що 3 січня 2007 року, перебуваючи у дискотеці «Торнадо», грубо порушували громадський порядок з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжувалось особливою зухвалістю, тобто безпричинно нанесли два удари порожніми скляними пляшками по голові С., спричинивши йому легкі тілесні ушкодження, а також спричинили легкі тілесні ушкодження К., Н. та О. [95]

Отже, виникає запитання – скільки злочинів було вчинено? Судова практика вважає, що це один злочин «хуліганство», складовою якого є заподіяння легких тілесних ушкоджень без короткочасного розладу здоров'я будь-якій кількості потерпілих.

Однак у диспозиції частин статті 296 КК України немає обов'язкового посилання на те, що тілесні ушкодження потрібно спричинити двом або більше потерпілим, тому заподіяння тілесного ушкодження кожному з потерпілих повинно бути оцінено самостійно, як окремий злочин. Практика підтримує таку позицію, але тільки у тих випадках, коли діяння особи призвели до різних наслідків.

Необхідність розглядати спричинення шкоди кожному з потерпілих як окремий злочин підтверджується і тим, що коли є декілька потерпілих і один з них погоджується на умови ст. 46 КК України, а інші ні, виникає ситуація, коли порушується право одного з потерпілих, адже якщо вважати, що спричинення шкоди декільком потерпілим одразу це один злочин, то для звільнення від кримінальної відповідальності потрібна згода усіх потерпілих

(відшкодування їм шкоди і моральних збитків). У випадку, коли вдалось примиритися з окремими потерпілими, а частина потерпілих на примирення не погоджується, то особа звільняється від кримінальної відповідальності лише за злочини щодо потерпілих, які погодились на примирення. Таким чином, не порушуються права ні потерпілих, які погодились на примирення, ні потерпілих, які не погодились на примирення, та і винний чітко розуміє, за які діяння його звільнено від кримінальної відповідальності, а за які доведеться відповідати.

Вчинення діяння, яке охоплює собою декілька обов'язкових (конститутивних) ознак одного злочину, що передбачені окремою нормою Особливої частини КК, також є одиничним злочином. Особливістю цього діяння є те, що без цієї обов'язкової (конститутивної) ознаки не можна виконати диспозицію цієї статті Особливої частини КК. Тому у разі невиконання такого діяння у повному обсязі відповідний злочин вчинити неможливо.

Спільною ознакою цих трьох випадків, коли ідеальна сукупність не має місця, є те, що діяння чи наслідки, які їх складають, за вказаних обставин не можуть охоплюватись однією нормою Особливої частини КК.

Тому наступне правило кваліфікації ідеальної сукупності злочинів повинно звучати так: злочини утворюють ідеальну сукупність, якщо диспозицією статті повністю не охоплюється вчинене.

В науці кримінального права складений злочин, як уже зазначалося, називають передбаченою кримінальним законом ідеальною сукупністю, вказуючи на особливу схожість цих понять. Проведене співвідношення між цими поняттями показало, що визначальною ознакою відмінності ідеальної сукупності злочинів від складеного злочину є визначеність законодавцем ознак двох і більше злочинів у диспозиції однієї статті (частини статті) Особливої частини, що називається складеним злочином, в інших випадках (якщо ознаки цих злочинів не передбачені однією кримінально-правовою нормою) діяння утворює ідеальну сукупність. Законодавець сам приймає рішення, коли діяння,

що характеризують самостійні злочини, повинні кваліфікуватись як один злочин, а коли. у всіх інших випадках – як сукупність злочинів.

Досліджуючи питання конкуренції кримінально-правових норм, О.К. Марін дійшов висновку, що складений злочин та його частини, незакінчена злочинна діяльність та закінчений злочин, форма співучасті та виконавські дії у вчиненні іншого злочину є формою конкуренції частини і цілого[125, с.190]. Погоджуючись із позицією О.К. Маріна, слід звернути увагу на те, що випадки, коли ідеальна сукупність не має місця і вони стосуються незакінченої злочинної діяльності та співучасті у злочині, також оцінюються за правилом конкуренції частини і цілого. Отже, правила кваліфікації складеного злочину, незакінченої злочинної діяльності та співучасті у злочині перебувають у відношенні підпорядкованості до правила конкуренції частини і цілого.

У відповідності з відношенням підпорядкованості понять підпорядковане поняття включає до свого змісту всі ознаки, властиві підпорядковуючому поняттю, плюс ознаки, специфічні тільки для підпорядкованого поняття[43, с.37].

Викладене дає підстави вважати, що кваліфікація ідеальної сукупності злочинів, яка стосується відмежування від складеного злочину, та при незакінченому злочині і співучасті у вчиненні злочинів, повинна здійснюватися за тим же правилом кваліфікації, яке було виведено з правила конкуренції частини і цілого.

У зв'язку з об'ємністю відносин, що регулює правило кваліфікації ідеальної сукупності злочинів, воно потребує деяких уточнень. Зокрема, правило конкуренції частини і цілого базується на теорії поглинання, відповідно до якої поглинаються злочинні діяння, що ставлять під загрозу спричинення шкоди охоронюваним законом об'єктам, якщо в результаті вчинення цих двох пов'язаних з ним діянь шкода охоронюваному об'єкту була спричинена, тобто вчинено більш небезпечний злочин[124, с.133]. Але це положення є недосконалим, оскільки не має чіткого формулювання критеріїв

поглинання, зокрема, які з діянь чи наслідків можуть поглинати інші. Як правильно вказує В.І. Ткаченко, не можна погодитися з тим, що більш тяжкий злочин (якщо оцінювати за санкцією) завжди включає в себе вчинення менш тяжкого злочину[200, с.77].

Відповідно до положень теорії поглинання, правило конкуренції частини і цілого діє лише тоді, коли ціле передбачає відповідальність за більш суспільно небезпечний злочин, ніж частина; у випадках коли частина становить собою більш небезпечне посягання, вчинене пропонується кваліфікувати за сукупністю злочинів[193, с.61; 253, с.38; 8, с.50].

Проте зустрічається і протилежна позиція щодо кваліфікації частини і цілого як ідеальної сукупності злочинів. Так, З.А. Незнамова вважає, що така кваліфікація суперечить загальній теорії кваліфікації злочинів, а також створює значні ускладнення для правозастосовної діяльності[143, с.326].

З висловленою позицією не можна погодитись, адже діяння, що передбачене як складова злочину, не може бути більш суспільно небезпечним, ніж все оцінюване, це порушує обсяг поняття, виходячи за його межі. Тому у випадках, коли частина є більш суспільно небезпечною, ніж ціле, вчинене виходить за межі обсягу одного поняття, тому діяння потрібно кваліфікувати за сукупністю.

Такої позиції дотримується О.К. Марін, зазначаючи, що у випадках, коли норма про «основний» злочин не враховує як конститутивну або кваліфікуючу ознаку певний злочинний прояв поведінки особи, іншими словами, складом злочину не охоплюються певні дії, які виходять за межі визначеного складу кількісно чи якісно, говорити про конкуренцію кримінально-правових норм немає підстав, оскільки таке явище не наділене загальними ознаками конкуренції. Тобто, вирішуючи ситуацію, коли спосіб вчинення злочину є більш тяжким злочином, ніж сам «основний» злочин, ми можемо говорити не про виняток з правил подолання конкуренції кримінально-правових норм, а про відсутність конкуренції й, відповідно, вирішувати проблему на підставі інших правил[125, с.196; 61, с.10].

Таку ж позицію займає Пленум Верховного Суду України. В п. 11 постанови Пленуму Верховного Суду України від 3 червня 2005 р. №8 «Про судову практику у справах про контрабанду та порушення митних правил» сказано, що вчинення контрабанди службовою особою з використанням свого службового становища потрібно кваліфікувати за сукупністю злочинів – за ч. 1 чи ч. 2 ст. 201 і тією статтею КК, якою передбачено відповідальність за вчинений службовий злочин.

Однак у роз'ясненнях Пленуму не завжди звертається увага на те, що кожна частина статті Особливої частини КК України передбачає вчинення самостійного злочину, який потребує окремої кримінально-правової оцінки. Окремі ж положення постанов Пленуму не відповідають зазначеному правилу. Зокрема, в п. 11 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень» від 26 грудня 2003 р. №15 зазначено, що умисне заподіяння смерті чи тяжкого тілесного ушкодження при перевищенні влади або службових повноважень кваліфікується за сукупністю злочинів – за ч. 3 ст. 365 КК та однією з таких його статей: 112, 115, 121, 348, 379, 400, а вчинення таких дій через необережність охоплюється ч. 3 ст. 365 КК і додаткової кваліфікації за ст. 119 чи ст. 128 КК не потребує.

У цій постанові Пленуму безпідставно зазначено, що перевищення влади або службових повноважень, передбачене в ч. 3 ст. 165 КК, утворює ідеальну сукупність злочинів з тяжким тілесним ушкодженням (ст. 121 КК).

У ч. 3 ст. 365 КК зазначено, що особа підлягає відповідальності за цією статтею, якщо вчинила дії, передбачені ч. 1 або ч. 2 цієї статті, які спричинили тяжкі наслідки. Частина 2 ст. 365 КК передбачає таку кваліфікуючу ознаку перевищення влади або службових повноважень, як насильство. Отже, ч. 3 ст. 365 КК передбачає відповідальність за застосування насильства, яке призвело до тяжких наслідків.

Під тяжкими наслідками, відповідно до п. 10 цієї ж постанови, слід розуміти заподіяння потерпілому тяжких тілесних ушкоджень або смерті,

доведення до самогубства та ін. Не викликає сумніву те, що цією ознакою охоплюється необережне заподіяння смерті або тяжкого тілесного ушкодження.

Заподіяння умисного тяжкого тілесного ушкодження також повинно охоплюватись ч. 3 ст. 165 КК, адже її кваліфікуючою ознакою є спричинення насильства, а тяжкі наслідки вказують на небезпечний характер такого насильства. Оскільки насильство як кваліфікуюча ознака може бути заподіяне умисно і з необережності, то видається, що визначити, в яких випадках це насильство утворює ідеальну сукупність з перевищенням влади або службового становища, можна шляхом співставлення суспільної небезпечності цих посягань. Порівнюючи суспільну небезпечність в ч. 3 ст. 365 КК і ст. 121 КК, слід відмітити, що санкція ч. 1 ст. 121 КК є менш суворою, ніж санкція ч. 3 ст. 365 КК, а санкція ч. 2 ст. 121 КК є рівною за тяжкістю санкції ч. 3 ст. 365 КК. Таким чином, ч. 1 ст. 121 КК повинна охоплюватись ч. 3 ст. 365 КК і відповідно кваліфікуватись як один злочин, передбачений ч. 3 ст. 365 КК. Ч. 2 ст. 121 КК і ч. 3 ст. 365 КК повинні утворювати сукупність злочинів, адже вони є рівними за суспільною небезпечністю посяганнями, а рівні посягання не можуть охоплювати одне одного, тому обидва повинні бути зазначені в формулі кваліфікації.

Висновки до четвертого розділу

1. Проведене дослідження правил кваліфікації сукупності злочинів підтвердило ефективність їх розгляду виходячи не з класичного підходу до виділення видів сукупності (ідеальна та реальна), а з врахуванням результатів кримінально-правової оцінки кожного зі злочинів, які утворюють сукупність: передбачені однією і тією ж частиною статті (статтею) Особливої частини КК; передбачені в різних частинах однієї статті Особливої частини КК; передбачені в різних статтях Особливої частини КК.

2. У вищевказаний спосіб було доведено, що при кваліфікації злочинів, передбачених однією і тією ж частиною статті (статтею) КК України, потребує самостійної кримінально-правової оцінки, а відтак і посилання на відповідну

частину статті (статтю) КК України кожен вчинений злочин. Відтак, запропоновано наступні правила кваліфікації:

- два і більше злочинів, що передбачені однією і тією ж частиною статті (статтею) КК, підлягають кожен самостійній кваліфікації;

- два і більше злочинів (або діянь), що передбачені однією і тією ж частиною статті (статтею) об'єднані єдиною метою, вчинюються в(з) одному і тому ж місці, заподіюють шкоду одному і тому ж потерпілому, підлягають кваліфікації за однією частиною статті (статтею) КК.

3. Обґрунтовано, що при кваліфікації злочинів, передбачених різними частинами однієї статті, кожен злочин потребує самостійної кримінально-правової оцінки та самостійного відображення у формулі кваліфікації.

4. Розроблено правила для кваліфікації злочинів, передбачених різними статтями:

- вчинення одного діяння, що посягає на об'єкти, не підпорядковані між собою, слід кваліфікувати як сукупність злочинів;

- вчинення одним діянням посягань, що не охоплюється диспозицією однієї статті (частини статті), за способом опису у законі та (або) за суспільною небезпечністю діяння слід кваліфікувати як сукупність злочинів.

5. Оскільки у чинному КК немає чіткої вказівки на те, що кожен злочин підлягає самостійній кваліфікації, що було вище обґрунтовано, пропонуємо правила кваліфікації сукупності злочинів викласти у такій редакції:

«Стаття ... Правила кваліфікації сукупності злочинів.

1. При сукупності злочинів кожен з них кваліфікується окремо.

2. При кваліфікації злочинів, які утворюють сукупність, щодо кожного з них здійснюється посилання на статтю, частину статті Особливої частини цього Кодексу, а якщо злочин є незакінчений чи вчинений у співучасті – також на відповідні статті, частини статей Загальної частини цього Кодексу».

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження питань кваліфікації сукупності злочинів дає підстави зробити висновок, що актуальність проблеми, яка визначена у вступі, повністю підтвердилась у ході проведеного дисертаційного дослідження.

Це дослідження показало, що проблеми кваліфікації сукупності злочинів полягають у вирішенні питання – як відмежувати злочин, передбачений однією кримінально-правовою нормою, від злочинів, відповідальність за які встановлена кількома нормами кримінального закону. Законодавчого вирішення це питання досі не отримало, у науці кримінального права також немає чіткого розмежування між одиничним злочином і сукупністю злочинів, що значно ускладнює кримінально-правову кваліфікацію. У даній роботі запропоновано один із способів вирішення поставленого питання в частині, що стосується кваліфікації сукупності злочинів. Чітке і правильне вирішення саме цього питання сприятиме зміцненню законності та допоможе правоохоронним органам боротись зі злочинністю.

Проведене дослідження кваліфікації сукупності злочинів дає можливість оцінити теоретичні та практичні переваги поділу множинності на два види: сукупність злочинів і рецидив злочинів. Розвиваючи запропоноване в першому розділі дисертаційного дослідження положення, автор вказує, яким чином саме такий поділ множинності злочинів допомагає у вирішенні питань кваліфікації сукупності злочинів.

Законодавче визначення сукупності злочинів (ст. 33 КК) створило нормативно-правову основу для вирішення питання кваліфікації сукупності злочинів, дало можливість розвинути поняття сукупності злочинів, що було зроблено у цій роботі.

Законодавча практика в Україні та досвід зарубіжних держав вказують на те, що з прийняттям Кримінального кодексу правотворчість не припиняється, а в окремих випадках стає ще більш інтенсивною. Тому положення, висновки і

пропозиції, які містяться у цьому дисертаційному дослідженні і стосуються вдосконалення кримінального законодавства, є актуальними та необхідними.

Слід також відзначити, що вирішення проблем кваліфікації сукупності злочинів має значення і для судово-слідчої практики, для подолання виявлених типових помилок у кримінально-правовій оцінці суспільно\ небезпечних посягань. Висновки і рекомендації, отримані в ході дисертаційного дослідження, спрямовані на те, щоб допомогти суддям та працівникам правоохоронних органів у вирішенні питань кваліфікації сукупності злочинів шляхом розробки алгоритму та сформулювавши правила.

Дисертаційне дослідження проблем кваліфікації сукупності злочинів має також і дидактичне значення. Очевидно, що відповідні положення повинні становити невід'ємну частину підготовки студентів та працівників, які підвищують свою кваліфікацію або проходять перепідготовку.

Найважливіші наукові та практичні результати, одержані в дисертації, викладені в тексті окремих розділів та підрозділів, зокрема, у висновках до кожної структурної частини роботи.

Для розвитку теорії кримінального права, подальших наукових досліджень та для навчального процесу, особливо, при вивченні кримінального права України, мають практично-прикладне значення такі отримані в дисертації результати:

1. Вирішення питання кваліфікації сукупності злочинів неможливе без з'ясування поняття, ознак та видів сукупності злочинів. З'ясування цих положень є основою для вироблення правил кваліфікації сукупності злочинів, адже кваліфікація вчиненого, окрім вибору відповідної статті (частини статті) КК України, полягає також і у встановленні відповідності діяння (діянь) ознакам сукупності злочинів.

2. Серед запропонованих наукою кримінального права та кримінальним законодавством пострадянських держав ознак сукупності злочинів виділено чотири ознаки, що притаманні саме сукупності злочинів: вчинення особою одночасно або послідовно двох або більше злочинів; кожен зі

злочинів передбачений різними статтями (частинами статті) Особливої частини КК; за жоден зі злочинів особу не було засуджено; діяння не втратили кримінально-правового значення. На основі виділених ознак запропоновано визначення сукупності злочинів: **під сукупністю злочинів потрібно розуміти вчинення особою одного або декількох діянь, що утворює два або більше самостійні злочини, кожен з яких не втратив свого кримінально-правового значення та за жоден з яких особу не було засуджено.**

3. Запропоновані у науці кримінального права варіанти поділу множинності злочинів на види порушують вироблені логікою правила поділу поняття. Відтак визначено місце сукупності злочинів серед інститутів кримінального права України та з'ясовано обсяг поняття «сукупність злочинів». Відповідно множинність злочинів, як складову вчення про злочин, запропоновано ділити, за ознакою наявності або відсутності судимості, на два види: сукупність злочинів та рецидив. Сукупність злочинів, у свою чергу, за ознакою кількості діянь поділяється на ідеальну та реальну, реальна сукупність, за характером діяння – на сукупність тотожних, однорідних і різнорідних злочинів.

4. Недоцільним є виділення як окремого виду ідеально-реальної сукупності злочинів. Адже в межах ситуації, яка підлягає кримінально-правовій оцінці, можуть мати місце два види сукупності злочинів одночасно – ідеальна та реальна сукупність злочинів. Це залежить лише від кількості злочинів та варіантів їх вчинення. Адже обидва види повністю вичерпують варіанти, що можуть утворювати сукупність злочинів.

5. Розроблено алгоритм розмежування сукупності злочинів, за яким проводиться розмежування ідеальної сукупності злочинів і суміжних понять. Схематичне зображення порядку з'ясування питань, які виникають під час розмежування цих понять, дає змогу чітко зрозуміти, які саме питання потрібно з'ясувати при розмежуванні ідеальної сукупності злочинів та суміжних понять, та у якому порядку вони мають бути поставлені для того, щоб отримати бажаний результат.

6. Визначено ситуації, коли має місце сукупність злочинів відповідальність за вчинення яких передбачено однією і тією ж частиною статті (статтею) Особливої частини КК, а саме: 1) у випадках, якщо в статті, яка встановлює відповідальність за вчинення цих злочинів, відсутня кваліфікуюча ознака «вчинення злочину повторно»: а) вчинення декількох злочинів, кожен з яких містить лише ознаки одного і того ж основного складу злочину; б) вчинення декількох злочинів, кожен з яких містить ознаки одного і того ж кваліфікованого складу злочину; 2) у випадках, якщо в статті, яка встановлює відповідальність за вчинення цих злочинів, наявна кваліфікуюча ознака «вчинення злочину повторно»: а) вчинення декількох злочинів, перший з яких містить ознаки злочину, передбаченого тією ж частиною статті КК, що встановлює відповідальність за такий же злочин, вчинений повторно, а наступні – кваліфікується за тією ж частиною за ознакою повторності чи іншою ознакою; б) вчинення декількох злочинів, кожен з яких містить ознаки одного і того ж кваліфікованого складу злочину, передбаченого у частині статті КК, яка встановлює більш сувору відповідальність, ніж лише у випадку кваліфікації цього злочину за ознакою вчинення його повторно.

7. Відповідно до запропонованого поділу множинності злочинів, реальна сукупність злочинів включає усі випадки вчинення двох або більше злочинів, які розірвані між собою в часі і є самостійними; не втратили кримінально-правового значення; за жоден з яких особу не було засуджено; передбачені кримінально-правовими нормами, що містяться у різних статтях та частинах статей КК. Відповідно, реальну сукупність можна ділити на такі види: реальна сукупність тотожних однорідних та різнорідних злочинів. Це вирішує проблему тавтології поняття повторності злочинів та дозволяє чітко розмежувати види множинності злочинів і обтяжуючі обставини або кваліфікуючі ознаки.

8. Кожен зі злочинів, які утворюють сукупність злочинів, потрібно кваліфікувати за окремою статтею або частиною статті КК. Відповідно до положень ч. 2 ст. 324 Кримінально-процесуального кодексу України,

вимагається чітко і детально описати кожен зі злочинів, у яких обвинувачується особа. Отже, кваліфікація кожного наступного злочину, вчиненого винним, повинна проводитись з врахуванням попереднього (попередніх) і відобразитись у формулі кваліфікації самостійно. Усі види реальної сукупності (реальна сукупність однорідних тотожних і різнорідних злочинів) можна кваліфікувати відповідно до одного правила кваліфікації сукупності злочинів.

Кваліфікація злочинів, які утворюють реальну сукупність у випадках, коли кваліфікуюча ознака «повторно» не передбачена, вимагає кваліфікувати кожен фактично вчинений злочин, як самостійний, і формула кваліфікації у такому випадку буде відображати усі фактично вчинені злочини. Тобто, скільки вчинено злочинів, стільки ж і посилань на відповідну статтю (частину статті) Особливої частини КК. Запропонований підхід щодо кваліфікації реальної сукупності злочинів є доцільний і у тих випадках, коли ознака «повторно» передбачена у статтях Особливої частини КК.

Відповідно до наведеної аргументації розроблені правила кваліфікації сукупності злочинів.

9. Для покращення якості нормативного регулювання кримінально-правових відносин, які стосуються правильності кваліфікації сукупності злочинів, у КК пропонується внести такі зміни та доповнення:

9.1. Відповідно до запропонованої у цій дисертації схеми поділу множинності злочинів на види та з метою усунення тавтології поняття «повторність» як кваліфікуючої ознаки і «повторність» як ознака, що обтяжує покарання, пропонується внести зміни у п. 1 ч. 1 ст. 67 КК і викласти його у такій редакції: *«Вчинення особою наступного злочину (наступних злочинів), якщо попередній (попередні) не втратив (не втратили) кримінально-правового значення»* та ст. 32 КК викласти у такій редакції:

«Стаття 32 Вчинення злочину повторно

1. Злочин вважається вчинено повторно, якщо він вчинений особою, яка раніше вчинила злочин, передбачений тією ж статтею (частиною статті) Особливої частини цього Кодексу.

2. При вчиненні декількох тотожних діянь, об'єднаних єдиним злочинним наміром, має місце одиничний продовжуваний злочин.

3. При вчиненні особою, яка раніше вчинила злочин, передбачений іншою статтею цього Кодексу, злочин вважається вчиненим повторно лише у випадках, передбачених Особливою частиною цього Кодексу.

4. Злочин не вважається вчиненим повторно, якщо за раніше вчинений злочин особу було звільнено від кримінальної відповідальності за підставами, встановленими законом, або якщо судимість за цей злочин було погашено або знято».

9.2. У зв'язку з відсутністю законодавчого регулювання видів сукупності злочинів та враховуючи необхідність удосконалення окремих положень ст. 33 КК, пропонується внести зміни до цієї статті і викласти її у такій редакції:

«Стаття 33. Сукупність злочинів

1. Сукупністю злочинів визнається вчинення особою одного або декількох діянь, що утворює два або більше самостійні злочини, кожен з яких не втратив свого кримінально-правового значення, за жоден з яких особу не було засуджено.

2. Сукупність злочинів існує у формах ідеальної сукупності злочинів та реальної сукупності злочинів.

3. Під ідеальною сукупністю злочинів потрібно розуміти вчинення одним діянням двох або більше злочинів, кожен з яких кваліфікується окремо.

4. Під реальною сукупністю злочинів потрібно розуміти вчинення особою, внаслідок вчинення декількох діянь, двох або більше злочинів, кожен з яких кваліфікується окремо.

9.3. Підтримано та додатково обґрунтовано пропозицію ввести до КК новий розділ «Кваліфікація злочинів» Загальної частини КК, у якому розмістити статтю «Правила кваліфікації сукупності злочинів», яку викласти у такій редакції:

«Стаття ... Правила кваліфікації сукупності злочинів.

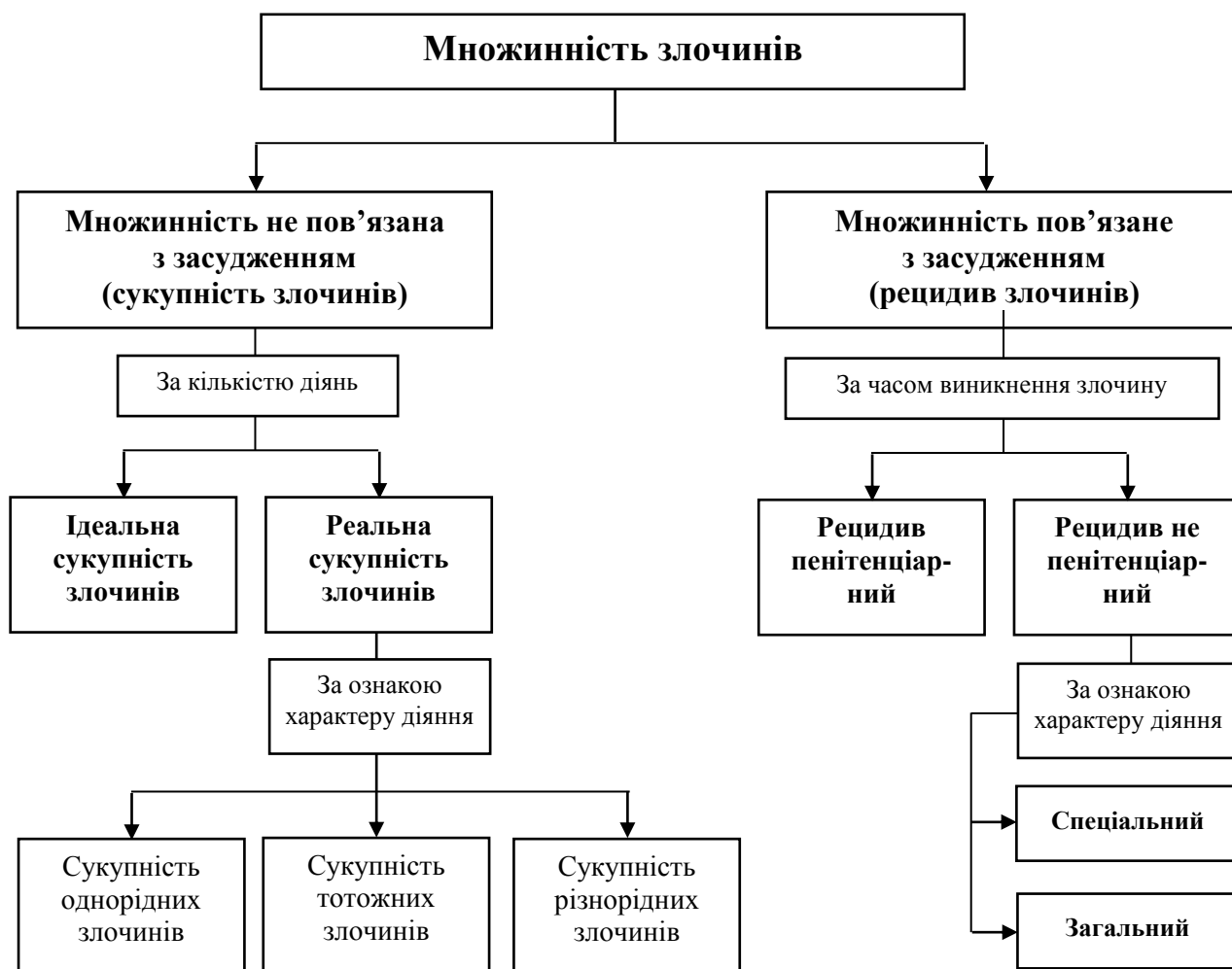
1. При сукупності злочинів кожен з них кваліфікується окремо.

2. При кваліфікації злочинів, які утворюють сукупність, щодо кожного з них здійснюється посилання на статтю, частину статті Особливої частини цього Кодексу, а якщо злочин є незакінчений чи вчинений у співучасті – також на відповідні статті, частини статей Загальної частини цього Кодексу».

Разом з тим, можна констатувати, що дослідження кваліфікації сукупності злочинів може бути продовжене у таких напрямках, як вплив кваліфікації сукупності злочинів на призначення покарання, кваліфікація одиничних складних злочинів, кваліфікація злочинів вчинених повторно.

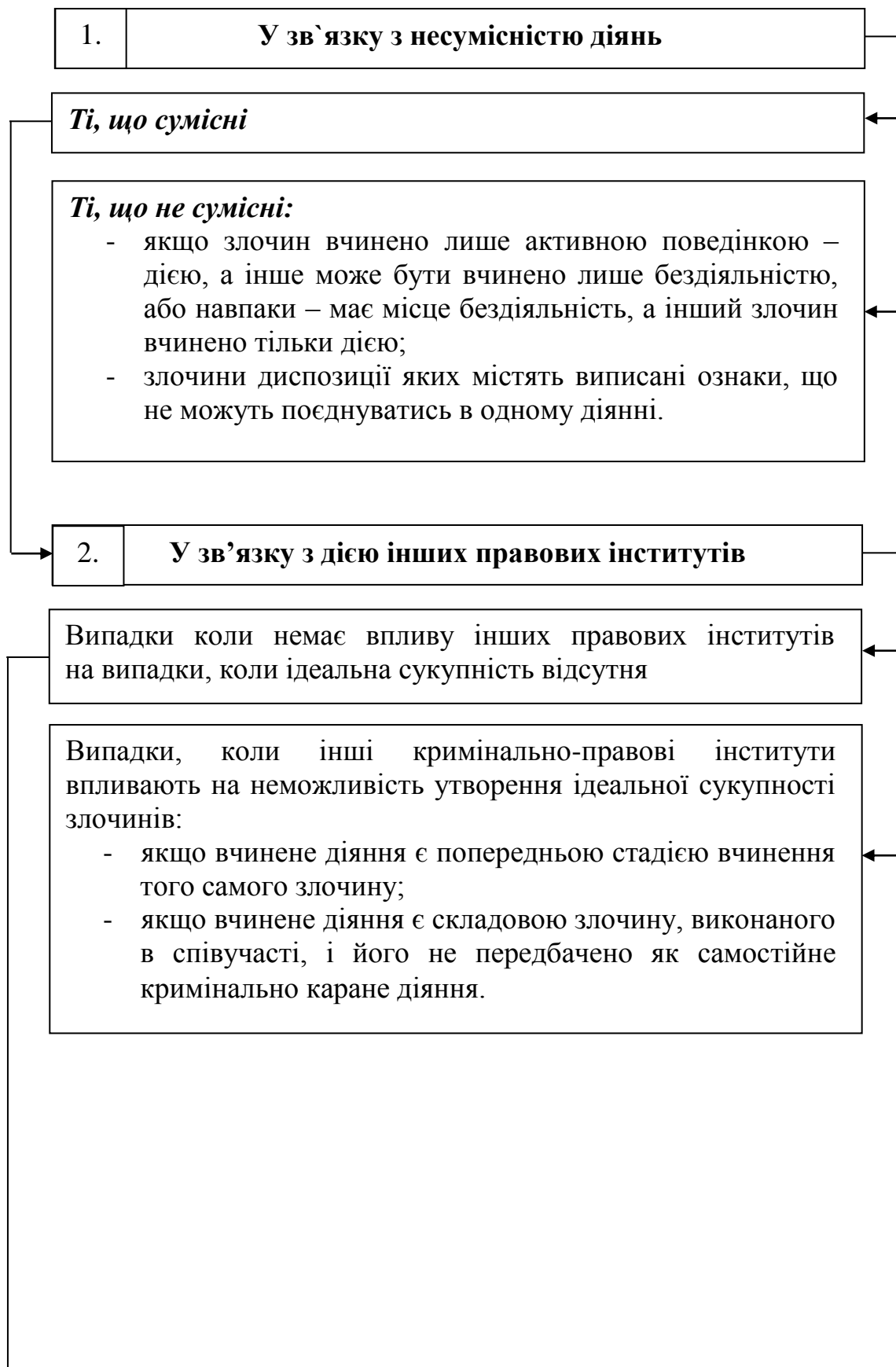
Додаток А

Види множинності злочинів

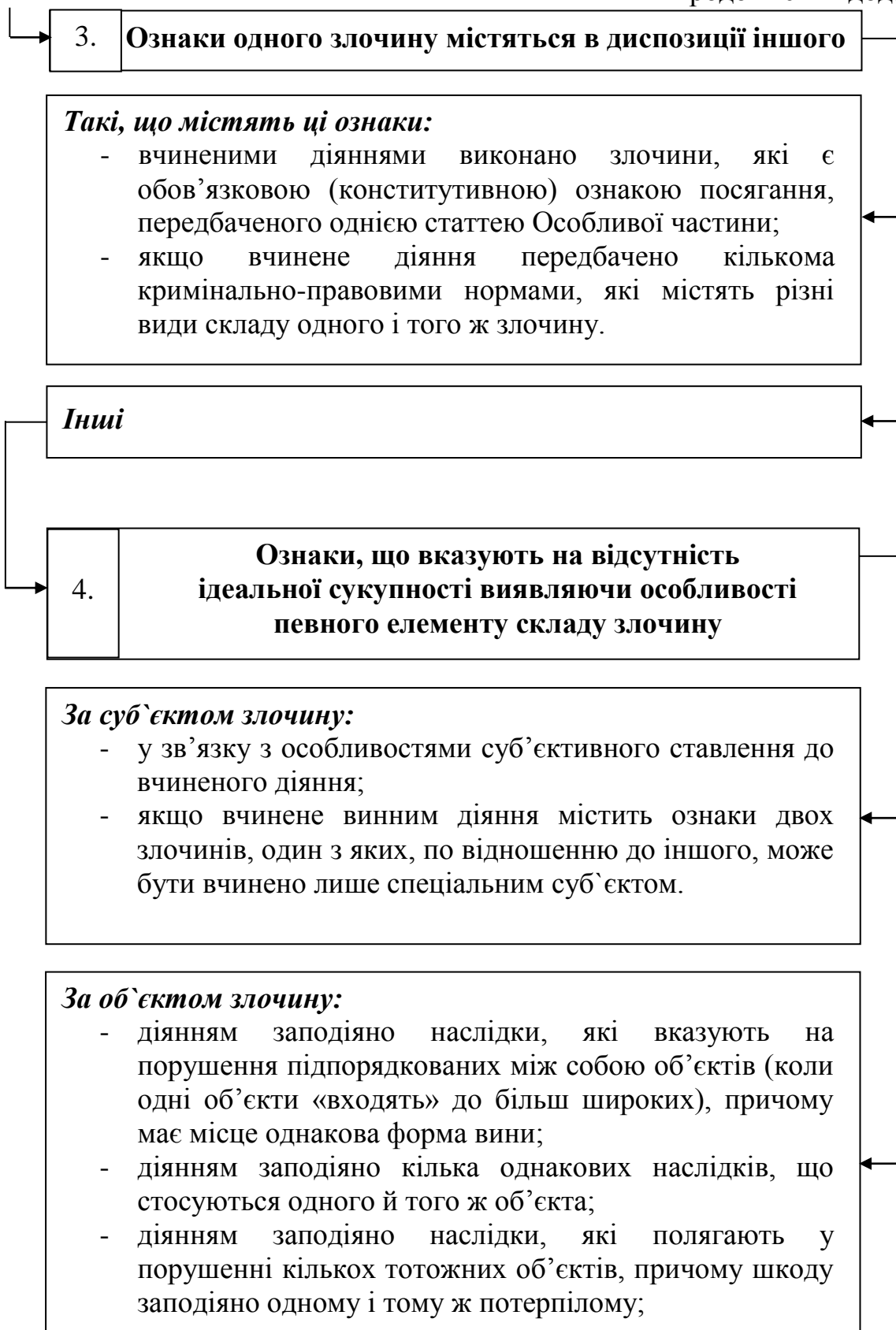

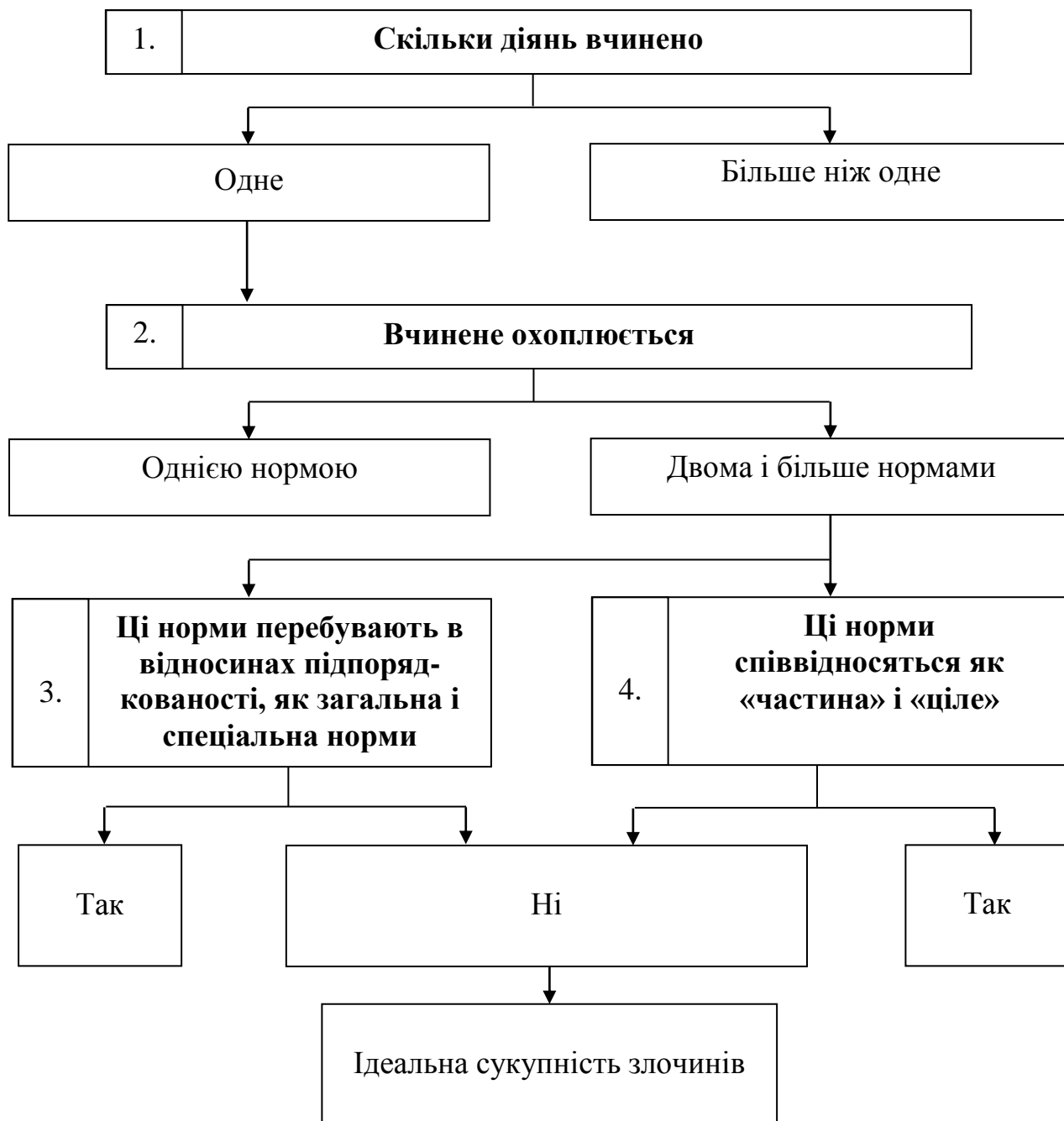
Додаток Б

**Класифікація випадків,
що виключають наявність ідеальної сукупності злочинів**

Продовження додатку Б

Алгоритм встановлення ідеальної сукупності злочинів.

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

Комітет з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності

01008, м. Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел.: 255-35-06

№ 04-19/14-2236

"30" липеня 2009 р.

АКТ

впровадження результатів дисертаційного дослідження

м. Київ

"30" липеня 2009 р.

Комісія у складі: Голови підкомітету з питань кримінального та кримінально-процесуального законодавства Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності Мойсика В.Р., головного консультанта з питань юридично-наукового забезпечення секретаріату Комітету Шпортко О.М. та головного консультанта з питань юридично-наукового забезпечення секретаріату Комітету Гацелюка В.О. склала цей акт з приводу того, що комісією розглянуто результати дисертаційного дослідження Созанського Т.І. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою: "Кваліфікація сукупності злочинів" у вигляді пропозицій до Кримінального кодексу України.

Комісія вважає, що результати проведеного дисертаційного дослідження та внесені дисертантом пропозиції мають необхідний теоретичний і методологічний рівень, практичну значимість, є науково обґрунтованими і будуть враховані при подальшому вдосконаленні чинного законодавства.

Голова підкомітету з питань кримінального та кримінально-процесуального законодавства, кандидат юридичних наук, Заслужений юрист України

В.Мойсик

Головний консультант Комітету

О.Шпортко

Головний консультант Комітету, кандидат юридичних наук

В. Гацелюк

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор Львівського державного
університету внутрішніх справ
генерал-лейтенант міліції

В.Л. Ортинський

22.05.2009

АКТ

22.05.2009

м. Львів

№ 11

Про впровадження
результатів дисертаційного дослідження
Созанського Т.І. у навчальний процес

ПІДСТАВА: наказ ректора Львівського державного університету
внутрішніх справ № 76 від 19.03.2007 р.

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження
позитивного досвіду роботи у складі:

голови: першого проректора з навчальної і методичної роботи
доктора юридичних наук, професора Грищука В.К.;

секретаря: підполковника міліції, начальника відділу організації
наукової роботи, кандидата юридичних наук
Авраменка О.В.;

членів комісії: підполковника міліції, проректора з наукової роботи,
кандидата юридичних наук, доцента Маріна О.К.;

полковника міліції, начальника факультету кримінальної
міліції, кандидата технічних наук, доцента Фірмана В.М.;

полковника міліції, професора кафедри кримінального
процесу та криміналістики, доктора біологічних наук,
професора Сибірної Р.І.;

підполковника міліції, начальника кафедри теорії та історії
держави і права, кандидата юридичних наук, доцента
Гарасиміва Т.З.;

майора міліції, начальника кафедри кримінального процесу
та криміналістики, кандидата юридичних наук Благути Р.І.;

підполковника міліції, начальника навчально-методичного
центру Строцького Р.Є.

у присутності: майора міліції, викладача кафедри кримінального права та
кримінології факультету з підготовки слідчих
Созанського Т.І.

Комісія відповідно до наказу по університету № 76 від 19.03.2007 р. розглянула й узагальнила результати дисертаційного дослідження викладача кафедри кримінального права та кримінології факультету з підготовки слідчих Созанського Тараса Івановича «Кваліфікація сукупності злочинів» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. На основі проведеного аналізу комісія дійшла висновку, що подані на розгляд матеріали заслуговують на схвалення та запровадження для використання у навчальному процесі, зокрема при викладанні навчального курсу «Проблеми кримінально-правової кваліфікації», а також для здійснення подальших наукових досліджень із зазначеної проблематики.

Голова комісії

В.К. Гришук

секретар комісії

О.В. Авраменко

члени комісії:

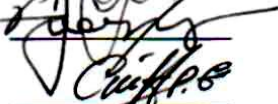
О.К. Марін

В.М. Фірман

Р.І. Сибірна

Т.З. Гарасимів

Р.І. Благута

Р.Є. Строцький

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агаев И.Б. Совокупность преступлений: понятие, виды и наказуемость / И.Б.Агаев. – М. : Валби, 2003. – 200 с.
2. Актуальні проблеми кримінального права: навч. посіб. / В.М. Попович, П.А. Трачук, А.В. Андрушко, С.В. Логін. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – 256 с.
3. Алиев Н.Б. Множественность преступлений / Н.Б. Алиев // Социалистическая законность. – 1981. – № 6. – С. 27-28.
4. Алиев Н.Б. Множественность преступлений / Н.Б. Алиев // Социалистическая законность. – 1981. – № 6. – С. 27–28.
5. Алиев Н.Б. Понятие идеальной совокупности преступлений / Н.Б. Алиев // Правоведение. – 1981. – №3. – С. 84–87.
6. Андреева Л.А. Спорные вопросы квалификации совокупности преступлений / Л.А. Андреева // Советская юстиция. – 1969. – №3. – С. 18–20.
7. Андрусів Г.В. Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. [для студ. юрид. вузів і факультетів] / Г.В. Андрусів, П.П. Андрушко, В.В. Бенювський [та ін.]. – К. : Юрінком Інтер, 1997. – 512 с.
8. Андрушко П.П. Злочини проти виборчих прав громадян та їх права брати участь у референдумі: кримінально-правова характеристика / П.П. Андрушко – К.: КНТ, 2007. – 328 с.
9. Бажанов М.И. Множественность преступлений по уголовному праву Украины / М.И. Бажанов. – Х. : Право, 2000. – 128 с.
10. Бажанов М.И. Назначение наказания по совокупности преступлений и приговоров / М.И. Бажанов. – М. : Юрид. лит., 1975. – 88 с.
11. Бажанов М.И. О функциях состава преступления (Процессуальная функция) / М.И. Бажанов. // Проблемы законности. – Х.: Национальная юридическая академия Украины, 1995. – С. 96–102.
12. Бажанова М.І. Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. [для студ. юрид. спец. вищ. зал. освіти] / М.І. Бажанов, В.В. Сташис, В.Я. Тацій. – Київ – Харків : Юрінком Інтер: – Право, 2001. – 367 с.

13. Беляев В.Г. Вопросы квалификации убийств: учебное пособие / В.Г. Беляев, Н.М. Свидлов. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1984. – 65 с.
14. Благов Е.В. Квалификация преступления (теория и практика) / Е.В. Благов. – Ярославль: Яриславл. гос. ун., 2003. – 212 с.
15. Благов Е.В. Применение уголовного права (теория и практика) / Е.В. Благов. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. – 505с.
16. Блум М.И. Понятие и признаки совокупности преступлений // Вопросы уголовного права и процесса / М.И. Блум. – Рига: ЗИНАТНЕ, 1969. – С. 5–45.
17. Блум М.И. Применение советского уголовного закона к продолжаемым и длящимся преступлениям // Вопросы уголовного права и процесса / М.И. Блум. – Рига: ЗИНАТНЕ, 1969. – С. 47-129.
18. Большая советская энциклопедия: в 30 т. / глав ред. А.М. Прохоров. – М.: Советская энциклопедия, 1983. – Т. 12. – 1600 с.
19. Борисов В.И. Преступления против жизни и здоровья: вопросы квалификации / В.И. Борисов, В.Н. Куц. – Х. : Консум, 1995. – 99 с.
20. Бородин С.В. Квалификация преступлений против жизни / С.В. Бородин. – М. : Юрид. лит., 1977. – 240 с.
21. Браинин Я.М. Уголовный закон и его применение / Я.М. Браинин. – М. : Юрид. лит., 1967. – 240 с.
22. Брич Л.П. Розмежування складів злочинів, спільною ознакою яких є суспільно небезпечні наслідки у вигляді шкоди здоров'ю людини / Л.П. Брич. – Львів: ЛьДУВС, 2009. – 60 с.
23. Буровина Н. Совокупность, сложные составы и повторность преступлений / Н. Буровина, Ф. Рагимов. // Советская юстиция. – 1982. – № 21. – С. 12–14.
24. Бурчак Ф.Г. Квалификация преступлений / Ф.Г.Бурчак. – 2-е изд., доп. – К. : Политиздат Украины, 1985. – 120 с.
25. Васецов А. Неоднократность и совокупность преступлений при квалификации убийств / А. Васецов. // Законность. – 2000. – № 6. – С. 11–14.

26. Васецов А. Неоднократность, судимость и совокупность преступлений при квалификации хищений / А. Васецов. // Российская юстиция. – 2001. – № 9. – С. 59–60.
27. Васильева Е.Г. Формы множественности преступлений по действующему уголовному законодательству: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. / Евгения Григорьевна Васильева – Ставрополь, 2005. – 158 с.
28. Великий словник сучасної української мови / ред.-упоряд. В.Т. Бусел. – 2-ге вид. – К. : Перун, 2005. – 1728 с.
29. Владимиров В. Соотношение продолжаемых и повторных преступлений / В. Владимиров, Г. Криволапов. // Советская юстиция. – 1974. – № 20. – С. 9–11.
30. Волженкин Б. Квалификация при обвинении в совершении нескольких преступлений / Б. Волженкин. // Социалистическая законность. – 1984. – № 10. – С. 33–36.
31. Волженкин Б. Принцип справедливости и проблемы множественности преступлений по УК РФ / Б. Волженкин. // Законность. – 1998. – №12. – С.2–7.
32. Волков Б.С. Мотив и квалификация преступления / Б.С. Волков. // Казань: Изд. Казан. гос. ун., 1968. – 168 с.
33. Галиакбаров Р. Множественность преступных деяний как институт советского уголовного права / Р. Галиакбаров, М. Ефимов, Е. Фролов // Советская юстиция. – 1967. – № 2. – С. 5–7.
34. Гаухман Л.Д. Квалификация преступлений: закон, теория, практика / Л.Д. Гаухман. – М. : Центр ЮрИнфоР, 2001. – 316 с.
35. Гацелюк В.О. Реалізація принципу законності кримінального права України / – Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2006. – 280 с.
36. Герцензон А.А. Квалификация преступлений / А.А. Герцензон. – М.: РИО ВЮА, 1948. – 496 с.
37. Горелик А.С. Назначение наказания по совокупности / А.С Горелик. – Красноярск : Краснояр. книж. изд-во, 1975. – 272 с.
38. Грищук В.К. Кримінальне право України. Загальна частина: [навч. посіб. для студ. юрид. фак. вищ. навч. закл.] / В.К. Грищук. – К. : Ін Юре, 2006. – 568 с.

39. Дагель П.С. Множественность преступлений / П.С. Дагель. – Владивосток : ДВГУ, 1961. – 26 с.
40. Дудоров О.О. Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика / О.О. Дудоров. – К.: Юридична практика, 2003. – 924 с.
41. Дудоров О.О. Ухилення від сплати податків: кримінально-правові аспекти / О.О. Дудоров. – К.: Істина, 2006. – 648 с.
42. Дурманов Н.Д. Ответственность при совокупности преступлений по советскому уголовному законодательству / Н.Д. Дурманов. // Социалэстическая законность. – 1967. – №8. – С. 82–94.
43. Жеребкін В.Є. Логіка / В.Є. Жеребкін. – Х. : Основа, 1995. – 256 с.
44. Захожий А. И. Понятие единого преступления и вопросы наказания / А. Захожий, И. Гонтарь // Советская юстиция. – 1985. – № 15. – С. 15–16.
45. Зелинский А. Квалификация преступлений, предусмотренных одной и той же статьей Уголовного кодекса / А. Зелинский // Советская юстиция. – 1974. – №2. – С. 13–14.
46. Зінченко І.О. Множинність злочинів: поняття, види, призначення покарання: монографія / О.І. Зінченко, В.І. Тютюгін: [ред. В. І. Тютюгін]. – Х : Фінн, 2008. – 336 с.
47. Иногамова–Хегай Л. В. Конкуренция норм уголовного права / Иногамова–Хегай Л. В. – М. : Щит, 1999. – 288 с.
48. Иногамова-Хегай Л.В. Конкуренция норм при назначении наказания в пределах санкции статьи Особенной части Уголовного кодекса / Л.В. Иногамова-Хегай. // Государство и право. – 1999. – № 8. – С. 63–71.
49. Исаев М.М. Уголовное право. Общая часть / М.М. Исаев. – М., 1948, – 537с.
50. Кадников Н.Г. Квалификация преступлений и вопросы судебного толкования. – 2-е изд., перераб. и доп. / Н.Г. Кадников. // – М.: Юриспруденция, 2009. -256 с.
51. Калмыков П.Д. Учебник уголовного права. Общая часть / П.Д. Калмыков. – СПб, 1866. – 1986 с.

52. Калинина Т.А. Формы и виды единого преступления и отграничение их от множественности преступлений: диссертация кандидата юридических наук: 12.00.08. / Татьяна Алексеевна Калинина – Москва, 2005. – 157 с.
53. Караев Т. Повторность, неоднократность и систематичность. / Т.Э. Караев. // Советская юстиция. – 1980. – № 13. – С. 21–22.
54. Караев Т.Э. Повторность преступлений / Т.Э. Караев. – М. : Юрид. лит., 1983. – 104 с.
55. Кафаров Т.М. Проблема рецидива в советском уголовном праве / Т.М. Кафаров. – Баку : Элм, 1972. – 256 с.
56. Квасневська Н.Д. Проблеми кваліфікації злочинів при бланкетній диспозиції закону про кримінальну відповідальність // Правові засади підвищення ефективності боротьби зі злочинністю в Україні / Н.Д. Квасневська. – Х.: Право, 2008. – 296 с.
57. Квашиш В. Некоторые вопросы квалификации продолжаемых преступлений / В. Квашиш, Ю. Крутов // Советская юстиция. – 1966. – № 1. – С. 16–17.
58. Кипень С. Кваліфікація злочинів за сукупністю / С. Кіпень // Радянське право. – 1976. – №10. – С. 36–38.
59. Кистяковский А.Ф. Элементарный учебник общего уголовного права. Общая часть: [учеб.] / А.Ф. Кистяковский. – 3-е изд. – К.: Издательство Ф.А. Иогансона, 1891. – 850 с.
60. Кливер И. Разграничение продолжаемых и повторных преступлений / И. Кливер. // Социалистическая законность. – 1979. – № 5. – С. 52–53.
61. Ковалев М. О квалификации преступлений по совокупности / М. Ковалев, Е. Сухарев, А. Горбуза. // – Советская юстиция. – 1976. – №15. – С.9–10.
62. Компанець І. Про кваліфікацію повторних і продовжуваних розкрадань / І. Компанець // Радянське право. – 1976. – № 12. – С. 62–64.
63. Кондаков Н.И. Логический словарь-справочник / Н.И. Кондаков. – М. : Наука, 1976. – 720 с.
64. Коренева А.В. Теоретические основы квалификации преступлений: учеб. пособие / А.В. Корнеева. – М. : Вэлби, Проспект, 2006. – 176 с.

65. Коржанський М.Й. Кваліфікація злочинів / М.Й. Коржанський. – К. : ЮрінкомІнтер, 1998. – 416 с.
66. Коржанський М.Й. Кваліфікація злочинів: навч. посіб. / М.Й. Коржанський. – 2-ге вид. – К. : Атіка, 2002. – 640 с.
67. Кримінальна справа з Узагальнення судової практики з питань кваліфікації повторності та сукупності злочинів Апеляційного суду Чернігівської області.
68. Красиков Ю. Формы и виды множественности преступлений / Ю.А. Красиков // Советская юстиция. – 1987. – № 26. – С. 25–26.
69. Красиков Ю.А. Множественность преступлений: понятие, виды, наказуемость / Ю.А. Красиков. – М. : ВЮЗИ, 1988. – 95 с.
70. Красницький І.В. Кримінальна відповідальність як інститут кримінального права Франції та України: порівняльний аналіз / І.В. Красницький. – Львів: ЛьвДУВС, 2008.- 232 с.
71. Кремнев К. Квалификация продолжаемых и повторных хищений / К. Кремнев, М. Миненок. // . – 1990. – № 10. – С. 9–10.
72. Криволапов Г.Г. Множественность преступлений по советскому уголовному праву и установление ее признаков органами внутренних дел / Г.Г. Криволапов. – М. : МССШМ МВД СССР, 1989. – 48 с.
73. Кривошеин П.К. Тактика применения уголовного законодательства по делам о продолжаемых преступлениях / П.К. Кривошеин. – К. : Вища школа, 1990. – 92 с.
74. Кривошеин П.К. Повторность в советском уголовном праве: теоретические и практические проблемы / П.К. Кривошеин. – К. : Вища школа, 1990. – 159 с.
75. Кригер Г.А. Борьба с хищениями социалистического имущества / А.Г. Кригер. –Х.: Юрид. ин., 1973. – 32 с.
76. Кригер Г.А. Назначение наказания по совокупности преступлений / Г.А. Кригер, М. Х. Хабибулин, В.П. Малков // Советское государство и право. – 1968. – №1. – С. 133–136.

77. Кримінальна справа № 05-1191 / Петровський районний суд м. Донецьк.
Режим доступу до вироку
<http://www.reyestr.court.gov.ua/pls/apex/f?p=301:1:2714112792739021>
78. Кримінальна справа № 1-10/ 2006 р. / архів Барановського районного суду Житомирської обл.
79. Кримінальна справа № 1-10/ 2007 р / Полтавський районний суд. Режим доступу до вироку
<http://www.reyestr.court.gov.ua/pls/apex/f?p=301:1:2714112792739021>
80. Кримінальна справа № 1-125/ 2006 р. / Апеляційний суд Запорізької обл.
Режим доступу до вироку
<http://www.reyestr.court.gov.ua/pls/apex/f?p=301:1:2714112792739021>
81. Кримінальна справа № 1-135 / 2006 р. / архів Мостиського районного суду Львівської обл.
82. Кримінальна справа № 1-14/ 2006 р. / Апеляційний суд Чернігівської обл.
Режим доступу до вироку
<http://www.reyestr.court.gov.ua/pls/apex/f?p=301:1:2714112792739021>
83. Кримінальна справа № 11-418/ 2006 р. / Талалаївський районний суд Чернігівської обл. Режим доступу до вироку
<http://www.reyestr.court.gov.ua/pls/apex/f?p=301:1:2714112792739021>
84. Кримінальна справа № 1-21/ 2007 р. / архів Стрийського міськрайонного суду у Львівській обл.
85. Кримінальна справа № 1-224/ 2007 р / архів Стрийського міськрайонного суду у Львівській обл.
86. Кримінальна справа № 1-4/ 2007 р. / Крюківський районний суд м. Кременчука Полтавської обл. Режим доступу до вироку
<http://www.reyestr.court.gov.ua/pls/apex/f?p=301:1:2714112792739021>
87. Кримінальна справа № 1-54/ 2008 р. / архів Вінницького місцевого суду.
88. Кримінальна справа № 1-57/ 2009 р. / архів Чернігівського районного суду Житомирської обл.

89. Кримінальна справа № 7- 56 / 2006 р./ Узагальнення судової практики з питань кваліфікації повторності та сукупності злочинів Автономної республіки Крим (по розглянутих справах у 2006 році)
90. Кримінальна справа №1- 4/ 2007 р. / Крюківський районний суд м. Кременчука Полтавської обл. Режим доступу до вироку <http://www.reyestr.court.gov.ua/pls/apex/f?p=301:1:2714112792739021>
91. Кримінальна справа №1-115/ 2008 / архів Ковельського міськрайонного суд Волинської обл.
92. Кримінальна справа №1-121/ 2008 р. / архів Новотроїцького районного суду Херсонської обл. Режим доступу до вироку <http://www.reyestr.court.gov.ua/pls/apex/f?p=301:1:2714112792739021>
93. Кримінальна справа №11-375/ 2006 р. / архів Апеляційного суду Чернігівської обл. Режим доступу до вироку <http://www.reyestr.court.gov.ua/pls/apex/f?p=301:1:2714112792739021>
94. Кримінальна справа №1-30 / 2007 р. / архів Вишгородського районного суду Київської обл.
95. Кримінальна справа №1-40/ 2007 р. / архів Рожищенського районного суду Волинської обл.
96. Кримінальна справа №1-43/ 2006 р. / архів Апеляційного суду Львівської області.
97. Кримінальна справа №1-48/ 2009 р. / Тульчинський районний суд Вінницької обл.
98. Кримінальна справа №1-67/ 2006 р. / Узагальнення судової практики з питань кваліфікації повторності та сукупності злочинів Апеляційного суду Чернігівської обл.
99. Кримінальне право України. Загальна частина. Підручник для студ. юрид. вузів і факультетів/ Г.В. Андрусів, П.П. Андкушко, В.О. Беньківський [та ін.]. / за ред. П.С. Матишевського, П.П. Андрушка, С.Д. Шапченка.- К.: Юрінком Інтер, 1997. –512 с.

100. Кримінальне право України. Загальна та Особлива частини : [навч. посіб.] / В.О. Кузнецов, М.П. Стрельбицький, В.К. Гіжевський – К. : Істина, 2005. – 380 с.
101. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник. / Ю.В. Александров, В.І. Антипов, М.В. Володько [та ін.]. – К.: Юридична думка, 2004. – 352 с.
102. Кримінальна справа №11-375/ 2006 р. / Узагальнення судової практики з питань кваліфікації повторності та сукупності злочинів Апеляційного суду Чернігівської обл..
103. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / За заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 1196 с.
104. Кримінальний кодекс Республіки Албанія – Criminal Code of the Republic of Albania – текст англійською мовою. [Електронний ресурс] – режим доступу: // http://pbosnia.kentaw.Edu/resources/legal/albania/crim_code.htm.
105. Кримінальний кодекс Фінляндії. Загальна частина. – Finnish Penal Code (General Part) – текст англійською мовою. [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://wings.buffalo.edu/law/bclc/finnish.htm>.
106. Кримінально-процесуальний кодекс України. Офіц. видання. – К.: Ін Юре, 2004. – 272.
107. Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений / В.Н. Кудрявцев. – 2-е изд., пер. и доп. – М. : Юристъ, 1999. – 304 с.
108. Кузнецов В.В. Теорія кваліфікації злочинів: [Підруч.] / В.В. Кузнецов, А.В. Савченко. – К.: Вид. ПАЛИВОДИ А.В., 2006. – 300 с.
109. Кузнецова Н.Ф. Значение преступных последствий для уголовной ответственности / Н.Ф. Кузнецова. – М. : Госюриздат, 1958. – 219 с.
110. Куринов Б.А. Квалификация при совокупности преступлений и конкуренции уголовно-правовых норм / Б.А. Куринов. // Вестник МГУ. – 1983. – №2. – С. 20–28.
111. Куринов Б.А. Научные основы квалификации преступлений / Б.А. Куринов. – М. : Изд-во МГУ, 1984. – 181 с.

112. Курс советского уголовного права. Часть общая. В 6 т. Т. 2. Наказание. – М.: Наука, 1970. – 515 с.
113. Курс советского уголовного права. Часть общая. В 5 т. Т. 1. Учение о преступлении / под ред. Н.Ф. Кузнецовой, И.Т. Тяжковой – М.: Зерцало, 2002. – 624 с.
114. Левицкий Г.А. Квалификация преступлений [учеб. пособ.] / Г.А. Левицкий. – М.: Академия МВД СССР, 1981. – 47 с.
115. Лист Ф. Учебник уголовного права. Общая часть / Ф. Лист. – М., 1903. – 477 с..
116. Лихова С.Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, полііимчних та громадянських прав і свобод людини і громадянина / С.Я. Лихова. –К.: Київський університет, 2006. – 573 с.
117. Лохвитцкий А. Курс русского уголовного права / А. Лохвитцкий. – СПб., 1868. – С. 181.
118. Малков В. Понятие и социальная сущность повторности преступлений / В. Малков // Советская юстиция. – 1968. – № 1. – С. 8–9.
119. Малков В. Понятие систематичности в уголовном законодательстве / В. Малков // Советская юстиция. – 1970. – № 1. – С. 21–22.
120. Малков В. Квалификация повторных преступлений, совершенных освобожденными от уголовной ответственности / В.П. Малков // Советская юстиция. – 1967. – № 6. – С. 24–25.
121. Малков В.П. Конкуренция уголовно-правовых норм и её преодоление / В.П. Малков // Советское государство и право. – 1975. – № 3. – С. 59–66.
122. Малков В.П. Множественность преступлений и ее формы по советскому уголовному праву / В.П. Малков. – Казань: Узд-во Казан. ун-та, 1982. – 175 с.
123. Малков В.П. Повторность преступлений : понятие и уголовно-правовое значение / В.П. Малков. – Казань : Узд-во Казан. ун-та, 1970. – 174 с.
124. Малков В.П. Совокупность преступлений: вопросы квалификации и назначения наказания / В.П. Малков. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1974. – 307 с.

125. Марін О.К. Кваліфікації злочинів при конкуренції кримінально-правових норм / О.К. Марін. – К. : Атіка, 2003. – 224 с.
126. Марін О.К. Визначення «вартості» ознак, які кваліфікують злочини / О.К. Марін. // Кримінальний кодекс України 2001 р. (проблеми, перспективи та шляхи вдосконалення кримінального законодавства) – Львів: ЛІВС при НАВС України, 2003. – С. 102-104.
127. Матвеев А. Квалификация уничтожения (повреждения) социалистического имущества, сопряженного с его хищением / А. Матвеев, Ю. Шаньгин // Советская юстиция. – 1976. – № 20. – С. 8–9.
128. Мельник М.І. Кримінальна відповідальність за перешкоджання здійсненню виборчого або референдного права / М.І. Мельник, В.П. Тихий. // Вісник Верховного Суду України. – 2008. – № 7 (95) С. 41–45.
129. Мельникова Ю. Понятие множественности преступлений / Ю. Мельникова, Н. Алиев // Советская юстиция. – 1981. – № 12. – С. 23–24.
130. Михайлов Д.Н. Особенности на деянието при усложнена престъпна дейност. / Д.Н. Михайлов. – София, 1967. – С. 119.
131. Михлик А.С. К понятию однородного и не менее тяжкого преступления / А.С. Михлик // Советское государство и право. – 1965. – № 8. – С. 105– 107.
132. Молчанов Д.М. Совокупность преступлений: дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Дмитрий Михайлович Молчанов. – М.: МГЮА, 2000. – 157 с.
133. Мороз М.А. Повторність та сукупність злочинів: окремі питання кваліфікації / М.А. Мороз. // Вісник Верховного Суду України. – 2007. – № 5(81). – С. 35–39.
134. Музыка А.А. Квалификация органами внутренних дел преступлений совершаемых на почве наркомании – К.: КВШ МВД СССР, 1988. – 88 с.
135. Муратова С.О. Аналіз інститутів повторності, судимості та рецидиву – необхідна умова їх використання // Правові засади підвищення ефективності боротьби зі злочинністю в Україні / С.О. Муратова. – Х.: Право, 2008. – 296 с.
136. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посіб. / В.О. Навроцький. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.

137. Навроцький В.О. Проблеми кваліфікації злочинів : конспект лекцій [для студ. юрид. факульт. ун-тів] / В.О. Навроцький. – Львів : ЛДУ, 1993. – 82 с.
138. Навроцький В.О. Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації / В.О. Навроцький. – К. : Атіка, 1999. – 464 с.
139. Навроцький В.О. Спеціальні і казуїстичні кримінально-правові норми та прогалини у кримінальному законі / В.О. Навроцький. // Кримінальний кодекс України 2001 р. (проблеми, перспективи та шляхи вдосконалення кримінального законодавства. Прогалини у кримінальному законодавстві) – Львів: ЛьвДУВС, 2008. – С. 132-136.
140. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. – 4-те вид., перероб. та доп. / відп. ред. С.С. Яценко. – К.: А.С.К., 2006. – 848 с.
141. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. – 4-те вид., перероб. та доп. / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Юридична думка, 2007. – 1184 с.
142. Наумов А. Совокупность в насильственных составных преступлениях / А. Наумов // Советская юстиция. – 1973. – № 1. – С. 11–14.
143. Незнамова З.А. Коллизии в уголовном праве: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08 / Зинаида Александровна Незнамова – Екатеринбург: Урал. гос. юрид. акад., 1995. – 372 с.
144. Никифоров А.С. Совокупность преступлений / А.С. Никифоров. – М. : Юрид. лит., 1965. – 134 с.
145. Новий тлумачний словник української мови : в 5 т.. – К. : Аконіт, 2003. – Т. 4. – С. 475.
146. Ораздурдыев А.М. Проблема продолжаемого преступления в науке германского и русского уголовного права XIX в. // Вопросы совершенствования уголовно-правовых мер борьбы с преступностью / А.М. Ораздурдыев. – Свердловск : Сверд. юрид. ин-тут, 1984. – С. 140.
147. Орлов А. Преступная деятельность в виде промысла / А. Орлов, Г. Вольфман // Советская юстиция. – 1970. – № 13. – С. 8.

148. Памятники русского права. Выпуск пятый / под ред. Л.В. Черепнина. - М.: гос. изд-во юрид. лит., 1959. – 600 с.
149. Панов М.І. Встановлення протиправності як необхідна умова правильної кваліфікації // Правові засади підвищення ефективності боротьби зі злочинністю в Україні. / М.І. Панов. – Х.: Право, 2008. – 296 с.
150. Панов М.И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность / М.И. Панов. – Харьков: Вища школа, 1982. – 161 с.
151. Панько К.А. Вопросы общей теории рецидива в советском уголовном праве / К.А. Панько. – Воронеж : Издательство ВГУ, 1988. – 189 с.
152. Петухов Р.Б. Множественность преступлений по Уголовному кодексу Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Руслан Борисович Пэтухов – М., 1999. – 203 с.
153. Пинчук В.И. Квалификация преступлений при их совокупности : [конспект лекцій] / В.И. Пинчук. – Л. : Ин-тут усовершенствования следственных работников при Прокуратуре СССР, 1987. – 41 с.
154. Пионтковский А.А. Учение о преступлении по советскому уголовному праву / А.А. Пионтковский. – М. : Госюриздат, 1961. – 667 с.
155. Портнов И. Особенности квалификации идеальной совокупности преступлений / И. Портнов // Советская юстиция. – 1983. – № 16. – с. 5–7.
156. Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність: постанова Пленуму Верховного Суду України № 2 від 27 лютого 2004 року // Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 5.
157. Про практику застосування судами законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки: проект постанови Пленуму Верховного Суду України №11/0/30-09 від 26.05.2009 р. // Верховний Суд України Управління документального забезпечення та контролю. – 13 с.
158. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи: постанова Пленуму Верховного Суду України №2 від 7 лютого 2003 р. // Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 1(35). – С.37–42.

159. Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 5 від 30 травня 2008 р. // Вісник Верховного Суду України. – 2008. – № 7(95).
160. Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень: постанова Пленуму Верховного Суду України № 15 від 26 грудня 2003 р. // Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 2(42). – С. 7–9.
161. Про судову практику у справах про хуліганство: постанова Пленуму Верховного Суду України № 10 від 22 грудня 2006 р. // Вісник Верховного Суду України. – 2007. – № 2 (78).
162. Прокопович Е. Совокупность преступлений / Е. Прокопович // Советская юстиция. – 1977. – №7. – С. 22–24.
163. Пузиков П.Д. Понятия и их определения / П.Д. Пузиков. – Минск: Наука и техника, 1970. – 72 с.
164. Рагимов Ф.Р. Совокупность преступлений, её наказуемость и место в системе множественности преступлений: автореф. дис. на соискание научной степени кан. юрид. наук: спец. 12.00.08 / Фахрат Рагим оглы Рагимов. – М.: МГУ, 1983. – 17 с.
165. Рарог А.И. Вина в преступлениях посягающих на два объекта / А.И. Рарог // Задачи и средства уголовно-правовой охраны социально-общественных отношений. – М.: Изд-во ВЮЗИ, 1983. – 153 с.
166. Рарог А.И. Квалификация преступлений по субъективным признакам / А.И. Рарог. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – 394 с.
167. Рарог О.І. Проблеми множинності злочинів за законодавством республіки Білорусь, Росії і України / О.І. Рарог. // Життя і право. – 2004. – №5. – С.67–70.
168. Рішення Конституційного Суду України № 9-рп/99 у справі № 1-15/99 від 27 жовтня 1999 р. «Про депутатську недоторканність» за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положень ч. 3 ст. 80 Конституції України // Вісник Конституційного Суду України. – 1999. – №5. – С. 14–17.

169. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – М.: Учпедгиз, 1946. – 704 с.
170. Рясов А.И. Принцип справедливости в назначении наказания при множественности преступлений: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Алексей Иванович Рясов. – Ставрополь, 2004. – 217 с.
171. Савин В.В. Назначение наказания при множественности преступлений: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Виктор Владимирович Савин – Москва, 2003. – 212 с.
172. Сауляк С.Ф. Проблема конкуренции уголовно-правовых норм: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Светлана Федоровна Сауляк. – М.: Академия МВД СССР, 1990. – 186 с.
173. Санинский Р.А. Теоретико-законодательные и правоприменительные аспекты множественности преступлений: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Роман Александрович Санинский. – СПб.: , 2004. – 221 с.
174. Сауляк С.Ф. Проблема конкуренции уголовно-правовых норм: : автофефират дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. / С.Ф. Сауляк. – М. : Академия МВД СССР, 1990. – 22 с.
175. Сергиевский Н.Д. Русское уголовное право. Общая часть / Н.Д. Сергиевский. – СПб., 1910. – 378 с.
176. Сидорова В. Квалификация повторных преступлений / В. Сидорова, Н. Семенова // Советская юстиция. – 1976. – № 14. – С. 4–5.
177. Словарь законодательных и нормативных терминов. Юридический словарь И.Дахно. – К.: Бриц-информ, 1998. – 352с.
178. Словарь по уголовному праву./ [Отв.ред.проф. А.В.Наумов.]. – М.: БЕК, 1997. – 702с.
179. Словник іншомовних слів / [за ред. О.С. Мельничука]. – К. : Гол. редакція УРС, 1975. – 776 с.
180. Советское уголовное право. Общая часть. – М.: Юрид. лит., 1964. – 648 с.
181. Советское уголовное право. Общая часть: учебник / Б.В. Здравомыслов, М.А. Гельфер, П.И. Гришаев [и др.]. – М. : Юрид. лит., 1982. – 440 с.

182. Созанський Т.І. Види множинності злочинів. / Т.І. Созанський / Кримінальний кодекс України 2001 року : проблеми, перспективи та шляхи вдосконалення кримінального законодавства. – Львів : ЛІВС при НАВС України, 2003. – С. 120–124.
183. Созанський Т.І. Кваліфікація ідеальної сукупності злочинів / Т.І. Созанський // Вісник ЛІВС при НАВС України. – 2001. – №2. – С. 167–171.
184. Солопанов Ю. О назначении наказания при совокупности преступлений / Ю. Солопанов, В. Шмелев // Социалистическая законность. – 1990. – №8. – С. 33.
185. Становский М.Н. Назначение наказания при совокупности преступлений: дис. ... канд. юрид. наук / Михаил Николаевич Становский. –СПб.: СПбГУ, 1995. – 270 с.
186. Стратонова В.М. Кримінальне право України. Загальна та Особлива частини : [навч. посіб.] / В.М. Стратонова. – К. : Істина, 2007. – 400 с.
187. Стрижевська А.А. Поняття сукупності злочинів за Кримінальним кодексом України/ А.А. Стрижевська. // Підприємництво господарство і право. – 2004. –№9. – С. 118–122.
188. Стрижевська А.А. Сукупність злочинів за кримінальним правом України: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08 / Анжела Анатоліївна Стрижевська. – К., – 2007.201 с.
189. Стручков Н.А. Назначение наказания по совокупности преступлений / Н.А. Стручков. – М. : Госюриздат, 1957. – 144 с.
190. Судова практика з питань кваліфікації повторності та сукупності злочинів (статті 32, 33, 35 Кримінального кодексу України) // Вісник Верховного Суду України. – 2009. – №3(103). – С. 26–34.
191. Судова практика у кримінальних справах // Кримінальне судочинство. – 2006. Вип. 1–2. – 392 с.
192. Таганцев Н.С. Русское уголовное право : у 2 т. / Н.С. Таганцев. – Тула: Автограф, 2001. – Т. 2. – 688 с.

193. Тарарухин С.А. Квалификация преступлений в судебной и следственной практике / С.А. Тарарухин. – К. : Юринком, 1995. – 205 с.
194. Тарарухин С.А. Установление мотива и квалификация преступлений / С.А. Тарарухин. – К.: Вища школа, 1977. – 151 с.
195. Таций В.Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве / В.Я. Таций. Харьков: Вища школа, 1988. – 198 с.
196. Тельнов П. Квалификация преступлений по совокупности / П. Тельнов // Советская юстиция. – 1975. – № 17. – С. 10–12.
197. Тишкевич С.И. Единая теория уголовного нормотворчества и квалификация преступлений: основные концептуальные положения / С.И. Тишкевич. – М. : АМ МВД РБ, 1992. – 181 с.
198. Ткаченко В. Квалификация повторных преступлений / В.И. Ткаченко // Советская юстиция. – 1987. – №2. – С. 19 – 20.
199. Ткаченко В.И. Повторность преступлений / В.И. Ткаченко // Задачи и средства уголовно-правовой охраны социально-общественных отношений. – М.: Изд-во ВЮЗИ, 1983. – 153 с.
200. Ткаченко В.И. Толкование уголовного закона в практике Пленума Верховного Суда СССР / В.И. Ткаченко // Советское государство и право. – 1988. – № 4. – С. 76–82.
201. Ткешелиадзе Г.Т. Ответственность при совокупности преступлений по советскому уголовному праву: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: 12.00.08 / Г.Т. Ткешелиадзе. – Тбилиси, 1961. – 22 с.
202. Трайнин А.Н. Уголовное право. Общая часть / А.Н. Трайнин. – М.: Госюриздат, 1957. – 363 с.
203. Уголовный кодекс Республики Таджикистан. – СПб. : Юридический Центр Пресс, 2001. – 410 с.
204. Уголовное право: Часть Общая. Часть Особенная. Вопросы и ответы / Под ред. проф. А.С. Михлина. – М.: Юриспруденция, 2000. – 400 с.
205. Уголовное право Украины. Общая и Особенная части: [учеб.] / Е.Л. Стрельцов, А.П. Бабий, Т.А. Гончар [и др.]. – Х. : Одиссей, 2002. – 672 с.

206. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики / [ред. И.М. Рагимова ; пер. Б.Е. Аббасова]. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 325 с.
207. Уголовный кодекс Бельгии / науч. ред. Н.И. Мацнев. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. – 561 с.
208. Уголовный кодекс Голландии / науч. ред. Б.В. Волженкин. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – 510 с.
209. Уголовный кодекс Дании / науч. ред. С.С. Беляев. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 230 с.
210. Уголовный кодекс Испании / науч. ред. Н.Ф. Кузнецова, Ф.М. Решетников. – М.: Зерцало, 1998. – 218 с.
211. Уголовный кодекс Латвии. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 313 с.
212. Уголовный кодекс Республики Армения / [ред. Е.Р. Азяряна ; пер. Р.З. Авакяна]. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. – 450 с.
213. Уголовный кодекс Республики Беларусь [предисл. Б.В. Волженкина; обзор. статья А.В. Баркова. – СПб.: Юридический Центр Пресс, 2001. – 474 с.
214. Уголовный кодекс Республики Болгария / науч. ред. А.И. Лукашов. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 298 с.
215. Уголовный кодекс Республики Казахстан / предисл. И.И. Рогова. - СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 466с.
216. Уголовный кодекс Республики Молдова / Вступ. статья А.И. Лукашова. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2003. – 408 с.
217. Уголовный кодекс Республики Польша / науч. ред. А.И. Лукашов, Н.Ф. Кузнецова. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 234 с.
218. Уголовный кодекс Республики Сан-Марино / науч. ред. С.В. Максимов. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – 253 с.
219. Уголовный кодекс Республики Узбекистан. / вступ. статья М.Х. Рустамбаева, А.С. Якубова, З.Х. Гулямова. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 338 с.
220. Уголовный кодекс Российской Федерации. – М.: Юр. книга, 2004. – 160 с.

221. Уголовный кодекс Туркменистана // Ведомости Меджлиса Туркменистана. – 1997. – № 2. – Ч. 2. – С. 9.
222. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии / науч. ред. Д.А. Шестаков. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – 524 с.
223. Уголовный кодекс Франции / науч. ред. Л.В. Головкин, Н.Е. Крылова. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – 650 с.
224. Уголовный кодекс Швейцарии / науч. ред. А.В. Серебренникова. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – 366 с.
225. Уголовный кодекс Швеции / Научный перевод С.С. Беляева. – М. Изд-во МГУ, 2000. – 148 с.
226. Умарова К.У. Совокупность преступлений: правовые и социальные аспекты квалификации и наказания: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Карлыгаш Умаровна Умарова. – М., 1984. – 198 с.
227. Фейербах А. Уголовное право. Философическая всеобщая часть уголовного права. Кн. 1 / А. Фейербах. – СПб., 1810. – 650 с.
228. Фріс П.Л. Кримінальне право України. Загальна частина: навч. посіб. – К.: Центр навч. літ, 2004. – 362 с.
229. Фріс П.Л. Кримінальне право України. Загальна частина: Підруч. [для студ. вищ. навч. зал. 2-е вид.]. – К.: Атіка, 2009. – 512 с.
230. Фролов Е. Совокупность и повторность преступлений, посягающих на один объект / Е. Фролов, Е. Сухарев, А. Горбуза // Советская юстиция. – 1979. – № 4. – С. 5–7.
231. Фролов Е.А. Квалификация преступлений по совокупности / Е.А. Фролов, М.А. Ефимов // Советская юстиция. – 1963. – № 6. – С. 6–9.
232. Фролов Е.А. Множественность преступных деяний как институт советского уголовного права / Е.А. Фролов, Р.Р. Галиакбаров. – Свердловск: СвЮИ, 1967. – 20 с.
233. Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації. / М.І. Хавронюк. – К.: Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.

234. Хохлові І.В. Кримінальне право України. Загальна частина : [навч. посіб.] / І.В. Хохлова, О.П. Шем'яков. – К.: Центр навч. літ., 2006. – 272 с.
235. Черненко Т.Г. Множественность преступлений по российскому уголовному праву : дис. ... докт. юрид. наук / Тамара Геннадиевна Черненко. – Кемерово, 2001. – 367 с.
236. Чернов В. К определению понятия продолжаемого преступления / В. Чернов // Советская юстиция. – 1971. – № 23. – С.5–6.
237. Шарапов Р.Д. Перступное насилие / Р.Д. Шарапов. – М.: Юрлитинформ, 2009. – 496 с.
238. Шкредова Э.Г. Множественность преступлений по уголовному законодательству стран СНГ: [Учеб. пособ.]. / Э.Г. Шкредова. – Смоленск: Универсум, 2005. – 216 с.
239. Энциклопедия уголовного права. Т.3. Понятия преступления. – СПб.: Издание профессора Малинина, 2005. – 522 с.
240. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Ю.С. Шемшученко (гол. редкол.) [та ін.]. – К. : Українська енциклопедія, 2001. – Т. 2 – 741 с.
241. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Ю.С. Шемшученко (гол. редкол.) [та ін.]. – К. : Українська енциклопедія, 2001. – Т. 3 – 789 с.
242. Юшков Ю.Н. Множественность преступных деяний (вопросы квалификации преступлений и назначения наказания): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. / Юрий Николаевич Юшков. – Свердловск, 1974. – 189 с.
243. Юшков Ю.Н. Назначение наказания по совокупности преступлений и приговоров / Ю.Н. Юшков. – М.: Юрид. лит, 1975. – 88 с.
244. Юшкою Ю. Квалификация преступлений, предусмотренных различными частями одной и той же статьи / Ю.Н. Юшков // Советская юстиция. – 1969. – № 4. – С. 5–6.
245. Юшкою Ю. Повторность как квалифицирующий признак преступления / Ю.Н. Юшков // Социалистическая законность. – 1977. – № 2. – С. 38–39.
246. Яковлев А.М. Совокупность преступлений по советскому уголовному праву / А.М. Яковлев. – М. : Госюриздат, 1960. – 119 с.

247. Яковлев А.М. Совокупность преступлений, повторность и рецидив по советскому уголовному праву / А.М. Яковлев // Советское государство и право. – 1956. – № 10. – С. 45–50.
248. Яковлев А.М. Совокупность преступлений по советскому уголовному праву (понятие и ответственность): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. / А. Н. Яковлев. – М., 1957. – 198 с..
249. Якубович М. Квалификация неосторожных преступлений в совокупности с умышленными. / М. Якубович, С. Зельдов // Социалистическая законность. – 1979. – № 11. – С. 45-46.
250. Ялинова Н.Ф. О назначении наказания при совокупности преступлений по советскому уголовному праву / Н. Ф. Яшинова // Ученые записки Харьковского юридического института. – 1955. – № 4. – С. 10–17.
251. Яни П. Длющиеся преступления с материальным составом / П. Яни // Российская юстиция. – 1999. – № 1/99. – С. 40–42.
252. Ярмыш Н.Н. Действие как признак объективной стороны преступления : проблемы психологической характеристики / Н.Н. Ярмыш. – Х. : Основа, 1999. – 84 с.
253. Яценко Б.В. Правоположения в уголовном праве / Б.В. Яценко // Государство и право. – 2000. – № 6. – С. 34–40.